కావ్యావళి

శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి

ప్రథమ భాగము

ప్రాప్తి స్థానములు : సాహితీ సమితి.
ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్తు, గుంటూరు

ప్రథమ ముద్రణము 1945
వెల్‌కమ్ ప్రెస్ • గుంటూరు

కావ్యావలి

2101

అ ం కి త ము

శ్రీ ఆమంచర్ల
శేషా చలపతి రావుకు

ధనుర్దాసు

దేవా, మేదురతావకీనకరుణాదీవ్యత్కటాక్షప్రభా
శ్రీవిద్యోతితుడౌచు భాగ్యమును గాంచెన్ దాసు డీప్రొద్దునన్
కావేరీపరిపూతశీతలమహాకల్లోలినీస్పర్శతో
భావంతం బయి పొల్చు నీపరధరాభాగంబుచందంబునన్.

ఈనాడే నొనరించి నట్టిసుకృతం బెంతో యహీనంబు కా
దేనిన్ యుష్మదపాంగవీక్షణమహ స్సేలా ప్రవర్తిల్లు నీ
దీనాంఘ్రిప్రభవాధమాధమునిపై దేవా, కృపాపూర్ణమై?
ఆనందోద్గతి బిచ్చలించినది రోమాంచంబు దేహంబునన్ !

మీసందర్శననవ్యభాగ్యమున స్వామీ, ధన్యతం గాంచితిన్
వాసిం బొందెను నిశ్చయంబుగ భవద్వాల్లభ్యసంలబ్ధి నీ
దాసుం! డానిఖిలైకనాయకుని సందర్శించిన ట్లయ్యె మీ
శ్రీసాన్నిధ్యమునందు నిల్వగనె యక్షీణప్రమోదంబునన్ !

స్వామీ, తావకపాదపంకజరజస్సంసక్తిచే నొప్పెడున్
నామూర్ధం బుదయార్కమండలదళన్నవ్యప్రభారంజిత
శ్రీమంతం బగునంజనాచలగతిన్. సేవాసమారాధనో
ద్దామప్రౌఢిమ నాకు లభ్య మవుతన్ ద్వత్సన్నిధానంబునన్ !

ఈదాసాధముమీఁద నేల పడెనో యీనాడు జ్ఞానప్రభా
శ్రీదం బైనభవత్కటాక్షము కృపాసింధూ, వచింపంగదే!
మోదస్ఫూర్తి సమాచరించు భ్రుకుటిలో మూర్ధంబుపై నిల్పి త్వ
త్పాదాంభోజముల న్నియోగముల నీదాసానుదాసుం డిదే!

భగవద్రామానుజులు

కనుఁగొన నిన్ను సంతసము కల్గిన దెంతయు నేఁడు మాకు, నీ
వినయ మకృత్రిమోద్గతిని వెల్లడి యయ్యెను, భక్తిభావమో
ఘనమధురప్రకారమున గానగ వచ్చెను, నీపవిత్రసం
బనుపమభంగి నొప్పెను మదాశిషముం గొనుమోకుమారకా!

జననము శూద్రవంశమున సంఘటిలంగనె లోప మేమి? ఆ
ననమున సౌమ్యదీధితి కనంబడుచున్నది, భాషణంబులం
దొనరె నకల్మషారభటి, యోగ్యత యున్నది పెక్కురీతులన్,
ఘన మగులోప మొక్కటియె కానగవచ్చెను మాకు నీకడన్.

నది నవగాహనాదిక మొనర్చి మఠాగమనాభిలాష నీ
యుదయమునందు మేము చనుచుండెడివేళను శిష్యపంక్తితో,
ఎదురుగ వచ్చినావు మదిరేక్షణ కొక్కతె కాతపత్రముం
బదిలముగా ధరించి యిరుపార్శ్వములం జనుచుం స్ఖలద్గతిన్.

తరుణివిలోచనద్వయిని దప్పక నిల్పితి వీక్షణంబులన్,
సరసనె పోవువారలదెసం గనుగొవ్వు, లవంబుసైత మే
నరసినయట్లు లేదు పథమందలి వింతలనైన, కామినీ
పరవశబుద్ధితో జనెడిభంగి గనంబడినావు దాసుడా!

పాలతుకమీఁద నీకు బరిపూర్ణముగా ననురాగ ముండనీ—
చెలియకు దద్విధంబున నశేషజనంబుల మ్రోల సేవలం
జలుపుచు, లజ్జ బోవిడిచి సంచరిలం దగునయ్య? ప్రేముడిన్
నిలుపఁగఁబోలు రమ్యముగ నిండుమనమ్మున గూఢవృత్తితో.

ధ ను ర్దా సు

స్వామి, భవత్పదద్వయము సాక్షిగ బల్కెద విశ్వసింపుఁడీ !
భామినిమీఁదిమత్ప్రణయభావము వెల్లడిసేయు బుద్ధి నా
కేమియు లేదు, లజ్జ త్యజియించెడికోరిక లేదు, ధూర్తతం
గామినికిన్ సపర్యలను గా దొనరించుట దేశికాగ్రణీ !

కావరబుద్ధి గాదు పథగాముల జూడక యుంట, వింతలో
యేవియు బట్ట, వాకువలయేక్షణదివ్యవిలోచనద్యుతి
శ్రీ వసివాడు భాస్కరరుచిప్రసరంబున నన్నభీతి నో
దేవర, యామెనుండి నిజదృష్టి మరల్పఁగ నైతి నయ్యెడన్.

ఆమెను జెప్పుపట్ల మదిరాక్షి యటంచు వచించినార లో
స్వామి, విధేయదాసజనుసాహసమున్ క్షమియింపఁగా వలెన్ !
ఆమహిళాలలామవిపులాయతనేత్రము లుత్పలప్రభా
ధామము గాక వేరొకవిధంబుగ దోచునె నాకు దేశికా !

మానసహారులై మధురమంజులనూతనకాంతి నొప్పి ల
క్ష్మీనిలయంబులై వెలయు చిత్రగతిం బ్రియురాలినేత్రముల్.
పూనుట దుర్భరం బగు ప్రభూ, తమదాసుడు మేన ప్రాణముల్
మ్లానము లయ్యెనేని యణుమాత్రము తన్నయనోత్పలచ్ఛవుల్!

భగవద్రామానుజులు

తెలియగవచ్చె మాకు భవదీయవిధం బిపుడంతయున్ సుతా!
చెలియవిలోచనద్వయికి జేయుచునుంటివి సేవ—మంచిదే.
కలికిమనోజ్ఞనేత్రములకన్న మనోజ్ఞమవై మహోద్యుతుల్
గొలిపెడి నేత్రయుగ్మమునకున్ నిరతంబు సపర్య సేయుదే?

ధనుర్దాసు

ఎక్కడఁగూడ నాకువలయేక్షణకన్నులకాంతికన్న సొం
పెక్కినయంబకద్యుతుల నెన్నఁడు జూడగలేదు! మిక్కిలిం
జొక్కపునేత్రయుగ్మమును జూపుదు రేని మహానుభావ, నే
నిక్కపుభక్తిభావమున నిత్యము దాస్యము చేయకుందునే?

భగవద్రామానుజులు

ఆనందంబు ఘటిల్లె మాకిపుడు వత్సా, నీవచోధోరణిన్!
నీనిష్కల్మషవృత్తి శిష్యహృదయోన్మేషం బొనర్చెం గదా!
కానం బోవుద మెల్లరుం గదలుడీ, కల్యాణికాంతిచ్ఛటా
స్థానంబై విలసిల్లు దివ్యనయనద్వంద్వంబు, శీఘ్రంబుగన్!

౨

భగవద్రామానుజులు

పరమాకారణజాయమానకరుణాపాంగప్రసారంబునన్—
భరితాజ్ఞానదురంతసంతమసమున్ భంజించుచున్, విష్టప

స్థిరసంరక్షణభార మూనిన మహా శ్రీరంగనాథా, భవ
చ్చరణాబ్జంబుల కే నొనర్చెద నమస్కారంబు భక్తప్రియా!

అవలోకింపుము వత్స, అల్లవె రమాహ్లాదాను సంధానవై
భవముల్, దిక్కృతభానుమండలరుచుల్, బ్రహ్మాండసందీపక
చ్ఛవులున్, భక్తిభరప్రపన్నజనతా సంరక్షణప్రాభవో
త్సవముల్, రంగశయానదివ్యకరుణాసంఫుల్లనేత్రాబ్జముల్!

ధనుర్దాసు

అహహా, యెంతమనోహరంబులు త్వదీయప్రస్ఫురన్నేత్రముల్!
మిహిరప్రస్ఫుట చండమండల సమున్మేషప్రభల్ కల్గియుం
దుహినాంశుద్యుతి శీతలమ్ము లయిసంతోషం బొసంగెః భవ
న్మహిమం బొప్పు మహాద్భుతమ్ముగనుశ్రీమద్రంగధామప్రభూ!

అవలోకింపగనైతి నేటివర కాహా దుర్విపాకంబునన్
భువనత్రాణన భూరిశీతలకృపాపూర్ణప్రభావస్ఫుర
ద్భవదక్షిద్వితయంబు! దేశికదయాప్రస్యంది వాఙ్మాధురిన్
నవసౌభాగ్యము కల్గె నక్కజముగా నాకో జగన్నాయకా!

స్థిరతాత్పర్యముతోడ కన్గొనినచో దేవా, భవన్నేత్రముల్,
తిరుగన్నేర్చునె బుద్ధి యన్యనయనో ద్రిక్తప్రమోదంబునన్?
పరమప్రీతిని భృంగ మాసవసుధాపానాభిలాషన్ దళ
త్సరసీజంబుల వాలు గాని యితరత్పూజంబులం జేరునే!

శిష్యరాలు

౧

శిష్యుడు

ఆలయములోని కతిపలయాగమనము
సమ్మతింపరు రూపగోస్వామి వారు.
వారియానతి జవదాట వలను పడదు;
లేదు నాలోప మిందు తల్లీ, క్షమించు!

మీరాబాయి

ఆడువారలు కృష్ణదేవుని
జూడ గూడదొ? యెచటనే నీ
జాడ గానగ లేదు, మీకడ
నేడు కనుగొంటిన్.

కరుణ యుంచుక పూని నాపై
మరల వారికి విన్నవింపుము
చరణసేవ యొనర్పకుండగ
మరలి పోజాలన్.

శి ష్యు డు

నీ ముఖాబ్జవిలోకన నిమిషమందె
పొడమె తల్లి, నమస్కారబుద్ధి నాకు.
తోచినది కూడ నీముఖద్యుతులవలన
అద్వితీయ మహాభక్తురాల వనుచు.

చండశాసను లస్మదాచార్యు లమ్మ!
కామినీ కాంచనంబులు కంట బడిన
తొలగి పోవని చో మోక్షదూరు లగుదు
రెల్ల పూరుషు లని సెల విచ్చినారు.

జనని, గ్రహియించి యస్మదాచార్యదేవు
శ్రీముఖోద్గతవాక్యంబు స్థిరమటంచు
తరలి వేంచేయు మింకొక తావునకును.
స్వీకరింపుము మన్నమస్కృతిని దయను!

మీ రా బా యి

విన్నవింపుము స్వామివారికి
మన్నమస్కృతి పూర్వకంబుగ
చిన్ని నావిజ్ఞాపనం బో
యన్న యీరీతిన్ :

భరతవర్షవిభూషణం బై
వరలు బృందావన క్షేత్రము!

నరసిజాక్షుడె నాతలంపున
పురుషుఁ డిచ్చోటఁగా.

పెక్కు రున్నా రితరు లిక్కడ
నిక్కువంబే, కాని యందరు
మిక్కుటం బగు కృష్ణురక్తిని
జొక్కి యుండుటచే——

చెల్ల దేమియు భిన్నభావం
బెల్లరును గోపాలుమృదుపద
పల్లవద్వయసేవ సల్పెడి
వలవాంగనలే !

శిష్యుడు

నీపవిత్రజిహ్వాగ్రవినిర్గత మగు
భాషిత సుధారసార్ద్ర సంస్పర్శనమున
మార్జితం బయ్యె నజ్ఞాత మలినవృత్తి !
స్వామికడ విన్నవింతు నీవాక్యసరణి.

౨

శ్రీ రూప గోస్వామి

బిడ్డ, నిన్ను జూడ ప్రీతి కల్గెను నాకు.
అధివసింపు మిదె కుశాసనంబు.
శుద్ధమానసంబు సూచించుచున్నది
నిర్మలాభ వెల్గు నీముఖంబు.

నీవు చెప్పి పంపు నిస్తులవాక్యమ్ము
లాలకింప నధికహర్ష మొదవె.
భక్తిభరిత మగును భవదీయహృదయంబు,
నీవు ధన్య వమ్మ, నిశ్చయముగ !

పురుషు లైన నేమి పూబోణులవిధాన
పంకజాతనయను పాదసన్ని
ధానమందు భక్తి దమయాత్మ లర్పింప
కుందు రేని ముక్తి యొదవు టెట్లు?

ఎచటినుండి బిడ్డ, యేతెంచుచున్నావు?
ఎచటి కేగు దాన విచటనుండి?
నామధేయ మేమి? నావల్ల నీ కేమి
ఫలము కలుగగలదొ తెలుపు మమ్మ !

మీరాబాయి

స్వామి, వచ్చితి రాజపుత్రుల
భూమినుండి, పవిత్రబృందా
ధామమున నశ్రాంతవాసము
కామితము తండ్రీ !

దాసి మీరాబాయి : యిచ్చట
వాసమున కంగీకరింపుడు.
వాసరమ్ములు గడపుదానను
మీసపర్యలలో.

స్వామి, వీనుల గ్రోలుచును మీ
శ్రీముఖోద్గత దివ్యవాణిని
ఈమహా క్షేత్రమున కృష్ణ
ప్రేమ నివసింతున్.

శ్రీ రూప గోస్వామి

నేడు సుదిన మమ్మ, నిన్ను గాంచుట జేసి!
భక్తజనములందు ప్రథిత వీవు.
సిద్ధురాలి కేను జెప్పెడి దేముండు?
నిలువవచ్చు నిచట నీవు తల్లి !

మీరాబాయి

ధన్యురాలను దొరకె శ్రీ చై
తన్య దేవ మహాప్రభూత్తమ
మాన్యశిష్యుని పాదసేవన,
మన్య మింకేలా !

గురుచరణం మమ శరణమ్!

ప్రభు తీర్థము

శంకరుడు

మహిత వాసవమణికుట్టిమమ్ము బోలు
సాగరముతోడ నొప్పుభూసౌధమునకు
కౌముదీప్లావితం బైనగగనసీమ
తనరుచున్నది ధవళవితానకాంతి.

విమల మాసీవిభావరీసమయశోభ
నేలనో కాని కన్గొన నిచ్చగింప
కాననము వాలిచి నిమీలితాక్షు లగుచు
పలుకకున్నారు శ్రీ మహాప్రభువు వారు !

రామానంద రాయలు

దేవ, ప్రసరింప జేయుడు దృష్టి ఇటులు
పొంగి పోవుచునున్నది పూర్ణచంద్రి
కిరణజాలమ్ము తాకున కెరలి మిగుల
ఆతతం బైనసీలరత్నాకరంబు—

రాధికాదేవి కబరీభరమ్మునుండి
జారుచుండెడి కుసుమసంస్పర్శవలన
పరమహర్షమ్ముతో గగుర్పాటు గాంచు
శ్యామసుందరు లలితదేహమ్మువోలె.

శ్రీ చైతన్య మహాప్రభువు

[కన్నులు తెరచి]

ఏడి నాశ్యామసుందరు డేడి యేడి !
చూచుచుండగ నెచటికో సురిగినాడు.
ఇచటనే నిల్చియున్నవా డింతలోనె
అచ్చెరువు తోప నేకడ కరిగినాడు !

ఏమి చిత్రము సఖులార ! ఇప్పుడె యతని
నీప్రదేశమ్మునందె వీక్షింపగంటి.
అంతలోనె యంతర్ధాన మయ్యె నయ్యొ
వంచకాగ్రణి గోపికావల్లభుండు !

[ఇటు నటు చూచి]

కాన రావేమి కృష్ణ, ఈకన్నుదోయి
ఏమి పాపమ్ము చేసినదో మనోజ్ఞ
దివ్యభవదీయ రూపదీధితి లభింప
దక్కటా!- రమ్ము నాహృదయాధినాథ!

నిన్ను గనజాలకున్న నే నిమిషమైన
తాళజాలను కృష్ణ, ఈతనువునుండి
ప్రాణములు లేచిపోవు! కృపాపరిపూర్ణ
మానసమ్మున దరి జేరుమా రయమ్ము!

వినయపూర్వకముగ నిన్ను వేడుచున్న
దోయి రాధిక! రమ్ము నేత్రోత్సవముగ.

[కొంచె మూరమునుండి]

శీఘ్రగతితోడ నేల వెంచేయ కుంటి
వోయి! అక్కట యేమి చేయుదును కృష్ణ!

ప్రాణసఖులార, భర్తగోపాలకుండు
అతిరయమ్మున నెచ్చటి కరిగినాడొ
తెలిసికొని సత్వరము నివేదింప రేని
ఇంక మీతోడ నెపుడు భాషింప నేను!

గోవింద దాసు

[మహాప్రభుపాదముల మీద వ్రాలి]

మీచరణదాసవర్గమ్ము మీద నిట్టు
లాగ్రహింపగ నేల మహానుభావ!
కింకర జనమ్ముపై మీరు కినుక పూని
పలుకకుండిన నెట్టులు బ్రదుకగలము!

రామానంద రాయలు

ప్రభువరున కాగ్రహము లేదు: భయము వీడి
లెమ్ము గోవింద, ఇయ్యది లీల సుమ్ము.
స్వామి యియ్యెడ తన్మయత్వమ్ము లోన
పల్కు శ్రీరాధికాదేవి భావనమున.

శ్రీ మహాప్రభువు

[ప్రక్కకు చూచి]

కేకిపింఛావతంసుడై కృష్ణు డదిగో
నన్ను గాంచి శిరః కంపనమ్ము చేసె!

[ఉత్కంఠతో]

ఇదిగో పరుగిడి వచ్చి నాహృదయనాథ,
చేరుదానను నీసమాశ్లేషమందు !

[ముందరికి పోబోవును]

శంకరుడు

మారుతాహతి నుత్కంపమానశిఖర
కలిత మైనట్టి తాళవృక్షమ్ము గాని
బర్హిబర్హావతంస గోపాలమూర్తి
కాదు కాదు మహాప్రభూ, కనుగొనుండు.

శ్రీ మహాప్రభువు

[చంద్రునివంక జూచి]

శ్యామసుందర, ఏమి యన్యాయ మోయి !
యోగ్యముగ లేదె నీకు నాయూరుతలము?
ప్రేయసిని రాధ నిట్లు పరిత్యజించి
పవ్వళించితి వేటికి పాలకడలి ?

శంకరుడు

కాదు కా దది క్షీరసాగరము కాదు,
పరిణతం బైనచంద్రబింబమ్ము కాని,
నడుమ నున్నది శ్యామసుందరుడు కాడు
సాంద్ర మైనట్టి మేదినీచ్ఛాయ కాని.

శ్రీ మహాప్రభువు

అయ్యయో, నా డెంత దయావిహీను
డో హిమాంశుడు ! గగనమునుండి యిట్లు
కౌముదీరూపకం బైనకారుచిచ్చు
నొక్కరీతి వర్షించుచున్నవాడు !

[రాధతో]

తాళజాలను కృష్ణ, యీతాపమునకు
దీనురాలిని మిగుల బాధింతు వేమి?

శీఘ్రముగ నేగుదెంచి యాశ్లేష మిచ్చి
అపనయింపుము దేహదాహమ్ము నాథ !

[జాలిగా]

ఎంత బ్రతిమాలుకొన్న రా వేమి కృష్ణ !
రాధ చేసిన ప్రబలాపరాధ మేమి !
ఎంత నీకయి నేను తపించుచున్న
పలుక వేటికి అయ్యయో ప్రాణనాథ!

అక్కటా, సత్వరంబ మీ రైన బయలు
వెడలి చెలులార, కృష్ణుని వెదకి తెండు
ప్రాణనాయకు గాఢబంధమందె
స్వస్థ నయ్యెద-అన్యత్ర శాంతి లేదు!

మిమ్మునైనను చెలులార, నమ్మరాదు.
కఠినహృదయలు! ఇకనైన కదల రేమి?
ప్రాణములు పోవుచిమ్మట పరుగువారి
తీసికొనివత్తు రొక్కొ ఆమోసగాని?

[రోషముతో]

పట్టువడునేని ధూర్తగోపాలు నిపుడు
నలిపివేయనె ఆలింగనమ్మునందు!

కఠిన దంతక్షతమ్ములు కఠిన నఖర
ఘాతములు చేయకుండునే గాత్రమందు!

[కన్నులు మూసుకొని]

ఆగ్రహింపకు మోయి యీయబలపైన!
బాధలో నాథ, ఏమేమొ పలికినాను.
కరుణ వహియించి వేగమ కౌగిలించి
అతితరం బైనతాపము నార్పు మోయి!

[ముందరికి పడబోగా దాసులు పట్టుకొన్నారు]

[కనులు తెరచి ఆనందముతో]

అదుగో నాశ్యామసుందరు డదుగొ అదుగొ
వచ్చుచున్నాడు నాప్రాణవల్లభుండు.
హస్తములు చాపి నీ ప్రియురాలి కృష్ణ,
చేర్చుకొమ్ము భుజాంతర సీమయందు!

[తటాలున సముద్రమున పడినాడు]

రామానంద రాయలు

[కలవరముతో]

వేగముగ పట్టుకొమ్ము గోవిందదాస!
శంకరా, లెమ్ము లేలెమ్ము సత్వరముగ.

పట్టు తప్పించుకొని మహాప్రబలధాటి
నురికినాడు మహాప్రభు వుదధిలోన.

శిష్యులు లేవదీయగా ఆనందముతో

శ్రీ మహాప్రభువు

ఎంత తాపాపనోదకం బెంత శీత
లమ్ము నాప్రాణనాయకు లలితగాత్ర,
మెంత మధురమ్ము నా హృదయేశు గాఢ
భంగురోరః స్థలీసమాలింగనమ్ము!

రామానంద రాయలు

పరివిమలం బైన శ్రీమహాప్రభువరేణ్యు
గాత్రసంస్పర్శచేత సాగరజలంబు
విమలమధురము పరమపవిత్ర మయ్యె!
ఈ ప్రదేశము తీర్థమూ నింకమీద.

గోవింద దాసు

[సముద్రోదకము నోట బోసికొని]

భక్తకల్పద్రుమం బైనప్రభుశరీర
మధురసంస్పర్శవశమున మారిపోయె
నహహా, స్వాభావికం బైనయబ్ధిగుణము;
ఇక్షుమధురమ్ముగా నున్న దిచటి నీరు!

శిష్యులు

[ఉచ్చైఃస్వరముతో]

జయము సద్గురు మాలికి జయము జయము
జయము జయము నవద్వీపచంద్రమునకు
జయము శ్రీగౌరగోవిందచక్రవర్తి!
కధికజయము మహాప్రభుననుచరులకు!

శ్రీ మహాప్రభు చరణయో రతి రస్తు!

దీ పా రా ధ న

కుంభమీాకు దుర్గము:

రఘూలా రాజ కుమారి

ఇటు సంఘటిల్లు నని యెంచనె లేదు, నే డీ
కుటిలాత్మకుండు నను కోటకు జేర్చె నయ్యో!
ఇటనుండి ముక్తి లభించుట యెట్లొ! న న్నో
నిటలాక్ష, వేగ కరుణింపు మనాథనాథా!

పరు లేవిధంబునను పాదము పెట్ట లే రీ
ధరణీధరాగ్ర రచితం బగుదుర్గ రేఖాం
తరసీమ! నా కిపుడు దారిని జూపగా నో
గిరిపుత్రికారమణ, కేవల మీావె దేవా!

హృదయేశు గూడి సుఖియించెద నంచు లోలో
ముద మొందుచుండ కను మూసెదునంతలో నీ
యదయుండు మాకు నకటా! యెడబాటు గూర్చెన్.
తుద కేమి కాగలదొ తోచుట లేదు దేవా!

భయ మెత్తుచున్నది! నృపాలుని యూహ మేమో!
వయ సెంతయో చనినవానికి కాంత యేలా!

నయవృత్తి బోవిడిచి, న న్నొకవేళ కేళీ
ప్రియుడై విలాసినిగ బెగ్గిలజేయు నేమో !

పరిణీత గా ననెడి భావముతోడ దన్నుఁ
వరియింపు మంచు బలవంతము చేయు నేమో
ధరణీధవుం ! డకట, ధైర్యము జారిపోయెఁ !
తరుణీవిలాపమున ధార్ష్ట్యము తగ్గునేమో !

అనుకంప లేక యిత డారడి వెట్టుచో నే
తనువుం దొరంగుటయె ధర్మము: కాని నాథుం
డనయమ్ము నాకయి మహావ్యథ చెందు నయ్యో!
వనితాత్వ మెందులకు వచ్చెను నాకు దేవా !

సదయుండె కానియెడ క్ష్మాపతి కుంభరాణా
కెదు రేగి రాకొమరు లీభువి నన్ను బోవన్ !
హృదయేశ, యె ట్లయిన నే నిరతంబు యుష్మ
త్పదపంకజద్వయము భక్తిని సంస్మరింతుఁ!

కుంభ రాణా

[ప్రవే శిం చి]

ఆళీసమూహావృతయై మధుపానగోష్ఠిఁ
కేళీమనోహరనికేతనసీమ సంతో

షాలాపముల్ సలుప, కన్యమనస్కు వైయి
ట్లేలా మదీయనయనేందిర వర్తిలంగన్!

గాసిల్లు నీవిమలగాత్రము- లేవ నేలా?
నీసన్నిధానమున నిల్చినవాడు యుష్మ
ద్దాసుండు గాని వసుధారమణుండు కాఁడో
వాసంతికాకుసుమ వల్లరిసన్నిభాంగీ !

చేసన్న కన్గొనుచు శీఘ్రము నీయనుజ్ఞన్
దాసీజనంబు తల దాల్చునె ? సౌఖ్యమేనా
ప్రాసాదమందు? తెలుపంగదె వేడికొందున్-
నీసంశయం బుడిగి నిక్కము రాజపుత్రీ !

నీ వాజ్ఞ యిచ్చునెడ నిష్ఠురకార్య మైనన్
మేవాడభూపతి నిమేషమునన్ భవదీయ
సేవాపరత్వమున జేయును సుమ్ము దేవీ !
వేవేగ చెప్పగదవే భవదాశయంబున్ !

వ్రీడాభరంబునను విహ్వలచిత్త నైతో ?
వీ డింతసేపటికి విస్మృతి దక్కి నన్నుం
జూడంగ వచ్చె విరసుం డని యెంచినావో ?
నే డాయవచ్చితిని నిర్భర మైనప్రేమన్ !

నన్నన్యుగా దలప న్యాయము కాదు బాలా!
మన్నింపగా దగును మానిని, జాగుసేతన్!

ఎన్నడింక కౌఁగిట ధరింతును ని న్నటంచు
నున్నాఁడ నేను కడునుత్సుకతన్ లతాంగీ!

ఏలా ముఖమ్ము పయి కెత్తక యేకనిష్ఠన్
నేలం గనుంగొనెదు నీరజపత్రనేత్రా?
చాలున్ ద్యజించి యిక సంశయబుద్ధి బాలా!
ఆలోకనమ్మున కృతార్థుని జేయ వేలా!

ని న్నెంత వేఁడినను నిర్దయురాల, నన్నున్
మన్నింప వేమిటికి మానము వీడి? పోనీ
క న్నెత్తి యొక్కతృటికాలము గాని చూడ
కున్నావు సిగ్గో, భయమో, మరి విభ్రమంబో!

లంబాలకా, యిపుడు లజ్జ దొరంగవేని
సంబాధితం బగును సాంద్రభుజోపగూహా
సంబంధ భూరికఠినంబుగ నీయురంబు!
బింబాధరంబు పరిపీడిత మౌను జుమ్మీ!

రాజకుమారి

[గద్గదికతో]

తగునే యిటుల్ పలుక ధార్మికు లయ్యు దేవా!
జగమందు ధర్మము ప్రచారము చేయువారే
మగువం గనుంగొనినమాత్రమునన్ స్వకీయ
మగునిగ్రహంబు విడనాడుట వింత కాదా!

కుంభ రాణా

తాపమ్ము వాసెను సుధామధురమ్ము లైన
నీపల్కు లీచెవుల నిల్వగ మంజువాణీ!
ఆపాదమస్త పులకావృతదేహ మోహో
చూపట్టు కుట్మలితశోభి కదంబమట్లుల్.

నా కేమి యింతయు కనంబడ లేదు సుమ్మీ
లోకైకసుందరి, త్రిలోచను డైన నిన్నా
లోకించుపక్షమున లోలమనస్కు డౌను.
నే కౌగి లీయగదవే లవలీ లతాంగీ!

రాజ కుమారి

అకటా, కటూక్తు లిటు లాడగ జెల్లునే కా
ముకులట్లు పెద్ద లతిమోహముతోడ? మీరల్
సకలావనీరమణ చక్రిమహాధిపుల్ సే
వకురాలితో సరసవాక్యులు యుక్త మౌనే?

కుంభ రాణా

నీ విట్టు లెంచదగునే హృదయేశ్వరీ, నీ
సేవాపరాయణుడ, సేవ్యుడ గాను దేవీ.

నావాక్కు లీయెడనె నమ్మి ప్రసన్నురాలు
కావేని నీచరణకంజము లంటువాడ!

రాజ కుమారి

వల దిట్టిమాట ప్రభువర్య, రవంతయు న్నా
పలు కాలకింపరు కృపానిధు లయ్యు నయ్యో!
తలిదండ్రులం గొలుచు దానిని మీరు దేవా,
బలిమిన్ హరించితిరి, భావ్యమె యిట్టి చేష్టల్?

కుంభ రాణా

ఆర్యోక్తి తత్పరులమై నిరతంబు వీర
మర్యాదలం దరచు మమ్ముల దూరనౌనే?
శౌర్యోన్నతుల్ మిగుల శ్లాఘన చేయునట్టి
కార్యంబె చేసితిమి, కాదు మహాంహు ముగ్ధా!

దోషం బటంచు నను దూరగ వచ్చు నన్య
యోషన్ హరించునెడ యోగ్యులు: కాని కన్యా
భూషామణీ, యిపుడు భోగ్యవె నీవు. మాతో
భాషింప లేవు నయపద్ధతి సూక్ష్మబుద్ధిన్.

రాజ కుమారి

అసమానశూరులు మహాకవులున్ విపశ్చి
ద్రసికాగ్రిణుల్ వయసు దాటినవారు దేవా,

అసమంజసం బనక ఆస వహింప నేలా
కసుగందనట్టి యొకకన్నె మిమున్ వరింపన్?

కుంభ రాణా

ఆహా, లతాంగి పరిహాసము చాలు. అస్మ
ద్దేహంబునన్ వళులు దేరవు, కేశరాశి
కేహానియుం గలుగ, దేమి కొరంత లేదే
బాహా బలంబునను, ప్రాయము పోయె నొక్కొ!

నీ మీద నోతరుణి, నిర్భర నిష్కలంక
ప్రేమమ్ముచేత నిను పెండిలియాడు కోర్కె
నామానసమ్మున ఘనమ్ముగ నిల్చె, గానన్
భామా, ఒసంగు భుజబంధన సమ్మదంబున్.

రాజ కుమారి

బహుపూజ్యురాలయినపట్టపుదేవి యుండన్
మహివల్లభా, యితరమానిని నామె యెట్టుల్
సహియించు? దేవర విచారణ చేసినారో
బహు భార్యలుండు నెడ బాటిలు బాధ లెల్లన్?

కుంభ రాణా

ఆసంశయంబు విడనాడుము రాజపుత్రీ,
కాసంత యేనియును గౌరవహాని నీకుం

ప్రాసాదమం దెపుడు పాటిల; దింత యేలా
నాసార్వభౌమ పదనాయకురాల వీవే.

రాజకుమారి

అరయంగ నే తగుదునా తమదండ నుండన్ !
కరుణార్ద్రమానసులు కావున దేవ, నన్నుం
ద్వరితంబుగా జనకధామము జేర్ప యుష్మ
చ్చరణాంబుజంబులకు సాగిలి మ్రొక్కుదానన్.

కుంభరాణా

దుర్వారమత్ప్రథితదోర్బలనిర్జితం బౌ
సర్వంసహాస్థలికి చయ్యన రాణి జేతున్
సర్వంబు నీచరణసన్నిధి నుంతు, నింక
గర్వంబు వీడి నను కామిని యేలుకొమ్మా!

రాజకుమారి

నరనాయకా, వలదు నా కివి యేవి, మిమ్మున్
వరియింపజాల- అవివాహితవృత్తి నుందున్-
త్వరితమ్ముగా జనకధామము జేర్ప యుష్మ
చ్చరణాంబుజంబులకు సాగిలి మ్రొక్కుదానన్.

కుంభరాణా

ఆలోచనారహిత మర్థవిహీన మౌని
యాలాపధోరణికి నచ్చెరు వొందుచుంటిన్
బాలా, పదింబదిగ పల్కఁగ నేల, నిన్నున్
నైళంబ యియ్యెడ వివాహము చేసికొందున్.

రాజ కుమారి

ఉభయాభినిష్ట మయి యున్నదె ప్రేమ, మీరల్
విభవాభిరాములును వీరవతంసు లయ్యుఁ
ప్రభువర్య, దీన యగుబాలను వేచ నౌనే ?
అభయం బొసంగి సదయమ్ముగ బంపు డింకఁ.

కుంభ రాణా

ఏ హేతువో తెలియ దింకవిరక్తికి న్నే
నూహింప లేక వెత నొందుచు నున్నవాడన్.

రాజ కుమారి

తెలియంగ లేర జయదేవుని కావ్యగీతి
కలకుఁ మనోజ్ఞ 'రసికప్రియ' నామవృత్తిఁ
వెలయించి నట్టిబహువిభ్రమతభావుకుల్ నా
తలపోత? మీకు విశదంబుగ తెల్పనేలా !

కుంభ రాణా

ఊహింపజాలను గుణోన్నతచిత్త, నీపై
మోహాతిరేకమున ముగ్ధుడ నౌటచేతఁ.

రాజ కుమారి

ఎదిరించుచుంటి నని యెంచగ భోకుడీ, నా
హృదయంబు వేరొకరి కిచ్చితి మున్నె దేవా.

కుంభ రాణా

పెక్కుల్ వచించితిని ప్రేమను, నీమతంబున్
నిక్కంబుగా నెరుగ నేరక రాజపుత్రీ.

రాజ కుమారి

విదితంబు చేసితిని వ్రీడ దొరంగి యస్మత్
హృదయంబు: పంపవలె నింతట నన్ను దేవా.

కుంభ రాణా

చిక్కయ్యె! ఇక్కడకు జేర్చితి నిన్ను నాకై,
యకార్యమున్ సలుప హీనత నాకు బాలా.

నీ కేమియుం గలుగ నేరదు సుమ్ము లోపం
బో కన్యకా, యిచట నుండుము సుఖమ్ముతోడన్.

ఏకారణం బయిన నేర్పడి బుద్ధి మారన్
చేకొమ్ము నన్ను సరసీజదళాయతాక్షీ!

[నిష్క్రమణము]

రాజ కుమారి

భయ మెట్లొ తీరినది ప్రస్తుత 'మేకలింగు'
దయచేత! రా జొకవిధంబుగ యోగ్యుడై నన్

భయదంపు దుర్గమున బంధిత నైతి, నయ్యో!
ప్రియు డెంత నాకొరకు బెగ్గిలు చున్నవాడో!

శుకమట్లు పంజరము జొచ్చితి ప్రాణనాథా!
ఇక నెంతకాలమున కీచెర వీడి నే మీ
నికటంబు చేరుదునొ! నెవ్వగ బ్రహ్మదేవుం
డకటా దయారహితుడై లిఖియించె నేమో!

అనిశంబు నాదు హృదయాలయమందు నాథా,
అనురాగ దీపశిఖ ఆరక ప్రజ్వరిల్లున్!
కనుగొంచు, నాయెడద కాంతు డెరుంగు నట్టుల్
పెనుదీప మగ్రిమున పెట్టుదు రాత్రివేళన్.

[దీపము వెలిగించి]

మదిలో నిరంతరము " మందర " దుర్గపాలు
పదపద్మముల్ నిలిపి భక్తిని పూజ చేతున్!
బ్రదికించుకొండు తమ భార్య నటంచు తెల్పం
గదె దీపికా, హృదయకాంతున కెట్టులైనన్!

పరితాప కుమారి

హమీరసింగు

అచ్చెరు వయ్యె! మీనగరమందు వివాహమహోత్సవాంకమే
యెచ్చట గానరాదు జలజేక్షణ! మీపరివారవర్గమో
ముచ్చట లేక యున్నయది: మోసముపోలిక గోచరించెడున్!
చెచ్చెర సత్యముం దెలియ జేయగదే భువనైక సుందరీ!

ఆయత మైనఖడ్గ మిదె హస్తమునందు, మహాపరాక్రమ
శ్రీయుతు లైనసైనికులు చేరువ కావలియున్నవా రదే.
ఏయెడ దాచెనో పట కుటీరమునన్ నిజసైనికావలిన్
న్యాయము వీడి నీజనకు డంబుజహోజ్జ్వలచారులోచనా!

ఇంకొకమాట విన్నతుగ నెంతయు సిగ్గు జనించుచున్నదో
పంకరుహాయతాక్షి! పొరపాటుగ నీకటిదివ్యమండలా
లంకరణమ్మునన్ నిపుణలగ్నముగా చురకత్తి యున్నదో
అంకిలి చెప్పకే ఘటికి నావల నందుము రాజపుత్రికా!

మాయలలో మహాప్రసిద్ధు మాళవదేవనృపాలు! డందుచే
ఈయెడ జాగరూకత వహింపకతప్పని దయ్యె. నిన్ను మీ
నాయన రాజ్యరక్షకయి నా కుపహారముగా నొసంగెనా?
నీయనురాగమే యిచట నెక్కొనెనా సరసీరుహేక్షణా!

పెంచిలి యాటచే, నెటులో ప్రీతి నటించుచు భర్తృగేహమం
దుండెద నింక యేటి కని యోర్వ వహింపకు రాజపుత్రికా!

ప్రతాప కుమారి

మీనామమ్మును విన్న దాదిగ మదిన్ మీపాదపద్మద్వయీ
ధ్యానంబే యొనరించుచున్నయది యీదాసి ప్రవీరాగ్రణీ!

హమీర సింగు

ఖండిత వాక్యముల్ పలికి కష్టము గూర్చితి నీకు భ్రాంతినై!
సింధుమనమ్ముతో నిపుడు నిన్ను వరించినవాడ ప్రేయసీ!

బంగరుబొమ్మ, నీలలితబాహులతాదృఢబంధనార్థినై
సంగరకర్కశుం డయిన సైనికు డివ్విధిలూరు నెంతయున్!

ప్రతాప కుమారి

మీనిష్కల్మషవాక్యముల్ వినగ నామే నెల్ల కంపించెడున్!
నే నిక్కమ్ముగ నిల్వనేర తమసాన్నిధ్యమ్మునం దోప్రభూ!

హమీర సింగు

మంగళదేవతా, ముఖము మ్లానిమ చెందగనీక బంధురా
లింగన మిమ్ము, దుర్లభ నిలింపసుఖాంబుధి నోలలాడెదన్ !

వింతగ నీముఖాంబుజము విన్నదనంబు వహింప నేల? క
ర్ణాంతవిశాలనేత్రముల నశ్రువు లూరగ నేల? సాధ్వసా
క్రాంతమనోజ్ఞఫాలమున ఘర్మకణంబులు నిల్వ నేల? నీ
వింతవికారముం గనగ నేల? వచింపు త్రిలోకసుందరీ!

పరితాప కుమారి

ఆకర్ణింతురె మీరు మానమహితా మగ్రేసరా, మత్కథన్
మీకోపాగ్నికృశానుకీలలను భస్మీభూతనై పోవుదున్!

హమ్మీర సింగు

నిక్కపుబ్రేమ గాఢముగ నీయెడ నుండగ నాకు, నేటి కో
చక్కనిచుక్క! యింత భయ సంభ్రమగాఢదికవ్రసక్తి? నా
యక్కున జేర్చుకొంటిగద! అన్యవిచారములం త్యజింపుమా!
ఎక్కడ కట్లు పోయెను? క్షమింపుము దోషనికృష్ణతత్వమున్

పరితాప కుమారి

మీకీర్తిధ్వజమందు నిల్చినది యీ మిథ్యావివాహమ్ముచే
ఆకల్పాంతము దుర్భరం బగున నీలాంకంబు వీరాగ్రణీ!

హమ్మీర సింగు

నీమాటల్ మనముం గలంచినవి ఓసీ రేజపత్రేక్షణా!
ఏమాడ్కిన్ ఘటియిల్లు దుర్యశము నా కీతద్వివాహమ్మునన్?

ప్రతాప కుమారి

పౌరుషమందు గణ్యతను ప్రాభవమం దసమాన మైన దీ
ధారుణి బప్పరాట్కులము; తద్వరవంశమునన్ జనించుటన్
మీరు మహాకులీనులును మిక్కిలిపూజ్యులు. కాని నేటితో
గౌరవహాని సంఘటిలె నైకొనుటన్ నను ధర్మపత్నిగాన్.

నాయనగారు సౌమ్యముగ నన్ను నొసంగుటలోన మీ కయో
మాయ మహానిగూఢ! మిది మంగళదేవత కాదు! శుభ్రమా
మీయశమున్ హరించుటకు మేదినిమీద మనోహరాంగనా
కాయముతోడ సంభవము గాంచిన పెద్దపిశాచ మోప్రభూ!

కావున మండలాగ్రమున కాయము జీల్చి కవోష్ణరక్తధా
రావభృథంబునం బున రనావిలమై నిజకీర్తిచంద్రికల్
దేవ, వెలుంగగా నిఖిల దిక్తటులందు సమాచరింపుడీ
భూవరధర్మ, మత్యధికపుణ్యము నాకు లభించు రూఢిగా!

హమీర సింగు

ఏమాత్రమ్ము భయమ్ము లే, దిక నిజం బేమో నిరూపించి ని
స్సీమానందము నాకు గూర్పదగదే శీఘ్రంబ ప్రాణేశ్వరీ!

ప్రతాప కుమారి

ఊహము నాకు లేనపుడు యోధకుమారునితోడ జేసి రు
ద్వాహము తల్లిదండ్రులు వివాహముమాత్రము కాకపూర్వమే

ఆహవభూమియందు నత డంతము నొందెను పోరు సల్పుచుఁ.
సాహసముఁ వహించి కలసత్యము పల్కితి ప్రాణవల్లభా !

హామీర సింగు

పాదద్వంద్వము వీడి లేవగదవే ప్రాణప్రియా ! ఇంక నీ
ఖేదమ్ముఁ విడనాడి నాభుజముపై గ్రీవమ్ము గీల్కొల్పవే !-
ఏదీ నాప్రియకాంతకుఁ సదృశురా లేతన్మహాంభోధి మ
ర్యాదాలంకృతధారుణీతలమునం దంభోజపత్రేక్షణా !

మిథిలానగరమున రాచనగరిలో కన్య

మఖాదేవ ప్రభువు

పాటలీపుత్రమ్ము వారలు
పంపినారు మహామనోహర
వివిధపరిమాణాకృతుల్ గల
విమలదర్పణముల్.

వచ్చియున్నవి వింధ్యభూధర
వనమదస్తంబేరమమ్ముల
దివ్యదంతవినిర్మితము లౌ
తెల్లదువ్వెనలున్.

రమ్యకోసలదేశవివిధా
రామసీమలలో మనోజ్ఞ
ప్రసవసారమునుండి తీసిన
ప్రథితతైలంబుల్-

పెట్టియున్నవి రమ్యచందన
పేటికాంతర్గత మనోహర

కాచపాత్రికలందు నెంతయు
ఘ్రాణపర్వముగన్.

త్వరితముగ బోవలయు రాజ్ఞి
దర్శనార్థం బోడపాలీ,
చతురిమమ్మున కేశసంస్కృతి
సలుపు మీవేళన్.

పట్టుకొమ్మా కాంచనావృతి
బద్ధనూతనవలయముకురము
సమ్ముఖంబున యవనబాలా,
జాగరూకతతోన్.

స్తంభనికటమునుండి తెమ్మా
సత్వరంబుగ నోసుభద్రా,
పసపుపచ్చని పట్టుదిండుల
పాదపీఠంబున్.

కేశజాలము చెదరకుండగ
కేకిపింఛముతోడ విసరుము
మద్రచామరవాహినీ, యిటు
మందమందముగన్.

పదవిలాససమంచితం బై
భవ్యభావతరంగితం బగు

పాట పాడంగదె విశాఖా,
పంచమశ్రుతిలో.

విశాఖ

అఖిల భువనములం దకుంఠిత
మా పరితాపముతో వెలింగెడు
పంచసాయకు డొక్కడే నా
పరమదైవతము !

సకలయోగీశ్వరుల కగ్రే
సరుడు ఫాలవిలోచనుండే
స్మరుడు దూరమునందు నిలువగ
సంచలన మొందెన్.

ప్రసవబాణము తనువుమీదను
పడకమున్నె శివుడు గిరిజా
వదనబింబముమీద ప్రేమను
వాల్చె లోచనముల్.

బాణపాతం బైనచో ఆ
భర్గు డేమయి యుండువాడో!
పర్వతాత్మజ కప్పు డెంతటి
ప్రమద మబ్బెడిదో.

నిజగళంబున హాలహల విషమును
నిలిపి. మృత్యుంజయుం డయ్యెను;
అగ్నిదగ్ధుం డయ్యు బ్రిదికిన
యాత డెవ్వ డగున్ ?

నామతంబున, సాటి యెఱుగని
నాయకుం డొకమనసిజుండే:
అతను డయ్యును నడపు లోకము
లాత్మపాలనలో.

అట్టియుజ్జ్వల చండశాసను
నర్చనమ్ము నిరంతరమ్ముగ
నిష్ఠ సలుపం దగినకాలము
నిండుజవ్వనమే.

అహరహంబును వేచియుండును
యౌవనంబును మ్రింగి వేయగ
జరయు వ్యాధియు వ్యాఘ్రిభంగిని
చండవిస్ఫూర్తిన్.

ఏదినంబున వలీపలితము
లేర్పడుం దనుమస్తకంబుల
ఆదినంబున దొలగ మొదలిడు
నతనుకృపకూడన్.

పలిత కేశము

జవ్వనంబు హరించి పోవగ
సాగుకొలదిని వృద్ధి గాంచును
కామినులపై నక్కజంబుగ
కాంక్ష పురుషులకున్.

పలితమూర్ధవిలోకనమ్మున
ప్రాభవమ్మును ధనము విద్యను
పరిగణింపదు యువతి విముఖీ
భావసంగతయై.

విజయ మొందెడు గాక యౌవన
విభ్రమోత్కర్షమ్ము మన్మథు
నిబిడకరుణాకటాక్షమ్మున
నిఖిలలోకములన్.

నిరత మానందాతిశయమే
నెగడు గావుత రూపసంపద
పంచబాణసమాను డగు మా
ప్రభువతంసునకున్.

మఖా దేవుడు

ఎంత దివ్యం బహహా దేహం
బెంత దివ్యం బవుర యౌవన

మెంత దివ్యం బహూహా తరుణీ
హాసవిభ్రమము !

ఎంత చక్కనిపాట పాడితి,
ఇది రచించిన కవివరేణ్యుడు
మనపురంబున నున్నచో బహు
మాన మంపుమనే.

ఐ శా

చరణసేవకురాలి సవ్య
స్సాహసంబు క్షమింపవలయును!
పరకవి ప్రోక్తంబు కా దీ
పాట ప్రభువర్యా !

కామసన్నిభులైన దేవర
గాత్రసంపద్విలోకనమున
పాదసేవకురాలిముఖమున
బయలుపడె దేవా !

మఖా దేవుడు

ఆశుగతి నీలలితముఖమున
నవతరించిన గీతామృత మిది !

హారమిదిగో వైతు రమ్మా
అంతికమ్మునకున్.

వి శా ఖ

దీప్తి గాంచు నమూల్యహారము
దేవ, యుష్మత్కంఠసీమనె.
అంత మన్నన కీతపస్విని
యర్హురా లగునే ?

మఖా దేవుడు

ప్రాకృతమ్మున నేటివరకును
పడతి కవనము చెప్ప నెరుగము.
కలిగె నర్హత నీకు ప్రభు వా
క్యమ్ముచే బాలా !

ఉ పా లి

దేవ, కంఠమునుండి హారము
తీయుచో నిదె చిక్కువడినది
మూర్ధజావళి, సంస్కరించెద
మొదటిచందమునన్.

కలిగె గమనవిలంబనం బీ
ఘటనలో నొకయింత దేవా.

మఖా దేవుడు

పోనిలే కానిమ్ము వేగమ
పూర్ణ మండనమున్.

నిలువు మోసి విశాఖ, సద్రుఢ
నీల కుచబంధమ్ము మీదను
కాన వచ్చెను ధవళ రేఖా
కారమున నేదో.

విశాఖ

వాయువశమున ధవళతంతువు
వాలియుండగ నోపు దేవా.

మఖా దేవుడు

తీసి యిమ్మటు పలితకేశము
తెరగునం దోచున్.

కంఠ దేశమునుండి హారము
గ్రక్కునం దొలగించువేళను

దాస లగ్నం బయ్యె నెట్లో
ధవళకేశంబు.

నలువదేడులు నిండె మొన్ననె,
నడువయస్సున నున్నవానికి
ఉత్తమాంగమునందు పలితం
బుదయ మొందినదే!

గోచరించెను జరాసూచన,
కొన్నినాళ్ళ కసంశయమ్ముగ
శిరము ధవళం బగు హిమాలయ
శిఖరి చందమునన్.

ఉపాలి

వేటకై చని మొన్న మొన్ననె
విపినభూమిని శూలముఖమున
వ్యాఘ్రహననము చేసియుంటిరి,
వార్ధకంబ ప్రభూ?

మఖాదేవుడు

భోగలాలసులైనవారికి
పోవు నోజము సత్వరమ్ముగ.

విషయసుఖముల నుండి పురుషుడు
విరతి చెంద దగున్.

జగము సర్వం బనిత్యంబే!
జనన మరణ ప్రవాహములో
కర్మబద్ధుం డగుచు జీవుడు
క్రమముగా దిరుగున్.

సకలసంసారమ్ములో నే
జాడ గాంచిన మనఃక్షోభము
గాఢ వాంఛలు భూరిదుఃఖము
కాన బడుచుండున్.

శాశ్వతం బగువస్తు వీ సం
సారమధ్యమునందు గలదా?
చిత్త విక్షోభోపశమన
స్థితియె చేకురదా?

స్వాంతమందు నిరంతరము జా
జ్వల్యమానము లైన కోర్కులు
శమము గాంచి ప్రశాంతి కల్గెడి
సరణియే లేదా?

సకల కారుణి కాగ్రగణ్యుడు
శాక్యముని సింహుంపు జనులకు

ఈయనిత్యతయందు శాశ్వత
మేదో తెల్పె గదా.

పరమపూజ్యుం డైన బుద్ధ
ప్రభువు కన్గొని దుఃఖతత్త్వము
దివ్య మగునిర్వాణ మార్గము
తెలిపియుండె గదా.

దుఃఖసంవృత మఖిలలోకము,
దుఃఖమూలము తృష్ణ, దానిని
దుృంచి వేసిన దుఃఖజాలము
తొలగిపోవు గదా.

అనుసరించిన యెడల ఆర్యా
ష్టాంగమార్గ ముపాసకాళికి
భూరి నిర్వాణాప్తి: ఇదియే
బుద్ధ శాసనము.

మందబుద్ధుల మగుటచేతను
మరచిపోవుచు మాతథాగతు
నమల బోధసుధాస్వరూపా
ష్టాంగ మార్గంబున్.

ప్రకృత వేషం బింక మార్చెద.
పచ్చబట్టలు తెమ్ముపాలీ,

సత్వరంబుగ బిల్వ నంపుము
స్థవిర ముద్గల్యాన్.

శరణు చొచ్చెద బుద్ధదేవుని
శరణు చొచ్చెద బౌద్ధధర్మము
శరణు చొచ్చెద బౌద్ధసంఘము
శాంతి నా కింకిన్!

నమో తస్స భగవతో అరహతో సమ్మాసంబుద్ధస్స!

ప్రభు వాక్యము

ప్రథమ రంగము

శ్రీ నీలాచల క్షేత్రములో మహామాత్యుని భవనమున

రూపాంబిక — కాంచీరాజపుత్రి
పురుషోత్తమదేవుడు — ఉత్కళదేశరాజు
మహామాత్యుడు. ప్రతీహారి. ప్రజలు

ప్ర తీ హా రి

జయము జయము మహామాత్య
సత్తములకు! పాదదాసి
వినతిపూర్వకమ్ముగా నొనర్ప
విజ్ఞాపన మరుగుదెంచె.

మ హా మా త్యు డు

ఇపుడు వచ్చితి వేమి? ఈతొట్రుపా టేమి?
ఆకస్మికమ్ముగా అహితమ ముదయించెనా?

ప్రతీహారి

అనుకంప వహించి హఠా
దాగమనము క్షమియింపుము!
కాంచీ రాజకుమారిక
గాఢశోక తప్తురాలు
దర్శనార్థ మరుగుదెంచి
ద్వారముకడ నిలుచున్నది.
ఆనతి యగునేని లోని
కామెను దోడ్కొని వత్తును.

మహామాత్యుడు

ఈ మాట తొలు దొల్త ఏల చెప్పవు నీవు?
కాంచీ కుమారి, రాగదవమ్మ లోపలికి.

[ఆమె లోనికి వచ్చి నమస్కరించి నిలుచును]

ప్రతీహారి

చేయక తప్పద పెండిలి
శ్రీమద్రాజకుమారికి
ఈనాడే? కొంతకాల
మెట్టులైన గడచునెడల
ప్రభునకు కనికరము కలిగి
పట్టుదలను విడుచునేమొ.

మ హా మా త్యు డు

ఉత్కళేశ్వరుడు తా నొసగి యానతి తొలుత
అన్యథా చేసెనా అవల నెన్నడు గాని?
కనికర మ్మదయింప కారణం బేనాడు
కలిగెనా ఆకస్మికమ్ముగా నేదేని?

ప్ర తీ హా రి

కాలము గడచిన కొలదిని
కరగ వచ్చు ప్రభుని మనసు.
దర్శన మొసగిన పిమ్మట
దయసైతము కలుగవచ్చు.
దయకును దండనమునకును
ధరణీధవులు సమర్థులు.

మ హా మా త్యు డు

పురుషోత్తమదేవ మహా
భూమీపతి యద్వితీయ
చండశాసనుం, డానతి
జనులకు సుగ్రీవాజ్ఞయె.

కాంచీనాయకులు తిర
స్కారము చూపించినార
లస్మత్ప్రభునకు; కావున
ఆగ్రహించినాడు రేడు.

రూ పాం బి క

ఒక మాట మాత్రైన
కుత్కలేశ్వరు డింత
కాఠిన్య మూన దగునా
ఎం దైన
కార్య మిట్టిది కంటిమా!
మాట అన్నందుకే
మారాజ్యము జయించి
సాధించి వచ్చె గాదా
ఇక నైన
శపథమ్ము విడువ రాదా!
మాతండ్రి తన నేమొ
మాట అన్నా డనుచు
నను బట్టుకొని తెచ్చునా!
ఇది మీరు
న్యాయ మనుకొన వచ్చునా!

మ హా మా త్యు డు

ప్రభువు కఠినుడు కాడు, పరమకారుణికుండు,
సరసుండు, శర ణన్న శత్రువున్ క్షమియించు
చండశాసను డయ్యు శత్రుభీకరు డయ్యు.
మనుజనాయకు లెల్ల మాటపట్టింపుచే

ఎంత లెంతలో చేతు: రిది క్షత్రియులరీతి.

ఉత్తమ క్షత్రియుం డుత్కలేశ్వరుడు నీ
మీది ప్రేముడిచేత మీతండ్రి నర్థింప
తోడనే యతడు సంతోషపూర్వకముగా
నిను సమర్పించి పాణి గ్రహణోత్సవం
బొనరింప వలె ననుట యుక్త మౌనా కాద?

సీతండ్రి అటు చేయనేర కుత్కళనేత
క్షత్రియుండే యయ్యు సమ్మార్జకుం డనియు
తన కులము స్వచ్ఛ మని తనయ నీయ నటంచు
అవహేళనము చేయు టనుచితం బన వేమి?

రూపాంబిక

సమ్మార్జకుం డనుట చాలదోషమె కాన
అన్నదానికి ఫలిత మనుభవించెను కాద
మాతండ్రి !

జనకు మాటకు తనూజాత నిటు శిక్షింప
మీవంటి సజ్జనుల్ మెచ్చుకో దగినదా
సెల విండు

మహామాత్యుడు

పితరుల మాటకు బిడ్డలు బాధలు
పడుదురు తల్లీ, ప్రపంచకములో!

అందులకే మాయపనీ ధవుడనె
సమ్మార్జకునకె జాయ వగుదు వని.
ఇది న్యాయం బని యెవ్వ రనరు; మరి
జనపతి మాత్రము చండశాసనుడు!

రూ పాం బి క

తనయెడ భక్తియు తాత్పర్యము గల
అబలమీదనా ఆగ్రహ మూనుట!
నిజముగ నాపై నెనరే యాదిని.
ఉత్కలేశ్వరున కున్న పక్షమున
కైవస మగు మా కాంచీపురిలో
పెండ్లి యాడడా పేరిమితో నను?

మ హా మా త్యు డు

ఉండెను తల్లీ, ఉత్కలేశునకు
నీపై ప్రేముడి నిండుగ నాదిని.
సౌందర్యంబును సద్గుణ వర్ణన
మాలకించి రేడనురక్తుం డయి
నిన్ను గూర్చియే, నిరతము నాతో
సంభాషించెను చాల దినమ్ములు.

రూ పాం బి క

అంత ప్రేమ మంతలోనె
అంతరించి పోయె నెట్లు!

అనురాగము కన్న నృపతి
కభిమానము ముఖ్య మాయె!

ప్ర తీ హా రి

ప్రభుపాదంబులపై బడి
ప్రార్థించిన లాభ మేమొ.
మనసు కరగదా రేనికి
మానినీ దైన్యమునకు?

రూ పాం బి క

కనికరమున నృపతి నన్ను
కన్నియగా విడుచునేని
ఏకామేశ్వరు గొలుచుచు
ఈజన్మము గడపుదాన!

మ హా మా త్యు డు

త్వరలో అన్నాడు, కాని
తప్పదు రాజాజ్ఞ తల్లి!
నీ వెరుగవు రేడెంతటి
నిశ్చలుండొ మాటపట్ల!

రూ పాం బి క

కన్యగా జన్మమ్ము గడప వీలే లేద!
సమ్మార్జకున కేను జాయ కావలయునా!

అక్కటకటా! ఎంత అన్యాయ మన్యాయ
మాత్మహత్యకు గూడ ఆయుధము లేదాయె!
కంచి కామాక్షమ్మ, కరుణించదా నన్ను!
ఏకామ్రనాధునకు ఏమి దయ కలుగదా!
కైలాసనాధునకు కారుణ్యమే లేద!
కాంచీకుమారి కీగతి పట్టు వలసినద!

మ హా మా త్యు డు

ఏద్వ కమ్మా! ఇప్పు డేమి చేయుదు నేను?
దుఃఖ మెరుగుదు: నాకు దుహి లున్నా రమ్మ!
ప్రభు వుంచినాడు నీ పరిణయము కావించు
ప్రబలబాధ్యతను నాపైన రాజకుమారి!

రూ పా ం బి క

ఈయాపద నుండి నన్ను
ఎట్టులైన రక్షింపుడు!
తండ్రి, ఈదీనురాలి
తనయగా భావింపుడు!

పరిణమిల్లితి తావకీన
పాదాంభోరుహములపై.
అభయ మిచ్చువరకు తండ్రి,
అడుగులు విడువంజాలను!

బ్రాహ్మణ శేఖరు, లఖిల
ప్రజ్ఞలు మీకరగతములు.

కనికర ముదయించిన నను
కాపాడుట సుకరం బగు.

ఆలోచించినచో నా
యాపద తప్పించుటకై
మహామాత్యులైన మీకు
మార్గము దొరకక పోవునె!

దుర్గతి అదృష్టవశమున
తొలగిపోవునేని నేను
ఆమరణము మీకృతజ్ఞు
రాలనుగా నుందు తండ్రి!

రక్షింపుడు, రక్షింపుడు
రాజకుమారిక అయ్యో
సమ్మార్జకునకు నేగతి
జాయగ జీవింపగలదు!

మ హా మా త్యు డు

ఏడవ కమ్మా, ఏడవకు!
పెద్దభారమే పెట్టితి వమ్మా!
కానీ చూతము కాగల దేదో.
ఉర్వీపతి పురుషోత్తమదేవుడు
కఠినమానసుడు కాడు కుమారీ!
అదె ధైర్యంబున కాధారం బగు.

దుస్సాధమే యైన తోచుచున్నది యొకటి.
నీకు ద్వేషము లేదు నృపునియెడ నని యెంతు.
శీఘ్రకాలములోనె శ్రీమజ్జగన్నాథు
కారుణ్యమున నీకు కల్యాణ మగు గాక!

ద్వితీయ రంగము

శ్రీ పురుషోత్తమ దేవమహారాజు జగన్నాథమందిర ప్రాంగణమును సమ్మార్జనితో ఊడ్చుచుండును.

మ హా మా త్యు డు

మహాప్రభూ, జయము, జయము!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

మహామాత్యా, వందనమ్ము!

మ హా మా త్యు డు

స్వామిసేవయందు ప్రభువు
చాల మగ్ను లయినవారు.

పు రు షో త్త మ దే వు డు

ఎల్లవారు సేవకులే ఈమహాప్రభునిమ్రోల!
గౌడకో కళింగమునకో కాంచికో ఉత్కళముకో
స్వల్పభాగములకు ప్రభులు చాలమంది కలరు, కాని

సకలలోకములకు ప్రభువు
జగన్నాధదేవు డొకడె!

మ హా మా త్యు డు

తమకు గల్గుభావ మితర
ధరణిపతుల కుండునేని
ఈలోకము స్వర్గముగా
ఎన్నండో మారియుండు!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

స్వామిసేవలోన ఎంత
సౌఖ్య మున్న! దీధరణో
పాలనమ్మువలన నాకు
ప్రతిదినమ్ము జగన్నాధ
దేవ కైంకర్యమునకు
తెరపి లేదు మహామాత్య!

మ హా మా త్యు ఁ డు

నడచు ధర్మదేవత తన
నాలుగుపాదాలతోడ
ఈయుత్కలరాష్ట్రమందు
పలికగా నుండ తమరు!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

పరశురామాదిమహా
బ్రాహ్మణవీరులు పూర్వము

పృథివి యెల్ల గెలిచి, మట్టి
పెళ్ళవోలె, నిర్మమునై
దాన మిచ్చి, ముదముతోడ
తపమునకై వెడలినారు!
ఈకలికాల ప్రభావ
మేమి చెప్ప! ఇంచుకంత
మహి నేలెడిరాజు లెంతో
మదించి వర్తింతు రవుర!

మహాత్ముడు

కావుననే రాజర్షులు
కావలె ధరణీకాంతులు.

పురుషోత్తమ దేవుడు

ఏడాదికి నొక్కనాడు
ఈనీలాచలతీర్థ
ప్రభు జగన్నాథాలయ
ప్రాంగణ పవిత్ర భూమిని
గొప్ప లుజ్జగించి అన్ని
కులములవా రఖిలమ్మున్
జగన్నాథ మన్న మహా
సరససూక్తి కనుగుణముగ
ప్రసాదంబు స్వీకరించి
పవిత్రు లగుచున్నవారు!

ఎంత పూతవాసరంబు!
ఎంత శుభద వాసరంబు!

మ హా మా త్యు డు

శ్రీమజ్జగన్నాథ సేవానురక్త తా
దేవరవారి కీ దివ్యప్రదేశాన
గొప్ప కానుక నొసగ గొని వచ్చి యున్నాను.
భూసురాశీర్వాద పూర్వకమ్ముగ దేవ,
శ్రీసన్నిధానాన స్వీకరింతురు గాక!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

మావృద్ధి గాంక్షించు మంత్రి వర్యులు, మీరు
బ్రాహ్మణోత్తములు, మీ పల్కు లాదరముతో
శిరసా వహించి నే స్వీకరించితి కాన్క!

మ హా మా త్యు డు

[సంజ్ఞచే సమీపించి వినత యయిన రాజకుమారిని చూపి]

తమయెడ భక్తితాత్పర్యముల్ కలిగి
రాణికి నుచిత మారమణీయ సకల
శుభలక్షణాలతో శోభిల్లు కన్య
నాదరింపుం డుత్కలావనీ రమణ!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

కనంపుబొమ్మయే కానుక యనుచు
భావింప నైతిని ప్రమదంబు : కాని

ఇంచుక వివరింపు డెవ్వ రీకన్య.

మ హా మా త్యు డు

కాంచీకుమారి యీకన్యాలలామ,
ముక్తేశ్వరసేవ నోదిక్తహృదయ.

పు రు షో త్త మ దే వు డు

వెనుకటి మాయాజ్ఞప్తికి
విపరీతముగా మీరలు
చేయదలచినారు: మిగుల
చిత్రముగా నున్న దార్య!

ఈమెను సమ్మార్జకునకు
ఇచ్చి వివాహము చేయగ
వెనుక నాజ్ఞ యిచ్చినాము:
విస్మరించినారో దాని!

మ హా మా త్యు డు

మహాప్రభూ, తమయానతి
మరవగ నెవ్వారి తరము!
ప్రభువాక్య మ్మక్షరశః
పాలింపగ వచ్చినాను.

అధిపశ్రేష్ఠులు తప్పరు
ఆడిన వాక్యం బెన్నడు.

పురుషోత్తమ దేవుడు

అధిపతి యిచ్చిన యానతి
నన్యథా చేయరాదు.

మహామాత్యుడు

చిత్తము! కావున దేవర
స్వీకరించి తీరవలయు
కాంచీ రాజకుమారిని
కాపాడుకొన ప్రతిజ్ఞ.

స్వర్ణదండ మండిత మా
సమ్మార్జనితో దేవర
స్వామి యూడిగంబు సేయు
సమయము కాదా యియ్యది!

పురుషోత్తమ దేవుడు

[తేరిపార జూచి మందహాసముతో చేతులు జోడించి]

మహనీయము భూదేవా
మాత్యబుద్ధి కౌశలంబు!

మహామాత్యుడు

మహాప్రభువు సరసహృదియె
మహనీయము మహనీయము!

పు రు షో త్త మ దే వు డు

కాంచీ రాజకుమారిని
గౌరవమ్ముతో సువర్ణ
పల్యంకిక గొనిపోవుడు
ప్రాసాదమునకు వేగమె.

[హ ర్ష ధ్వ ను లు]
మ హా మా త్యు డు

శ్రీ పురుషోత్తమ దేవ
క్షితిపాలాగ్రణికి జయము!
జగన్నాథ మహాస్వామికి
జయము జయము జయము జయము!

భా మ తి

కవివరేణ్యులు మీయశోగానములను
నవ్యపదబంధముల జేయునాడు గాని
అఖిలశాస్త్రవిశారదు లైనవారె
వేడి మీకడ జదివెడునాడు గాని,

మాన్యభావముతో, బహుమతులతోడ
నరపతులు మిమ్ము దర్శించునాడు గాని
కలుగనే లేదు సంతోషగరిమ మీకు:
ఇప్పు డింత హర్షోత్కర్ష మేల నాథ?

వాచస్పతి మిశ్రుడు

అర్ధఘటికక్రింద నవసితం బైనది
బ్రహ్మసూత్రములకు భాష్యవివృతి.
పరమపురుషుకృపను ప్రారీప్సితగ్రంథ
మంతరాయరహితమై చెలంగె.

ప్రణతి సూత్రకార బాదరాయణమౌని
చంద్రు దివ్యపాదజలజములకు;
చేతు వందనంబు శ్రీశంకరాచార్య
వర్యు దివ్యపాద వనజములకు;

అధిక భక్తితోడ వ్యాఖ్యానకర్త లా
యతులచరణములకు నతు లొనర్తు;
బ్రహ్మవాదు లైనపండితోత్తములను
సమ్మదంబుతోడ సంస్తుతింతు.

బ్రహ్మవిద్యకన్న పరవిద్య యున్నదే
సకలదుఃఖతరణసాధనంబు !
నేను వివృతి మిగుల నిష్పక్షబుద్ధితో
జేసినాను పరమశివునికృపను.

భామతి

మీరు దర్శనవాఖ్యలమీద మున్ను
విశదముగ వ్రాసినట్టియావివృతు లెల్ల
సంస్తుతింపరె త తదాచార్యవరులు
తమతమమతానుసారముల్ తథ్య మనుచు.

వాచస్పతి

విమలశాస్త్రదృష్టి విద్వజ్జనంబుల
వెలయజేయుబుద్ధి వివృతు లేను
ముప్పదేండ్లనాడు మొదలిడి యీనాటి
వరకు నేకనియతి వ్రాసినాడ.

అఖిలదర్శనంబు లవలోడనముచేయ
శాస్త్రహృదయలబ్ధి సంఘటిల్లె.

గ్రంథరచన చేయుకాంక్ష యీనాటితో
సఫల మయ్యె; కృతులు చాలు నింక.

విహితకృత్యములను విధివిధానమ్ముగా
సలుపుచున్నవాడ శ్రద్ధ బూని.
శాంతితోడ నింక సకలమ్ము త్యజియించి
పరివ్రజింతు నేని పరమశుభము.

భా మ తి

సకల మవగత మహామహాశయులు మీరు,
అజ్ఞురాలను నేను: సాహసము బూని
భర్తృభాషణమున కిట్లు ప్రతివచనము
నిచ్చుచున్నందులకు క్షమియింప దగును.

విధివిధానముగా మీరు విహితకర్మ
లాచరించుచు నున్నట్టు లనుటచేత,
ఉండు గార్హస్థ్యవిధులలో నొక్కకొరత
చేసినా రని దృఢముగా చెప్పగలను.

గురుకులపరిశ్రమమ్మున కొన్నియేండ్లు,
పరివచనమ్మున కొన్నియబ్దములు, గ్రంథ
రచనతోడను కొన్నివర్షములు గడచె:
వెడలె మీకాల మంతయు విద్యలోనె.

శాస్త్రములయందు వ్యసనమ్ము సముచితమ్మె
కొంతవర; కైన నింతటిఘోర మెరుగ!

ప్రబలవిద్యాపిశాచి ప్రప్రథమమందె
అతితరమ్ముగ మిమ్ముల నాక్రమించె!

ఏమి భుజియించుచుందురో ఎరుక లేదు,
ఏమి ధరియించుచుందురో ఎరుక లేదు,
ఈతపస్వినిగతి యేమొ ఎరుక లేదు,
ఏమి విద్యాప్రభావమో ఇది మహాత్మ!

కాల మంతయు విద్యల గడపినారు,
కలుగనే లేదు సంతానకాంక్ష మీకు.
భార్యయనుమతి లేకుండ ప్రవ్రజింప
దలచు టెట్టిది యనపత్యధర్మవేత్త!

వా చ స్ప తి

బాష్పమోచనంబు బలహీనతాచిహ్న,
మింత బేల వనుచు నెంచనైతి.
ఈషణమ్ము విడువ మికనైన: సంతాన
ముదయ మొందకున్న కొదువ లేదు.

భా మ తి

చాలు లెండు, మీకు సంతానవాంఛయే
లేదు మానసమున లేశమైన!
ఆడుదాని కుండ దంతవైరాగ్యంబు :
వంధ్య నన్నమాట వాస్తవంబు.

వా చ స్ప తి

పుత్రసంతానకామంబు పొడమ లేదు
పూర్వ మెన్నండు; గతమును పోవనిమ్ము.
ఇప్పుడైన ప్రయోజన మేమి యుండు?
ఉభయులకుగూడ యౌవన ముడిగిపోయె.

నీవు సహధర్మచారిణీ, నిశ్చయముగ
ఉత్తమపతివ్రతవు: లెక్క కొక్కనాడు
గాని యించుక లోపమ్ము కలుగకుండ
శ్రద్ధతో నాకు శుశ్రూష సలిపినావు.

ధీరురాలవు, తక్కిన స్త్రీల కట్లు
వస్తుసంతతిపై నీకు వాంఛ లేదు.
తగునె యింతటివెఱ్ఱి సంతతి యనంగ?
కొడుకు లున్నంతమాత్రాన గొప్ప యేమి?

భా మ తి

గొప్ప కాక యేమి! కొడుకులు జనియించి
మిగుల యోగ్యు లగుచు మెలగునపుడు
ఇంత దొడ్డసుతుల నేతల్లి కన్నదో
యనుచు లోకు లామె నభినుతింతు్రు.

వా చ స్ప తి

యశమె భవదీయవాంఛిత మైనయెడల,
నిలుచు విశ్వజనీనమై నీప్రతిష్ఠ.

ఈదినమ్మున నే ముగిఁయించి నట్టి
వివృతి నీపేర లోకాన వెలయ జేతు.

భా మ తి

నాకు కీ ర్తి వలదు! నలువురినోళ్లలో
బడగనీక నన్ను బ్రదుకనిండు!
ఒరులనోట బడక యుష్మత్పదాంబుజ
సేవ జేయుచున్న శ్రేయ మొదవు.

వా చ స్ప తి

నాకృతికి పూజ్య మైననీనామధేయ
ముంచినాడను; లోకమం దొప్పు గాక
భామతివ్యాఖ్య మిశ్రునిభార్యపేర
సకలవేదాంతవాదులు సన్నుతింప!

లోపాముద్ర

౧

ఏమి విపరీత మిది! ఎంతతడ వైనన్
మోము పయి కెత్తరొకమూర్తమును నాథా!
ఈ మొయిని మానము వహించి వెనుచింత
న్నామనముసం బిటులు నాట దగు నొక్కొ!

౨

స్వామి, దయరాదు! తమసన్నిధిని నేనీ
యామమును బుచ్చితి మహాతురతతోడన్.
కామము వహించు నిజకాంత నెడసేయ
న్నేమ మగునేని కడునిష్ఠురము నాథా!

౩

చేయుచును మీచరణసేవ యొకనాడున్
బాయక భవత్సవిధభాగము మదీయ
ప్రాయమును బుచ్చితిని. భార్య ననురక్తన్
న్యాయ మగునే యిటులు నాథ, నిరసింపన్!

౪

నామమున భార్య నయినాను, గణియింపన్
కామితము దీరి బహుకాలము గతించెన్!

ప మనగ వచ్చు కలనేని నిజకాంతా
క్షేమ సుఖముల్ తలపు సేయని మహాత్మన్ !

౫

భంగ మగు నిష్ఠ నిజపత్ని మృదుదేహా
లింగనము సేయు నెడ! లేశ మయినన్ స్త్రీ
యాంగనల నిండుహృదయంబులను ఛేదిం
పంగ ఘటియిల్ల దట పాపము మహాత్మా!

౬

నేను విషువం దగదె నిష్ఠురత నాపై,
ఆదు దని చిన్న దని యైన కృపతోడన్!
పీడ విడనాడి కడు వెర్రి దయి యెంతో
వేచు కొనుకాంత గను పిచ్చి కనరాదో!

జవ్వనము పూర్ణముగ జారుటకు మున్నే
యివ్విధిని మీరు త్యజియించి యిహసౌఖ్యా,
లెవ్వియొ తపస్సు లని యెల్లపుడు నన్నున్
దవ్వులనె నిల్పితిరి: ధర్మమె మహాత్మా!

౮

మీర లొనరించునవి మేము గ్రహియింప
న్నేరుతుమె! మీ ఋషులు నిశ్చలమనస్కుల్.
క్రూర మగు గాక తమకోరిక యె యెట్లో
తీరుచుకొనం గలుగు ధీరులు మునీంద్రా!

౯

ఏలనో భవాదృశుల కీజగముపై ను
ద్వేలము విరక్తి యని విశ్రుతము. మాకో
చాలదు గ్రహించుటకు శక్తి లవ మైనన్
వేలుపు జగమ్ముపయి వెర్రి మునిచంద్రా!

౧౦

ఒక్క విపరీతగుణ మున్న యది మీలో
నక్కజము గొల్పు! నిఖిలార్యులకు పుత్రిల్
పెక్కు రుదయించునెడ ప్రీతి యధికం, బా
దిక్కునను లేదు తమ దృష్టి మునిమౌళీ!

౧౧

సంతసము, విప్పితిరి చక్షువులు నాథా!
స్వాంత మెటులో కరగుచాయ పొడకట్టెన్.
వింతగను నిల్పితిరి వీక్షణము పాదా
క్రాంతసతిపైన బహుకాలమున, కాహా!

౧౨

మోదతే నిజవిభో ర్వదనాబ్జం
వీక్ష్య మందహసితం కులకాన్తా
ప్రాణనాథ పరిరంభణహర్షా
జ్జాయమాన పులకాంచిత దేహా!

·సాహిత్య · సమితి·

వి ష యా ను క్ర మ ణి క

సంపాదకీయము

పవిత్రహృదయులు శ్రీ తల్లావఝ్ఝల శివ శంకర శాస్త్రి గారు మాకు చిరకాలమిత్రులు. నవ్యాంధ్రసాహిత్య లతకు దోహదము కల్పించినవారిలో వీరు ప్రముఖు లని తెలియని తెలుగువా రుండరు. వీరిరచనలు మాసాహిత్య లతా గ్రంథమాలయందు ప్రచురింప వలె ననెడి కుతూహలము మాకు చాలకాలమునుండియు కలదు. నేటి కట్టి సదవకాశము లభించినందులకు సంతసించుచు న్నాము. ఆశీర్వాదపూర్వకముగా తమరచనలను మాగ్రంథమాలలో ప్రచురించుట కొసంగిన శాస్త్రి గారికి మాకృతజ్ఞత. సిద్ధహస్తు లగుఈకవి శేఖరులరచనలు చదివి మాపాఠకు లానందింతురు గాక!

కర్లపాలెం కృష్ణ రావు

విశ్వజనీన గ్రంథావళి

సంపాదకుడు: శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

పద్మావతీ చరణ
చారణ చక్రవర్తి

సా హి తీ స మి తి

రేపల్లె. తెనాలి. గుంటూరు.

రాజమహేంద్రవరము. పిఠాపురము.

మారేడుపల్లి-సికిందరాబాద.

నాంపల్లి-హైదరాబాద (దక్షిణ)

పద్మావతీ చరణ
చారణ చక్రవర్తి

పద్య నాటిక

శ్రీ శివశంకర శాస్త్రి

సాహితీ సమితి
నాంపల్లి-హైదరాబాద

ద్వితీయ ముద్రణము 1946.

Meezan Printing Works
Hyderabad (Deccan)

అంకితము

భార్యాస్మృతికి

పాత్రలు

పద్మావతి

జయదేవుడు

పరాశరుడు

లక్ష్మణ సేనుడు

మహేశ్వర భట్టు

వామదేవ దీక్షితులు

నీలకంఠ మఖి

ఉమాపతి

ధోయీ కవి

గోవర్ధనాచార్యులు

గౌడ నగరము:

జయదేవ భవనము

పద్మావతి

పయన మొనరింప నున్నారు ప్రాణనాథ.
గౌడ లక్ష్మణసేన భూకాంతు సభకు.
అవధరింపగ వలయు కృపార్ద్రమతిని-
ప్రార్థనము చేయనున్న దీ పాదదాసి.

జయదేవుడు

ఏల యింత జాలి హృదయేశ్వరీ, తెల్పు
మెన్నడే నిరాకరించినావె
నేటివర కీతండు నీవాంఛితంబును ।
వెరగు దోప నిట్లు వేడ నేల?

పద్మావతి

ఏలనో కాని ప్రాణేశ, ఈదినాన
మానసాబ్జము దోలాయమాన మయ్యె.
వెరపునైతము కలుగు నా విన్నపమ్ము
సఫలతం గాంచ దను మహాసంశయమున.

జయదేవుడు

ప్రార్థనమ్ము మాని ప్రాణేశ్వరీ, నాకు
ఆజ్ఞ యిత్తువేని యచిరముగనె
అనుసరించువాడ నౌదలం దాలిచి:
శంక విడువదగదె యింకనైన?

పద్మావతి

వినగ నెల్లరు గీత గోవిందకృతిని
పాడుదురు మీరు నృపసభా భవనమందు.
కావ్యదోషము లున్న నిష్కారుణముగను
బయలుపెట్టరె పండితప్రవరు లప్పుడు ?

జయదేవుడు

అష్టపదులు చాల అవధరించినవాడు
గోష్ఠిలోన నృపతి కుతుకమునను.
కావ్యపరిసమాప్తి కావుట యాలించి
ప్రభు వొసంగె నాజ్ఞ పఠనమునకు.

అధిపు దర్శనార్థ మరుదెంచి యున్నారు
దాక్షిణాత్య పండిత ప్రకాండు
లీ దినంబు, వార లేతెంత్రు లక్ష్మణ
ప్రభుని సభకు కావ్యపఠనవేళ.

ప్రథమ రంగము

నిఖిల కళలయందు నిష్ణాతులై మహా
విబుధులైనవారు విన్నయపుడు
కావ్యబంధమందు గలుగు ప్రాశస్త్యంబు
విశద మగును. కవికి యశము నిలుచు.

అవగుణంబు లున్న నాస్థానకవి ప్రతి
గ్రంథమందు ధరణీ కాంతునకును
కీర్తి తరుగు ననుచు గీతగోవిందమ్ము
తరచి చూచినాను తాల్మితోడ.

అంతె కాక శ్రీమదాచార్య గోవర్ధ
నార్య సమ్ముఖమ్మునందు కృతిని-
ఆదినుండి శ్రద్ధ నాలింపగా ఉమా
పతియు, శరణకవియు- పాడినాను.

దోషరహిత మరియె ధోయీ కవీంద్రాది
సమితి యెల్ల, నాకు శాంతి యొసవె.
అతి కుశాగ్రబుద్ధి యౌ పరాశరునకు
కావ్య మయ్యె నపుడె కంఠగతము.

కావ్యశోభకొరకు కావింప దగుమార్పు
లేవి తోచకున్న వింక నాకు.
పరిణతాత్మ యైన పద్మావతీదేవి
భావ మేమొ విశదపరప వలయు.

పద్మావతి

రస సదన మైన కృతి శరీరమ్మునందు
కానబడుచున్న యది కళంకత్రియమ్ము
ప్రాణనాయక. మన్నించి పాదదాసి
విన్నపము, దాని దొలగించివేయ వలయు.

జయదేవుడు

నా తలంపునందు నాలుగు దోషముల్:
పదమునందు, వాక్య బంధమందు
అర్థమందు, రసమునందును; వీనిలో
తుదకి యొకటె ప్రబలదోష మబల!

అందుగూడ నెవి రసాది ప్రతీతి ప్ర
కర్షములకు బంధ కారకములో,
సహజముగనె యెవి రసప్రతీతి విలంబ
కారకములొ వాని గడపవలయు.

దోష మున్న దాని దొలగించి వేయుటే
కవికి సముచితంబు, కావ్యమందు
తెలుపగదవె సకల లలిత కళాభిజ్ఞ.
తోచినట్టి ప్రబల దోషములను.

పద్మావతి

కెరలి పద్మావతీ చరణ చారణ చరి
వర్తి యం చాడనే వైచినారు
స్థానాంతరమ్మున జయతి పద్మావతీ
రమణ యం చేమేమొ వ్రాసినారు

వేరొకతావున విహిత పద్మావతీ
సుఖసమాజే యంచు జొనిపినారు
ఇమ్మాడ్కి నాపేరు ముమ్మారు గీతగో
విందబద్ధమ్ము కావించినారు.

కేవలమ్ము రహస్యంపు గ్రిదలందె
పేర్కొనం దగు నిజభార్యపేరు మీరు
స్వీయకావ్య శరీరాన చేర్చుకతన
గ్రింథమునకు కలంకమ్ము కలుగలేదె ?

జయదేవుడు

తనివి తీరనే సుధామధురమ్ము నీ
నామధేయ చింతనమ్ము వలన
పద్మ, కావ్యమందు బద్ధంబు చేయుట
వలన దాని కొదవె వైభవంబు.

సకలలోకపూజ్య జగదంబ పేరె సీ
పేరు పద్మ. దాని బేరుకొన్న
రసన మీది రజము రాలిపోవుటె కాక
ఆర్ద్రమయి పవిత్రమగును గాదె!

కవులు కృతులయందు కాంతాభిధానంబు
సంస్మరించుచుంట సరసమె కద!
ఉన్నవారు కొంద రుత్సాహవంతులు
పెట్టినారు భార్యపేరె కృతికి.

పద్మావతి

నిండుసభలోన నేడు నాన్నృత్య విషయ
మవధరించిన పెద్ద లే మందురో కద!
కవుల దృష్టాంతముల్ పెక్కు కలవు నాథ.
కాని బాధించుచున్నది గాఢలజ్జ!

జయదేవుడు

విన్నయపుడు దాన వ్రీడాకరం బైన
దేమి యుండు వార లేవగింప?
నేర్పు కలదు నీకు నృత్యాదికళలలో
నవి గ్రహించి మిగుల నభినుతింతు.

పద్మావతి

మీకు నిజభార్యపై ప్రీతి మేదురముగ
నుండుగాక, మనస్సులో నుంచికొనుట
సముచితం బగు. ఈరీతి జనము మ్రోల
ప్రకటనము చేయ పాడియే ప్రాణనాథ!

జయదేవుడు

అవిదితంబె నీకు కవులు నిరంకుశుల్,
స్వేచ్ఛలోనె వారి జీవనంబు!
ఒరుల కెట్లు సాధ్య మున్మత్త మాతంగ
గమన మాప వారికవితయందు?

పద్మావతి

చాటువాక్కులచే వివశత్వ మొదవు,
అయిన నా తుదివిన్నపం బాలకించి
తెలియనీయక పద్మావతీ సమాఖ్య
జగమునకు, నన్ను రక్షింప దగును నాథ!

జయదేవుడు

చెప్పలేను నేను సిగ్గిల దగుమాట
నామ ముగ్గడించినాను కాని.

నీవు కళలలోన నిష్ణాత వనుకీర్తి
శాశ్వతముగ నిలుచు జగమునందు.

ఓర్మి నీవు నాకు నుత్సాహ మీకున్న
కావ్య మెట్లు చేయ గలుగువాడ?
పద్మ, పద్మ, నాకు ప్రాణేశ్వరివి, మూర్తి
దాల్చి నట్టి యిష్ట దైవతమవు!

పరాశరుడు

(త్వరితముగా ప్రవేశించి)

జాగు చేసెద వేల జయదేవ, యింక?
నీకోస మెల్లరు నిర్నిమేషముగ
ఉత్కంఠతో వేచియున్నవా రదిగో
పట్టభంగశ్రేణి పార్శ్వమ్మునందు.

కవివత్సలుండు లక్ష్మణసేన నృపతి
పంపె నాదరముతో భద్రగజమ్ము.
జాగు చేయుచు రమ్ము. స్తంభేరమమ్ము
నిలిచి యున్నది ద్వారవాటమ్మునందు.

నీహస్తగత మైన నీలకౌశేయ
బద్ధ మనోజ్ఞ ప్రబంధమ్ము సఖుడ,
రాధికాదృఢపరీరంభమం దున్న
గోవిందుపోలిక గోచరించినది.

పద్మావతి

అదిగొ కల్యాణశంసి ఘంటారవమ్ము ।
బయలుదేరుచు నృపసభాభవనమునకు
వరదు డైనట్టి రాధికా వల్లభుకృప.
విజయ మగుగాక గీతగోవిందకృతికి ।

ద్వితీయ రంగము

లక్ష్మణసేన మహారాజసభ

మహారాజు

భూసుర పుంగవు, లేత
ద్వాసరమున కావ్యగోష్ఠి తత్పరు లగు మీ
యాసంపూర్తి శ్రవణము
మాసుకృతఫలంబు గాక మరియొం డగునే!

మీరో సమస్తవిద్యా
పారంగతు, లఖిలకావ్య భవ్యసమీక్షా
ధీరులు, సంగీతకళా
పారీణులు, పూత దేవభాషాకవులున్.

కావున మా కెరిగింపం
గావలె విపులముగ కావ్యగానంబులు మీ
కేవిధముగ రుచియించెనో;
కోవిదసమ్మతి యథార్థగుణకమ్ము గదా!

మహేశ్వర భట్టు

చిత్తము మహాప్రభూ, మీ రశేష శేము
షీ ధురంధరులు, రసజ్ఞశేఖరులును.
అట్టి మీసన్నిధానమునందు మేము
వ్యాఖ్య చేయుట కేవల మాజ్ఞవలన.

మేము వినలేదిత:పూర్వ మీమనోజ్ఞ
గీతగోవింద సంగీత రీతు లెపుడు,
తనివి తీరగ గానామృతమ్ము గ్రోల
జ్వరము వాసె పుటాయిత శ్రవణములకు।

కానవచ్చుచు నున్నవి గానకళను
శీఘ్రకాలములో మార్పులెన్నొ యెన్నొ,
అయిన, జయదేవ కవిశేఖరాష్టపదుల
పాట కెపుడు జగత్తులో లోటు రాదు।

వామదేవ దీక్షితులు

మాళవ, వసంత, దేశవరాళి, గుణక
రీ, గుణక్రియలును, ఘూర్జరీ విభాస
భైరవులును, రామక్రియ పాడినాడు
రక్తకంఠముతో కవిరాజు నేడు

మ్రోగుచున్నది ఘూర్జరీరాగ మింక
మాళవియోయుగళంబున మధురకళల,
కవివరేణ్యుని యద్భుత గానకలన
కావ్యబంధము మధురిమోద్గార మయ్యె!

పద్మావతీ...

నీలకంఠ మఖి

కవులు ప్రాయికముగ గాయకుల్, జయదేవ
కవివరుం డఖండ గాయకుండు.
నేటిగానమునకు నిజముగా గంధర్వు
లైన వివశు లగుట యబ్బురంబె?

కావ్యవిషయ మింక గాదేశ! అన్యథా
యీకవిప్రకాండు డెంచకున్న
వివరములను కొన్ని విద్వద్వినోదార్థ
మడుగ దలతు నాజ్ఞ యయ్యెనేని.

మహారాజు

సమనసుల భాషణంబుల
కమర్ష కవి కేల కలుగు? అగుటన్ సంకో
చము వీడి కావ్య మియ్యెడ
విమర్శ చేయంగ దగును విబుధప్రవరా!

నీలకంఠ మఖి

ఎందు జేర్పవచ్చు నీనవ్యకావ్యంబు?
కాదు నిండురూపకమ్ము గాని.

శ్రవ్యకావ్య మైన సంపూర్ణముగ గాదు,
గేయకృతియు గాదు కేవలముగ.

ఉమాపతి

ఏల చేరవలయు నేశ్రేణిలో నైన?
సూక్ష్మదృష్టితోడ జూచునెడల
ప్రతికవీంద్రరచన ప్రత్యేకమై యుండు,
కూడు నన్నిగతులు కొన్నియెడల.

ఏగుణంబు మిగుల హెచ్చుగా గాన్పించు
చుండు దానివలన నొదవు నాఖ్య
యెట్టికృతికినైన; ఈమహాకావ్యంబు
నందు గేయగుణము తుందిలంబు.

నీలకంఠ మఖి

వినుతి కెక్కినారు వెనుకటి కవివరుల్
వేలకొలది పద్యవితతితోడ
సర్గబంధములను సంఘటించి యుదాత్త
వసు కథన గౌరవంబు మీర.

ఇందు గేయసంఖ్య యిరువదినాలుగు,
పదియు కొదువ నూరుపద్యశతములకు.
ఇట్టి గ్రంథమునకు నేవిధంబుగ మహా
కావ్యసంజ్ఞ నీయగలమొ చెపుడి!

శరణు మిశ్రుడు

గ్రంథబాహుళ్యమే మహాకావ్యమునకు
కాదు లక్షణ, మధురుడ కవిభవతంసు
పద్య మొక్కటి నూరుప్రబంధములకు
సాటి యని విశ్రుతము కాదె సరససూక్తి?

వామదేవ దీక్షితులు

శ్రీమదాచార్య దండి శాసించినాడు
సర్గబంధమునందు అష్టాదశ మిత
వర్ణన విధానములు చూపవలయు ననుచు:
కలవె యన్ని యేతద్గీతి కావ్యమందు?

శరణు మిశ్రుడు

సంఖ్య కష్టాదశమ్ముగా సంతరింప
గ్రంథమున వర్ణనలు మహాకావ్య మగునె?

వామదేవ దీక్షితులు

వృత్తములు గేయములకన్న నుత్తమమ్ము
లనెడి ఛందోవిదాళియ మఖిలవిబుధ
సమ్మతం, బిందు గీతికాసరణి యుంచు
కితన న్యూనత కలుగదె కావ్యమునకు?

ఫోయీా కవి

శ్రవణసౌఖ్యమె లక్ష్యము ఛందమునకు;
చదువవచ్చును పద్యాలసరణి వీని
పద్యమునకైన గీతికా పదముకైన
రాగతాళాలవరుసను రక్తి మెండు.

వామదేవ దీక్షితులు

ఒకట శార్దూల విక్రీడి తోక తోడ
అవల నొకదాన పుష్పితాగ్రాహ్వయమున
పృథ్వి యని యింక నొక్కచో పేరు చొనిపె
వృత్తములయందు; అర్థాన వెలితి రాదె?

ఉమా పతి

పరికరణార్థమునకు ఛంగంబు గూర్చి త
త్పదములే పరిధానతను వహింప

అనుట తగును దోష మ౯: చమత్కారంబె
ప్రతిఫలించె మూడు పద్యములను.

వామదేవ దీక్షితులు

అతిమధుర మైనశబ్దవిన్యాస కలన
సారెసారె కలంకార చతురిమమున
పదశరీరముపై నిల్పి భావగరిమ
గనుగొనగ నీదు బుద్ధి నీకావ్యరచన.

ధోయీ కవి

మాటలను రీతులందును మధురిమంబు
ద్యోతితం బైన, శోభకే హేతు వగును.
అధమ మగు శబ్దచిత్రమే యైనకావ్య
మిందు నీషదలంకృతియే యెసంగు.

మహేశ్వర భట్టు

వివిధవిధముల గీతగోవిందమందు
కడు విశృంఖలరీతి నిక నీవరుండు
రతిని వర్ణించుకతమున రక్తి హెచ్చ
దే పతనపాతనమ్ముల దేహమునయి?

గోవర్ధనాచార్యులు

ఇందుల కవి రాధా గో
విందులలీలలను భక్తివివశుండై యా
నందంబున మకరంద
స్యందివచోగుంఫనముల నభివర్ణించెన్.

జనియింపవచ్చు నొకచో
మనుష్యరతివర్ణనమున మదిని వికారం,
బనఘమతి దివ్యచరితము
వినంగ నేలాగు కల్గు వికృతి మహాత్మా!

రసికవరివరుల కెల్లన్
రసాపకర్షకము కాదు రతివర్ణన; మీ
యశదృశకృతి దాత్పర్యం
బెసంగు జీవేశ్వరైక్యమే తలపోయన్.

ఎరుక గలవార లందురు
శరీర మాద్యమ్ము ధర్మసాధన మని: త
ద్వరవాక్యంబును మెచ్చని
విరాగులకు దేహ మన్న వినుగు కవీశా!

మీరు వినోదార్థముగా
నేరిన దోషములె కాక యితరము లెన్నో

ఆరోపింపగ జాలుదు
రూరక, నిజదృష్టిదోష మున్న జనంబుల్.

మహేశ్వర భట్టు

భక్తులకు రసికవరులకు పండితులకు
కవిజనంబుల కిది మహాకావ్య మగును.

మహారాజు

మణిహారమును పుష్పమాలికం జుట్టి
గ్రంథరాజము భద్రగజముపై నుంచి
వివిధ వాద్యములదో వీథులవెంట
వైభవమ్ముగ నుత్సవము చేయవలయు.

శిల్పిచే జెక్కించి శ్రీ జయదేవ
కవిరాజ నామమ్ము గారుత్మకాశ్మ
ఫలక భాగమున భద్రాక్షరముల,
జాలమార్గముకడ సంధింపవలయు.

కవిరాజ భార్యకు గౌరవార్థముగ
అర్పించినార మీ యాభరణాలు.
ఒసగినారము తటి న్యుద్యానవాటి
బిందుబిల్వం బను పేరిట కవికి.

తగు బిరుదంబుగా తన భాషితంబె
మన కవీంద్రునకు: పద్మావతీచరణ
చక్రవర్తిగ సభాస్తారు చెల్లడును
అంగీకరింతురు గా కైక కంఠ్యముగ।

(సభ్యుల హర్ష ధ్వనులు)

మహేశ్వర భట్టు

దేవ, మీ కవుల్ విక్రమాదిత్య భోజ
ధరణి పాస్థానకవులకు తగ్గిపోరు.

మహా రాజు

వాచ: పల్లవ త్యమాపతిధరి,
స్సందర్భ శుద్ధిం గిరాం
జానీతే జయదేవ ఏవ, శరణ:
శ్లాఘ్యో దురూహద్రుతే:

శృంగారోత్తర సత్ప్రమేయ రచనై
రాచార్య గోవర్దన
స్పర్ధీ కోపి న విశ్రుత:, శ్రుతిధరో
ధోయీ కవిక్ష్మాపతి:.

వామదేవ దీక్షితులు

యది హరిస్మరణే సరసం మనో
నవకథాసు విలాస కుతూహలమ్
సరస కోమల కాంతపదావలీం
శృణు తదా జయదేవ సరస్వతీమ్.

నీలకంఠ మఖి

యద్గాంధర్వ కలాసు కౌశల మను
ధ్యానం చ య ద్వైష్ణవం
యచ్ఛృంగార వివేక త త్వరచనా
కావ్యేషు లీలాయితమ్
త త్సర్వం జయదేవ పండితకవేః
కృష్ణైకతానాత్మనః
సానందాః పరిశోధయన్తు సుధియః
శ్రీ గీత గోవిన్దతః।

గోవర్ధనాచార్యులు

శ్రీ భోజదేవ ప్రభవస్య. రామా
దేవీ సుత శ్రీజయదేవకస్య
పరాశరాది ప్రియవర్గకంఠే
శ్రీగీతగోవింద కవిత్వ మస్తు।

తృతీయ రంగము

జయదేవుని భవనాట్టాలికపై
పద్మావతి నిలిచియుండును.

(రాజమార్గమునుండి కోలహాలము)

జయము జయమ్ము శ్రీజయదేవ కవికి।
విజయమ్ము గీతగోవిందకారునకు।
జయము పద్మావతీ చరణనీరేజ
చారణ మృదుకలా సార్వభౌమునకు।

జయ గౌడనృపసభా జలజాతహేళి।
జయ గాయతోత్తంస, జయము జయమ్ము।
జయము భక్తాగ్రణి జయము జయమ్ము।
జయము పరాశరసఖ. విజయమ్ము।

విజయమ్ము రాధికావిభునకు, జయము।
విజయమ్ము విజయమ్ము విష్ణుభక్తులకు।
సత్కవిత్వమునకు జయము. జయమ్ము।
జయము జయమ్ము శ్రీజయదేవ కవికి।

పరాశరుడు

(పేటికతో పద్మావతిని సమీపించి)

మన కిది చెల్లెలా, మహితవాసరము!
జయదేవు డీనాడు చంద్రుని బోలి
షోడశకళలతో శోభిల్లినాడు
గౌడాధిపతిసభా గగనాంగణమున!

పద్మావతి

నీవు కవియును బయలు వెడలిన
నిముస మాదిగ నడచిపోయిన
ఘటన లన్నియు దెలుపు మన్నా,
కర్ణపేయముగన్.

పరాశరుడు

(పేటికను వాతాయనమున నుంచి)

ప్రజలు బారులు దీర్చి పార్శ్వంబులందు
జయజయధ్వానముల్ సల్పుచుండంగ
భక్తి నంజలి ఘటింపగ రాజపురుష
లెక్కినా ముభయుల ఇభరాజుమీద.

మాటిమాటికి రాజమార్గంబునందు
కల్యాణశకునముల్ కాన్పించుచుండ
గజరాజు సత్వరగమనమ్ముతోడ
కొల్వుకూటమునకు గొంపోయె మమ్ము.

కవివరుల్ పండితుల్ గాయకోత్తములు
ఉన్నత రాజకీయోద్యోగిజనులు
పౌరాగ్రణుల్ రెండుపార్శ్వంబులందు
కూర్చుండి యుండిరి కొల్వుకూటమున.

ఇంతలోన నృపాలు డెదురుగా వచ్చి
జయదేవు మృదుపరిష్వంగంబు చేసి
కనుగొని నను శిరఃకంపంబుతోడ
వెడలె లోనికి మేము వెనువెంట జనగ

జయ మహాగౌడ లక్ష్మణసేన భూప!
యనుచు సభాసదు లైకకంఠ్యముగ
బల్కుచు లేచిరి: ప్రభుసమీపమున
కూర్చుంటి మాయన కోరికమీద.

ఆచార్య గోవర్ధనార్యుండు పిదప
తనకు నాగంతుక దాక్షిణాత్యులకు
పరిచితి చేయ సంభావించినాడు
కోవిదులను కవి కుశలమ్ము లడిగి.

అవల లక్ష్మణసేను డానతి యిచ్చె:
"ఆర్యులారా, ఇంక నవధరింపుండు
జయదేవ కవిరాజు స్వప్రబంధంబు
కర్ణపేయమ్ముగా గానము చేయు."

ఉద్యానవనసీమనుండి యవ్వేళ
పరిమళశీతల పవమానవీచి
కావళి మృదువుగా నలముచుండంగ
సభ్యులవదనముల్ సంఫుల్ల మయ్యె.

అవల గ్రంథము దీసి యతిపతి గాంచి
జయదేవకవి సభాస్తారుల జూచి
అంజలి ఘటియించి యల్లన అనియె:
వినిపింతు గీతగోవింద కావ్యంబు.

అంతట వాగ్దేవతాదికం బగుచు
పద్మావతీత్యాది పంక్తి కలట్టి
పద్యంబు నతిలోకభావపూర్ణముగ
పాడినా డమ్మ, నీప్రాణవల్లభుడు!

పద్మావతి

అయ్యె, నిగ్గగుమన్న దయ్యెడ
ఆమహావిబుధాగ్రగణ్యులు

కాని, లక్ష్మణసేన నరపతి
కాని దే మనిరా!

ప రా శ రు డు

సరసుండు లక్ష్మణ సార్వభౌముండు
ప్రార్థించె తత్పునః పఠనమ్ముకొరకు.
దిశ లెల్ల నిజనేత్రదీధితుల్ పర్వ,
పాడెను కవి లతల్ పల్లవింపంగ!

అంతలోపల ప్రతీహారి యేతెంచి
జయము మహాప్రభూ, జయ మని పలికి
శిల్పశోభిత మైనచిరుతపేటికను
ధరణినాథుని సన్నిధానమం దుంచ—

పద్య మాకర్ణించి పట్టపుదేవి
పారితోషికముగా పంపి యున్నారు
అని నిష్క్రమింపగా, నవనీశ్వరుండు
తత్పేటికాంతర్గతంబై వెలుంగు

నూతనమణిమయ నూపురద్వయము
దీసి కవీంద్రునిదెస విలోకించి
మందహాసమ్ముతో మరల నం దుంచ,
మేలు మే లని బుధుల్ మెచ్చుకొన్నారు.

ప ద్మా వ తి

రసనిధానం బైనకావ్యము
రచన చేసిన కవికె గాని
భార్య కేటి కొసంగవలయును
పారితోషికమున్!

ప రా శ రు డు

భార్య కొసంగుచో పారితోషికము
భర్తనుగూడ సంభావించినట్లె.
బహూమానముల నెల్ల పరికించు నెడల
నిజముగా నీనాడు నీకె జయమ్ము!

(పేటికనుండి పత్రిక తీసి)

"గానము చేయుచో కవివల్లభుండు
పద్మావతీదేవి పాదయుగ్మమున
అలరు గావుత నాట్య మాడెడువేళ
మధురశింజితముతో మణినూపురములు."

ప్రభువరేణ్యుని పార్శ్వభాగమం దున్న
కక్ష్యలో గూర్చుండి కావ్యంబు వినుచు

రసపిపాసాయత్తరాజ్ఞి యుదిరిక
హృదయమ్ముతో జేసె నీచతుష్పాది.

పద్మావతి

తెలియు దేవి రసజ్ఞురా లని
దేవభాషాభిజ్ఞురా లని
నేడు విశదం బయ్యె కవితా
నిపుణురా లనియున్.

పరాశరుడు

వీక్షించినా వమ్మ, వెల లేనిరత్న
తాటంకయుగళి పద్మావతీరమణ
జయదేవకవి యనుసందర్భమందు
పంపె రాజకుమారి పారితోషికము.

ఈకంకణమ్ములు నీకొంచిదావ
మీమణిహారమ్ము సీబాహుపురులు
విభు డొసంగెను నీకు విహితపద్మావ
తీ సుఖేత్యాది ప్రదేశగానమున.

పద్మావతి

ఎటి కన్యా. బ్రాహ్మణాంగన
కీయమూల్యానేకభూషలు!
అర్హమౌ జగదంబ పద్మకు
అర్పణము సేయన్.

పరాశరుడు

కవిభార్యవగు నీకు గౌరవంబునను
బహుమాన మొసగిన ప్రభుకుటుంబమ్ము
నిల్పుకొన్నది గాని నిజగౌరవంబు-
ఆభరణమ్ము లే రర్థించినారు?

ఆపగాతీరాన నతిదూరమున
రమణీయ మైనయారామమ్ము కలదు,
అందలికాసార మలరారుచుండు
అబ్జాతములతోడ అంచలతోడ.

మాధవీమంటప మధ్యభాగముల
లాస్యముల్ సేయు కలాపముల్ విప్పి
క్రేంకారములతోడ కేకిసంఘంబు

సహకారభూమీజశాఖలలోన
పాడును కోకిలల్ పంచమశ్రుతిని.
శుకగణతీక్ష్ణచంచూ వినిర్దళిత
ఫలరసంబులు నేల బ్రవహించుచుండు.

మకరందరసపానమత్త ద్విరేఫ
ఝుంకారముఖరితశాద్వలస్థలుల
హరిణముల్ లీలావిహారముల్ చేయు.

వీనుల విందుగా వేణుకుంజముల
మురళీరవము ముహుర్ముహు రుల్లసిల్లు.
కనులపండువు చేయు క్రముకమార్గములు.
వకుళావనీజముల్ వాసించుచుండు.
తాపమ్ము పున్నాగతరువులు పాపు.

ప్రభువతంసుడు కావ్యపఠనాంతమందు
కాన్కగా నొసగెను కవిచంద్రమునకు
అతిమనోహర మైనయారామవాటి
బిందుబిల్వం బనుప్రియనామ మించి.

కావ్యప్రతిని నమస్కారపూర్వకము
గా స్వీకరించుచు కనుల కద్దుకొని
ఉత్తమాంగంబుపై నొక్కింత నిలిపి
అనతి యిచ్చె ముఖ్యామాత్యు జూచి:

"మణిహారమును పుష్పమాలికం జుట్టి
గ్రంధరాజము భద్రగజముపై నుంచి
వివిధవాద్యములతో వీధులవెంట
వైభవమ్మున నుత్సవము చేయవలయు.

"శిల్పిచే జెక్కించి శ్రీజయదేవ
కవిరాజనామమ్ము గారుత్మతాశ్మ
ఫలకభాగమ్మున భర్మాక్షరముల
జాలమార్గముకడ సంధింపవలయు."

కవితాప్రియుండును కవివిధేయుడును
కవివత్సలుండు లక్ష్మణసేననృపతి
నామము జయదేవనామమ్ముతోడ
ఆచంద్రతారార్కమలరునుగాక!

అన్నివిశేషము లవల చెప్పెదను.
ప్రొద్దు పోయిన, దింక పోయెద నమ్మ
ద్వారదేశమున పెద్దల వీడుకొల్పి
చనుదెంచు లోనికి జయదేవు డదిగో.

(నిష్క్రమించును)

జయదేవుఁడు

(ప్రవేశించి అనునయముతో)

కలుగలేదాయె నా కవకాశ మింత
దనుక ప్రియతమ, నీసన్నిధానమునకు
మరలి వచ్చుటకై క్ష్మామండలేంద్రు
నతిథినై యుండుకతన బ్రాహ్మణులతోడ.

అందియుండును నీకు నే నంపినట్టి
వార్త; లవకాశమున నిటు వత్తు నన్న
కూర్మి మీర సారస్వతగోష్ఠిలోన
నేఁ నన్ను విద్వత్కవుల్ వీడరైరి.

భోజనానంతరమ్ము సంపూర్ణచంద్రి
కా మనోహరకాంతిలో గజముమీఁద
గ్రంథమును నిల్పి నగరమార్గములవెంట
నుత్సవము చేయ బంపె నృపోత్తముండు.

నను గజారోహణము ధరానాయకుండు
చేయు మని కోర, పండితశ్రేణితోడ
నగరవీధులవెంబడి నడతు నంటి:
ఎట్టకేలకు గౌడేశు డియ్యకొనియె.

ద్వారదేశమువరకు నుత్సవముతోడ
వెంట నరుదెంచు పెద్దల వీడుకొలిపి
ఏగుదెంచితి లోనికి నెపుడు నిన్ను
చూడగల్గుదు ననుమహోత్సుకతతోడ!

పద్మావతి

వత్తు రని నే వేచియుండగ
వార్త లం దెను సక్రమమ్ముగ.
ఉత్సవమ్మును జాలమార్గము
నుండి కనుగొంటిన్.

లేదు చందనపేటియందును,
లేదు మీహస్తమ్మునందును,
ఉత్సవమ్మున విస్మరించితి
రొకొ్కొ కావ్యంబున్?

జయదేవుడు

అధిపున కొసంగితిని పఠనాంతమందు;
కంఠగత మైనపిదప నాగ్రంధ ముంచు
నవవిపతి హేమపేటికాభ్యంతరమున
సుందరాత్మీయ దేవతా మందిరాన.

పద్మావతి

నేఁడు గానం బవిరతంబులో
నిండుసభలో జేయుచుండగ
కంఠమున స్వరభంగ మేమియు
కలుగ లేదు గదా?

జయదేవుడు

కంఠమున క్లాంతి యేమియు కలుగ లేదు:
ఒక్క యామము మాత్రమే యుదయవేళ
సార్ధయామముపైన సాయాహ్నమందు
పాడితిని, పొందె కావ్యము పరిసమాప్తి.

పగలు సౌమ్యము మందాతపమ్ము వలన
చలువరా కట్టడము సభా సౌధరాజ
ముపవనము పుష్పగుచ్ఛ నేత్రోత్సవమ్ము
ప్రసవసార వాసితము తద్భవనసీమ.

శ్రద్ధధానులు కూడిన సభ్యులెల్ల
గానవిద్యా విశారదుల్ కలరు మెండు
సంస్కృతాభిజ్ఞు లున్నారు చాలమంది
కలరు కవిపుంగవులు నలంకారవిదులు.

రాగములకు విపంచి పరాశరుండు
మేళవింప ఉమాపతి మిశ్రి సుకవి
తాళములు వేయగా, ప్రమోదంబుతోడ
పండితోత్తము లాలింప, పాడినాను.

ఆంధ్ర విబుధులు సకలవిద్యా ప్రవీణు
లధికమేధావులు పద్మ, అపల వారి
కావ్యమీమాంస వివరింతు: గానమునకు
పరవశత జెంది మెచ్చిరి బహువిధాల.

అచ్చెరువు గొల్పె నాకు సేనాధిపతియె
ఆలకించుట సంగీత మంత తడవు:
చామరగ్రాహి వివశహస్తములనుండి
సారెసారెకు వీవనల్ జారుచుండె.

స్త్రీజనోచిత మగు లజ్జ చెందినావు
కాని, నీ మంజులాభిధ కావ్యమందు
కర్ణగోచర మైన యాఘట్టములనె
సరససరాజ కుటుంబంబు సత్కరించె.

రాజ్ఞి యొసగెను మణినూపుర ద్వయంబు
రత్నతాటంకము లొసంగె రాజపుత్రి
ఒసగినాడు నృపుండు కేయూరయుగళి
కాంచిదామమ్ము హారమ్ము కంకణములు

ఆపగా తీర మంజులోద్యాన వాటి
నధిపు డొసగెను బిందుబిల్వాహ్వయమున.
అందు శ్రీ రాధికా వల్లభాలయమ్ము
శీఘ్రకాలమునం బ్రతిష్ఠింతు పద్మ!

పద్మావతి

అభిజనం బగు బిందుబిల్వము
నందు నిర్మించితిరి పద్మకు
అచటి జనములు హర్ష మొందగ
ఆలయము మున్నె.
ప్రభు సమర్పిత బిందుబిల్వో
పవన వాటికయందు రాధా
వల్లభాలయ వినిర్మాణము
వైళమే యవుతన్!
ప్రత్యహమ్మును బిందుబిల్వము
పావనం బగుగాక నాథా,
పరమ భాగవతాగ్రగణ్యుల
పాద సంస్పర్శన్!

జయదేవుడు

గాయకుల్ హరివంశ, భాగవత, విష్ణు
బ్రహ్మవైవర్తముల్, గర్గభాగవతము

గీతగోవింద కావ్యంబు ప్రీతితోడ
పాడుచుందురు మందిర ప్రాంగణమున.

గౌడవాసుల మైతి ముత్కళములోని
బిందుబిల్వము విడిచి - ఆపేరె కృపను
ఉపవనికి లక్ష్మణప్రభు వుంచె మనల
నభిజన వియోగ ఖిన్నత యలమకుండ.

పద్యపాదంబె లక్ష్మణ ప్రభువరుండు
నాకు బిరుదంబుగా నుంచినాడు నేడు;
త్రిభువనమ్ముల పద్మావతీ, త్వదీయ
చరణ చారణ దనియే ప్రశస్తి యింక।

పద్మావతి

(మందహాసము చేసి)

శ్రవణమునకే నిశితవేధ
శ్రమము నుద్వహన క్లమంబును
భూషణం బగు కుండలంబు క
పోల పాళికకే ।

జయదేవుడు

నీవు చెప్పినవాక్కులు నిక్కువములె;
రత్నభూషణ ధారణ శ్రమము నీకు

నాకుమాత్రము లోచనానందదాయి:
ప్రియతమా! భూష లొకసారి పెట్టుకొమ్మ!

పద్మావతి

ఏటి కాభరణములు నాథా?
ఇంట వెలసిన వంశదేవత
త్రిజగతీ జనయిత్రి పద్మా
దేవి కర్పింతున్!

జయదేవుడు

అర్పణము చేసినాను సర్వాంగభూష
ణాళి పూర్వ మా వమ్మకు నధికభక్తి.
మండనము చేయగావలె నిందుర క్తి
నన్నిభూషలు నీపద్మ కభినవముగ.

నీ వలంకారములఁ దాల్చి దేవిమ్రోల
భక్తితో నాట్యమాడెడి పట్టులందు
నేను గానము చేయుచో, వింతుకృపను
ప్రేయసీ. చూచు దేవి సుప్రీత యగుచు.

పద్మావతి

అంతకన్నను వాంఛితం బెది!
అటులె యగుచో వల్లభా, మీ
శిల్పహస్తముతో నలంకృతి
చేయ బ్రార్థింతున్.

జయదేవుడు

(పేటికలో పత్రిక తీసి పఠించి)

మధురగీతిక లిఖియించు మహిషికోర్కి-
పద్మ, మన కిర్వురకును సంభావ్య మగుట
పాదయుగళికి నుంతు ప్రిప్రిధమమందు
రమ్య శింజాన మణినూపుర ద్వయంబు.

పద్మావతి

చాలు నాథా, చాలు నే నప
చార మింకను జేయ జాలను!
తొలుత వేడుట మి మ్మలంకృతి
దోషమే యయ్యెన్!

జయదేవుడు

వల్లభుని యెడనే కదా వాంఛితంబు?
చరణ సంస్పర్శవలన దోషమ్ము లేదు.
ఆననాబ్జకరాబ్జ పాదాబ్జములకు
తారతమ్యము లేదు నాతలపునందు.

ప్రథమమా నాకు నీపద గ్రహణ సుఖము।
పెద్దవారల యానతి బెండ్లినాడె
ప్రమదమున నీపదాబ్జము పట్టినాను:
ఎరుక యున్నదె యావల నెన్నిసార్లొ?

మందమందాక్ష మత్యంత మంజులంబె.
పద్మ, ఒకదాని కబ్బురపాటు కలుగు-
మమ శిరసి మండన మ్మని మధురఫణితి
దేహి పదపల్లవ మ్మని దేవుచేత
అష్టపదిలోన రాధిక ననునయింప
జేసితివి కాదె, యిపుడు నిషేధ మేల?

ప్రణయినీ. ఉంతు నీపద పల్లవముల
కమ్రమణి నూపురమ్ము. లోంకార మిమ్మ।

పద్మావతి

కావ్యలోకమునందు, రాధా
కాంతుచే నవిపించు పల్కులా
ఈ ప్రపంచమునందు నాథా,
యెట్లు వర్ణించున్?

జయదేవుడు

తెలిసినది కృష్ణు డనవచ్చు దేవు డగుట,
నేనో ప్రియతమ, అనరాదు, మానవుండ.

పద్మావతి

ప్రత్యవాయం బొదవె నయ్యో
ప్రాణనాథా, ప్రమాదంబున;
పాదదాసికి మీరు సాక్ష
త్పరమదైవతమే;

అవధరింపుడు విన్నపము పా
దాదికేశాంతం బలంకృతి
వలదు చేయగ దేవతకువలె-
వల్లభా,....వినరో;

జయదేవుడు

నిన్ను ప్రాణేశ్వరీ నేను నిఖిలదేవ
తా స్వరూపిణిగా నెంతు తలపులోన
సత్యముగ; ఈయసారసంసారయాత్ర
భార్య యనుభాషణము విడంబనము సుమ్ము!

లలితమణిమయ భూషణాలంకృత మయి
తావకీనతనూలత తనరు మిగుల
పల్లవిత మైనవాసంతవల్లివోలె
శాణితం బైనపుష్పేషుశరమువోలె.

చంద్రికాప్లావిత ప్రదేశమ్మునందు
చేయు మొక్కింత నృత్యమ్ము చిత్త మలర.

పద్మావతి

(నృత్యము చేయుచు)

హరి చరణ శరణజయ దేవ కవి భారతీ
వసతు హృది యువతి రివ కోమల కలావతీ.

శ్రీమద్రాధావల్లభో విజయతే!

సమాప్తము

·సాహితీ · సమితి·

విశ్వ జనీన గ్రంథావళి

సంపాదకుడు: శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రి

దీక్షిత దుహిత

ప్రథమ ముద్రణము 1946

Meezan Printing Works
Hyderabad (Deccn)

పీ ఠి క

శ్రీ కురుగంటి సీతారామ భట్టాచార్యులు

దాదాపు పదిసంవత్సరముల క్రిందటి శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారి యభ్యర్థనమునకు ప్రతిఫల మీపీఠిక. తమయేగ్రంథమునకు నెవరిని పీఠిక యడుగని శాస్త్రిగారు నా కీగౌరవ మిచ్చినందులకు కృతజ్ఞుడను. ఆంధ్రసాహిత్యలోకమున సుప్రసిద్ధు లగుశాస్త్రిగారు నన్ను పీఠికవ్రాయ మనుట నాకు మరియు గర్వకారణము. ఆధారగౌరవ మాధేయ మగునాకు గూడ గౌరవము కలిగించినందులకు సంతసించుచున్నాను.

చిన్నతనములో తమతండ్రిగారివలన విన్నయైతిహ్యమీనాటికకు కథావస్తువని శాస్త్రిగారు నాతో జెప్పినారు. చిన్ననాడు విన్నవిషయము మనమున హత్తుకొని యీనాటికగా పరిణమించినది. పండితవంశమువా రగుటచే శాస్త్రిగా రిట్టియైతిహ్యము లనేకము విని వానిని కావ్యబద్ధములు చేసినారు. అనుస్యూతముగా వచ్చుచున్న యైతిహ్యసంస్కృతియందు వీరి కెంత గౌరవమో తెల్ల మగుచున్నది. ఇట్టియైతిహ్యజాలము జాతికి ధనము, దీనిని మరచుట జాతి పార్థక్యమును మరచుటయే!

శ్రీ శివశంకర శాస్త్రిగారిని నేను ఆంధ్రలోకమునకు పరిచితులను జేయనవసరము లేదు. వారి పాండితి, వారి సాహిత్యకృషి, వారిగ్రంధపరంపర ఆంధ్రదేశమున ముప్పదిసంవత్సరములకు పైగా వ్యాపించియున్నవి. వారు స్థాపించిన సాహితీ సమితియే ఆంధ్రసాహిత్యమున నవ్యసాహిత్యమునకు దోహదమొనర్చినది. వారియాశ్వీరాద మెందరినో కవుల నొనర్చినది. వారు వ్యక్తియే కాదు—పెద్దసంస్థ.

శాస్త్రిగారు రచించినగ్రంధములు పెక్కులు. వారి హృదయేశ్వరి ఆంధ్రలోకమున మారుమ్రోగినది. గీతినాటికారచన వారిసొమ్ము. ఇతరు లెవరు రచించినను బాట వారిదే. సమకాలికులలో ననేకుల కవితాజ్యోతి చల్లారినది. శాస్త్రిగారిది నిరంతరకాంతిమంతమై వరలుచుండుట వారివిశిష్టత. పోను పోను కాంతి యధిక మగుటకూడ కానబడును.

“ఆపరితోషా ద్విదుషాం’ అను కాళిదాసోక్తి ననుసరించి శాస్త్రిగారు విద్వత్పరితోషకల్పనకై మహాకావ్యము రచింప యత్నించుచున్నారు. కావ్యము గీర్వాణవాణిలో నుండవలె ననునాయభిలాషను శాస్త్రిగారు సఫలము చేయుదు రని యాశించుచున్నాను.

శాస్త్రిగారికవిత్వప్రధానగుణములు ధారాప్రసన్నతలు. అందులోనెంత శిల్పమున్నదో యంతసహజముగ గనబడును; ఎంత ప్రసన్నముగ నుండునో యంత చర్వణయోగ్యము. వారిపాండిత్య మడుగడుగునను వ్యక్తమగుచుండును; దానిసర్వతోముఖతకూడ ద్యోతక మగుచుండును. రచనలో యతిప్రాసలు తమంత దా వచ్చి నిలుచును. గ్రంథము చదువనారంభించినచో తుదివరకు విడువ మనసొప్పదు. అన్వయకాఠిన్యముగాని మారుమూలపదముల ప్రయోగముగాని కనబడదు. ఎచ్చటనేని దీర్ఘసమాస మున్నను నయ్యది సులభగ్రాహ్యమై యౌచిత్యనిర్వహణకుశలమై యుండును. ఉదాత్తము లైనశాస్త్ర సాహిత్య సూత్రములు కూడ పద్యపాదములలో నిమిడి కావ్యత్వము నొందును. నవ్య కవిత్వములో శ్రీశాస్త్రిగారిస్థాన మద్వితీయము.

పైలక్షణము లన్నియు “దీక్షిత దుహితలో” నున్నవి. ఏకాంకినాటిక నేటిసాహిత్యప్రక్రియలో నన్యతమము. నవలకు కధానికవలె, మహాకావ్యమునకు ఖండకావ్యమువలె, నాటకమున కేకాంకిక లఘురూపము. కొలదిలో కధావస్తుమూల

మున రసనిర్వహణ మొనర్చుట కష్ట మైనపని. పాత్రబాహుళ్యము, ఇతర రసోపస్కారకత్వము, మొద లగువాని కేకాంకికలో స్థానము లేదు. కావున సూక్ష్మములో మోక్ష మనునట్లు, ఉన్నపాత్రలలో, పరిమితికథావస్తువుతో, ఇతరసహకార మెక్కువ లేకుండ రససిద్ధి కలిగించుట కెంతయో ప్రతిభ కావ లని యున్నది. అట్టిప్రతిభ శాస్త్రిగారికి కలదని ఈనాటిక తార్కాణించు చున్నది. ప్రవేశ పెట్టినపాత్రలను మిక్కిలి సమంజసముగా నిర్వహించి నారు శాస్త్రిగారు. ప్రతిసంభాషణవాక్యమందును, పాండిత్యవాతావరణము వెల్లి విరియుచున్నది. శాస్త్రమునకును ఆచారమునకును ఉండు బలాబలచర్చవలన బ్రాహ్మణ పండితకుటుంబములోని వారి మనస్తత్వము లెట్లుండునో విశదమగు చున్నవి. మరణము కానివిషాదాంతముగా దీనినొనర్చి తమధర్మనిర్వహణ దీక్షను వెలిబుచ్చినారు శాస్త్రిగారు.

అప్పయ్యదీక్షితులు వడమశాఖకు చెందిన వాడు. వడక్ అనగా ఉత్తరము. వడమ లుత్తరమునుండి దక్షిణమునకు వెడలిన బ్రాహ్మణసమూహము. వీరిలో చాల కాలముక్రిందట వెడలినవారిని దక్షిణాదివడమ అనియు, తర్వాత వెడలినవారి నుత్తరాదివడమ లనియు నిర్వచించుచున్నారు. అప్పయ్యదీక్షితకుటుంబ మీ రెండవతెగకు చెందినది, ఈకుటుంబ మాంధ్రదేశమునుండి పోయి దక్షిణ ఆర్కాటుజిల్లాలోని అడియపాళె మనుగ్రామమున స్థావర మేర్పరచుకొనెను. వీరు ప్రథమమున ఆంధ్రు లని, అప్పయ్యదీక్షితుని దవి చెప్పు ఈక్రింది శ్లోకమువలన తెలియ నగును :-

"ఆంధ్రత్వ మాంధ్రభాషా చ ప్రాభాకరపరిశ్రమః
తత్రాపి యాజుషీశాఖా నాల్పస్య తపసః ఫలమ్"

ఇందలిలక్షణము లన్నియు అప్పయ్య దీక్షితునియం దున్నవి. అట్టియాంధ్రత్వ మును శాస్త్రిగారు చక్కగా నిర్వహించినారు.

అప్పయ్య దీక్షితుని కాలమునుగూర్చి కొంతచర్చ కలదు. ఆయనజాతక మనునది నమ్ముటకు వీలు లేదని నా "తంజావూరుకవులు - పండితులు" అనుగ్రంథమున చర్చించియున్నాను. అడియపాశె దేవాలయశాసనకాలము శకాబ్దము 1504 = క్రి. శ. 1582. ఈకథ తత్పూర్వ మగుటచే క్రీ. శ. 1580 సమంజసమే. "శివార్కమణిదీపిక" రచించినందులకు దీక్షితులకు చినబొమ్మభూపతివలన కనకాభిషేకము లభించెను. దీక్షితు లాద్రవ్యమును దేవాలయనిర్మాణమునకు వినియోగించెను. శివార్కమణిదీపికా ప్రశంసకూడ ఈనాటికలో సమంజసమే,

ఈనాటికకు చరిత్ర భిత్తికగా వర్తించుచున్నది. దీక్షితునకు ముగ్గురుకుమారులు. సుమంగలి యగుపుత్రిక, వితంతు వగుపుత్రికయు కల రని ప్రసిద్ధము. సరసురా లగుమరద లుండుట ఐతిహ్యప్రసిద్ధము, నాటికలో దీక్షితభవనారామాది వర్ణనము రాజపోష్యత్వమునకుదృష్టాంతము. నాటికలో సన్నివేశము లన్నియు వస్తువునకును పాత్రలచిత్తవృత్తులకును అనుగుణములు.

నాటికయందు రసము విప్రలంభశృంగారము. విభావాదులచే పోషణమునకు తావు లేకపోవుటవలన నాయికానాయకుల పరస్పరప్రేమప్రకటనతో నాటిక నారంభించుట చక్కగా నున్నది. ఆచారోల్లంఘన శంకాపీడితు డగుఅప్పయ్యతప్ప అందరును కథాగర్భమునకు తోడ్పడినారు, పునర్వివాహమునుగూర్చి చర్చ జరిగినది. ఆచారశాస్త్రసంఘర్షణ, దానిపై వివిధపాత్రలచిత్తవృత్తులును చక్కగా పొందుపరుపబడినవి. కవికి ఒకవైపున బాలవితంతువులయెడ సానుభూతియు, మరియొకవైపున అనూచానాచారప్రతిపత్తియు పొడచూపుచున్నవి.

కవిచిత్త వృత్తులే దీక్షితునియందు ప్రతిబింబించుచున్నవి. పాత్రలనామములు చరిత్రకు సరిపోవుచున్నవి. ప్రతిరంగమునందు సందలి యితివృత్తమున కను వగుపరికరములు, సన్నివేశములును కల్పింపబడినవి. సందర్భము లన్నియు నుదాత్త భావోపేతములై యలరారుచున్నవి. స్వరమేళలను కల్పించి కవి దీక్షితులచిత్త క్షోభమును వ్యక్తము చేసినాడు. ఇయ్యది విచిత్రరచన.

అప్పయ్య దీక్షితులు పాత్రగా నున్ననాటికను శాస్త్రిగారు రచించుట సముచితము. కవి, విద్వాంసు డగుటచే పండితప్రకాండుడును, శాస్త్రవేత్తయు నగుదీక్షితుని గృహములో జరిగినశాస్త్రచర్చలను ఔచిత్యముతో చిత్రింపగలిగినాడు. జ్యోతిషముప్రశంసకూడ కలదు. ఉద్ఘాటించిన శ్లోకజాతము ఆయాసన్నివేశములకు సరిపోయి వ్యంగ్యమర్యాదతో తత్తద్రసాభివ్యక్తి యం దుపకరించుచున్నది. శాస్త్రిగారు పండితు లయ్యును ప్రియులరసార్ద్రహృదయముల నెరుంగనివారు కారు. నాయికానాయకుల పరస్పరప్రేమ సంభాషణములు తదభివ్యక్తికార్యములు తత్కాలప్రకృతిదృశ్యపరికరములు శాస్త్రిగారి మృదుహృదయమును ప్రియేంగితజ్ఞానమును చాటుచున్నవి. మంజుడులయందలి వర్ణనములో "విక్రమోర్వశీయ" ఛాయలు కొన్ని కాన్పించుచున్నవి. ప్రకృతియందలి వస్తువులలో నాయికావయవదర్శనముచే శాస్త్రిగారియాలంకారికదృష్టి సువ్యక్తమగుచున్నది. పట్టినదాని నెల్ల బంగారము కావించినారు కవి.

నిర్వహణసంధినిగూర్చి రెండుమాటలు. నాటికాంత ముదాత్తము. గురుపుత్రిని ప్రేమించుచేదోషము నాయకునిపై నున్నది. వితంతువై సాత్త్వత్యమును పరిపాలింపక వ్యతిరేకించిన లోపము నాయికయం దున్నది. పినతల్లియు, సోదరియు నాయికాదురదృష్టమునకు సానుభూతిచూపిన సరళహృదయలు. అప్పయ దీక్షితు లఖిలధర్మశాస్త్రవేత్త. తరుణవయస్కులకు పరస్పరానురాగము కలు

గుట ప్రకృతిసహజము. కాని, వారివివాహము సనాతనాచారమునకు విరుద్ధము. ఆచారము బలవత్తరము. భారతజాతికి సంప్రదాయము మిక్కిలి పవిత్రము. మరియొకకవి యయినచో నాయికానాయకుల మృతిని గాని, అందులో నొకరిమృతిని గాని కల్పించి, నాటికను దుఃఖాంతము చేసి యుండును. కాని శాస్త్రిగా రావిధముగా చేయక, దీక్షితులయాజ్ఞపై వానిని విడదీసి, ఆముష్మికచింత కల్పించుట కొనియాడదగినది. ఆముష్మికసుఖమునకై ఐహికసుఖమును విడనాడుట భారతజాతీయ సంప్రదాయవిశిష్టత. దానిని చక్కగా పోషించినారు శాస్త్రిగారు.

"కృతానంగపతంగదాహః" అనియు, "యోగినాం విజయతే జ్ఞానప్రదీపో హరః" అనియు వ్యంగ్యముగా కామమునుదహించి యోగి నగుదు నను నాయకవాక్కులును; "మన స్తే పాదాబ్జే నివసతు"- సర్వము పరమేశ్వరార్పణము చేయుదు. నను నాయికవాక్కులును నాటికానిర్వహణమునకు మకుటాయమానములు।

దీక్షితపాత్రపోషణ మహోదాత్తము. ధర్మమునకును, మానవప్రకృతిని గలుగు సంఘర్షము సమంజసముగా నిర్వహింపబడినది. సర్వజిద్యాగానంతరము చత్వారింశత్పశువిశసనమును వీక్షించిన దీక్షితులు వికలచిత్తుడై శ్రుతి రేవ ప్రమాణం అనుచు నెట్లు ధర్మమునకు తల యొగ్గెనో యట్లే పుత్రికాశిష్య ప్రేమను తరించి—

"పూర్వబంధములను పూర్వవాసనలను
కోసి, కడిగివేసికొనుటె శుభము"

అనువాక్కులతో ధర్మనిర్వహణ మొనరించినాడు. ఎంతటిధర్మపరత! ఎంతటి ఉదాత్తకార్యము! సంసారమోక్షములకును, ఐహికాముష్మికములకును ముడి పెట్టినారు శాస్త్రిగారు.

చిరంజీవి వావిలాల సోమయాజుల "దీక్షిత దుహిత" విమర్శనలోనివాక్యము ననువదించి విరమింతును: "మనోహరభావాలు. మధురచ్ఛందస్సులు. మానసికతత్వ పరిజ్ఞానము, పాత్రపోషణ, గంభీరత, క్వచిదలంకారత్వము, నిశ్చితాభిప్రాయములు, నియమితాశయము నాటికలోని నానాగుణాలు."

కురుగంటి సీతారామ భట్టాచార్యులు

హై ద రా బా ద

మార్చి, 1946

అంకితము

శ్రీ విశ్వనాధ
సత్యనారాయణకు

పాత్రలు

మంగళాంబ
చంద్రమౌళి
సరసవాణి
మరకతవల్లి
అప్పయదీక్షితులు

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ
యువబ్రాహ్మణ స్వరమేళ
వితంతు స్వరమేళ

అడియప్పల గ్రామములో
అప్పయ దీక్షిత భవనము
కాలపరిమితి: 30 గంటలు
క్రీ. శ. ౧౫౭౦ ప్రాంతము

ప్రథమ రంగము

[ప్రాతఃసమయము. భవనారామములో వేదికపై గూర్చుండి చంద్రమౌళి పసుపు పచ్చని తాళపత్రముపై గంటముతో వ్రాయు చుండును. మంగళాంబ మెల్లగా వెనుక నుండి వచ్చి కొంచెము సేపు నిలుచుండును]

మంగళాంబ

తిరిగి చూడక యేకాగ్రదృష్టితోడ
వ్రాయుచున్నావు శ్రీకంచివరదరాజ
నుతియొ. శ్రీకృష్ణధ్యానపద్ధతియొ కాక
శిఖరిణీమాలయో, యేదో చెప్పు మోయి!

చంద్రమౌళి

[గంటమును తాళపత్రమును వేదికపై నుంచి, ఆమెను తేరిపార జూచి]

హంసకమ్ములు లేనినీయడుగుదోయి
అలికిడి రవంత లేక జలాశయమ్ము

నందు విహరించుచుండు రాయంచగమన
మనుకరించెను మంగళా, అందమందు.

మంగళాంబ

అంచనడకల నే నరుదెంచినట్లు
తిరిగి చూడనివానికి తెలియు టెట్లొ!
ఉండవలె దివ్యదృష్టి, లేకుండునేని
నీకు గలదేమొ తలవెన్క నేత్రయుగళి.

చంద్రమౌళి

ముగ్ధహరిణాక్షి, నే చతుర్ముఖుడ గాను,
సిద్ధుడను గాను దృష్టివిశేషమునకు.
బాల, నీనిండుచక్కదనాల నడక
కనులు మూసిన తెరచిన కానబడునె!

[ఆమెపాదములు చూచి నిట్టూర్చి]

పసుపు, పారాణి, అందియల్ పాగములకు
వైభవాపాదకమ్ములు, వదనమునకు
శోణకుంకుమతిలకమ్ము శోభ కూర్చు:
దుర్విధివి మంగళా, అన్ని తొలగె నీకు!

మంగళాంబ

తండ్రిగారు రచించిన స్తవము లన్ని
ఏకసంపుటిగా వ్రాసి యిత్తు నంటి.
వేమి లిఖియించుచుంటివో యింతకు మును—
ఏది, ఒకసారి నన్ను వీక్షింపనిమ్ము.

చంద్రమౌళి

ఎందులకు నీకు మంగళా, ఈదిదృక్ష?
గ్రంథము శివార్కమణిదీపికా ప్రతి సుమి.

[తాళపత్రములు వెనక దాచును.]

మంగళాంబ

నీవు గంటమ్ముతోడ దానిమ్మగింజ
లట్టిరమ్యాక్షరాలు వ్రాయంగనేర్తు;
విపుడు నీవు లిఖియించెడి యీయపూర్వ
తాళపత్రమ్ము చూడక తప్పదోయి!

చంద్రమౌళి

పఠనయోగ్యము కా దిది; పట్టు వదిలి
వేగముగ ఈప్రదేశమ్ము విడిచి పొమ్ము.

మంగళాంబ

పఠనయోగ్యము కాని దేపగిది నీవు
వ్రాయుచున్నావొ ప్రశ్నింపవచ్చు నొక్కొ?
అంతకోపమె యైనచో నడుగ నింక.
విసువుగా నున్నపక్షాన వెడలిపోదు!

చంద్ర మౌళి

ఏటి మాటలు ముద్దియా, ఎన్నడేని
విసువుకొన్నాన నీమీద? కసరినాన
మంగళా, నిన్ను? నేడు నామనసు శాంతి
చెందదే నీముఖేందు వీక్షించుచున్న.

మంగళాంబ

చంద్రి, నాముఖచంద్రవీక్షణమువలన
తేరుకోదేని నీమతి, తిరిగిపోదు.
అయిన నొక్కటి యడిగెద, అట్టులేని
శాంతి లే కెట్లు వ్రాయుట సంభవించె!

[తాళపత్రము తీసి చదవబోవును]

చంద్రమౌళి

మంగళా, మంగళా. ఏమి మాట వినవ!
అబ్బ, చదవకు మందలియక్షరాలు!

మంగళాంబ

[నాలుగడుగు లావలకు వేసి]

ఎంత రమణీయమూర్తులీయక్షరాలు!
కానఁబడుచున్న దిందు సేకవితవోలె.

"చెంగల్వలం బోలు చిన్నిపాదాల
ననుగునెచ్చెలి మెట్టునట్టిమార్గంబు
పులకితం బయి వచ్చుపూవులు పూయ
రత్నకంబళమట్లు రంజిల్లుచుండు.

"చాంద్రేయసీపదన్యాస సౌభాగ్య
మొందిన యీసుందరోపవనంబు
శ్రీప్రయాగ మహత్త్వసిద్ధిచే సర్వ
దేవతలకుగూడ తీర్థరాజంబె.

"అనిమిషదుర్లభం బైన యాదివ్య
మంగళవిగ్రహ మహితహస్తంబు
గ్రహించుభాగ్యమ్ము కలుగు వేళాగొ!
పెనగొను సంభ్రమ భీ విస్మయాలు!"

[చంద్రమౌళి ఆమెచేయి పట్టుకొనును]

మధురభావోజ్జ్వలంబు లౌ మంజరులను
అల్లితివి చంద్ర, నీ యది అమృతవాక్కు.

నాకు దెలియగ నీక యెన్నాళ్ళనుండి
వ్రాయుచున్నావు కావ్యమ్ము వన్నెకాడ?

చంద్ర మౌళి

ఇది యపూర్వము మంగళా, ఈప్రభాత
వేళ హృదయములోనుండి వెడలి వచ్చె.

మంగళాంబ

కావ్యభాగమ్మొ, ప్రాస్తావికమ్మొ, తెలియ
దెడద వెలువడి వచ్చినయిది కవీశ!

చంద్ర మౌ॥

కావ్యము రచించు బాధయే కలదు కాని
అంతరాయము ఘటియిల్లె నాదియందె.
అవసితం బైనకృతి నీకరాబ్జమందు
ఉంచి పమ్మతి నర్థించి యుండువాడ.

మంగళాంబ

సాగు నందురు రచన విశ్రాంతిలోన,
బాధలో నీకు కవన మేపగిది వెలసె॥

చంద్ర మౌ॥

నీకు విదితంబు కాదె వాల్మీకి శోక
మొక్క యుదయాన శ్లోకత్వ మొంది యుంట?

మంగళాంబ

అది పురాతనబుషివార్త: అయిన చంద్ర.
ఏమిటికి నీకు గలిగిన దింత బాధ?

చంద్ర మౌ॥

చెప్పినంతనె తీరునా చిన్నదాన!
ఈమనోవ్యధ వర్ణించి యేల నీదు

కోమలం బైనహృదయంబుగూడ నేడు
చింతతో నేను చీకాకు చేయవలయు ?

మంగళాంబ

ఆప్తులకు జెప్పుకొన్నచో వ్యధ తొలంగు
నెంతయో, దాచుకొన్నచో నేమి మేలు?
అవునులే, కాను నీకు నే నాప్తురాల
నంతియే కాక కేవల మబలను గద!

చంద్ర మౌళి

ఎవ్వ రాప్తులు నీకన్న నిచట నాకు?
అప్పదీక్షితపుత్రిక అబల యగునె?
కుసుమకోమల మైనమానసము వేరు,
స్థైర్యవిరహిత మైనచిత్తమ్ము వేరు,

మంగళాంబ

ఆప్తురాలను స్థిరచిత్త నైనయపుడు
నాకు నీవెత తెలుపుట న్యాయమె కద?
పంచుకొని కొంతయైన యత్నించి చూతు
నీమనోవ్యథ తొలగింప నేర్తు నేమొ.

చంద్ర మౌళి

[గొంతు సవరించుకొని మెల్లగా]

వార్త పంపినారు వైశంబ రమ్మని
తండ్రిగారు- పోవ తలపు లేదు,
ఎట్లా పోదునేని యిచటికి రానీక
బంధుజనము నన్ను పట్టి నిలుపు.

మంగళాంబ

మంచి బంధుజనమె! మాతండ్రికడ నీవు
ఇంక జదువదగిన దేమి లేద?
అంత పనికిరాని దదియప్పళగ్రామ!
మస్వతంత్రవృత్తి అనుచితంబు.

చంద్ర మౌళి

అప్పదీక్షితాఖ్యు లఖిలవిద్యాగురుల్!
అపరశివులు! వారియంతికమున
అభ్యసింప విద్య లాయువు చాలునే!
ఎన్ని జన్మలైన ఎత్తవలయు.

అఖిలలోక పూజ్యు లాచార్యులే కాక
ఒకరుకూడ నిచట నున్నవారు.
వీరి ననుదినమ్ము వీక్షింప లేకున్న
కనుల గ్రమ్ము నాకు గాఢతమము.

[ఆమె ముఖము విప్పారును]

అభిజనమ్ము జ్యేష్ఠులైన మావారు
కన్నె నొక్కదాని గట్టిపెట్టి
కదలనీరు నన్ను గ్రామాంతరమునకు;
కలత యిదియె ప్రబలకారణమ్ము.

మంగళాంబ

[గుటకలు మ్రింగి, తెచ్చుకొన్న శాంతితో]

పెండ్లియన్న ఇంత భీతి యేటికి చంద్ర,
ఎపుడు చూడనైతి నిట్టి వింత.
పరుగు పెట్టరాకొ పాణిపీడన మన్న
యువకులైనవార లుత్సుకతను?

[అతనిముఖము పరిశీలించును]

చంద్ర మౌళి

[పెదవి విరిచి]

పెండ్లిమీద నాకు ప్రీతి లేదే మాత్ర,
మిచట నుండ గోర్కి యెల్లకాల,
మన్యచింత మాని అఖిలదర్శనములు
ఆగమములుకూడ నభ్యసింతు.

మంగళాంబ

[కొంచెము జంకుతో]

అంత నియతి బూని అవివాహితుండవై
కాల మెట్లు గడపగలవు చంద్ర ?
విసుపు పుట్టు నెపుడొ విద్యపై నొకనాడు,
సౌఖ్యరహిత మగును జన్మ మింక.

చంద్ర మౌళి

బంధుజనము నాకు పరిణయార్థము నిర్ణ
యించి నట్టి కన్నె యింపు కాదు,

మంగళాంబ

[ఉత్సాహముతో]

సరస మైనమాట ! స్వయముగా వరియించు
నామెమీద ప్రీతి యన్నమాట !

*   *

కావ్యభాగమందు కల్పితకన్యయో
వాస్తవికయొ అడుగవచ్చు నాకొక్క ?

చంద్రమౌళి

[ధైర్యము తెచ్చుకొని]

యువతి వాస్తవమ్ముగ నున్నదే మంగళా!
కావ్యకన్యకన్న కడు మనోజ్ఞ !

మంగళాంబ

[నీరసముగా]

నామధేయ మేమొ ?

చంద్రమౌళి

నాలుగువర్ణాలు -

మంగళాంబ

ఉచ్చరింప విందు నొక్కసారి!

చంద్ర మౌళి

అమృతతుల్య మయ్యు నది యేమొ జంకుచే
మాట నోట రాదు......మంగళాంబ!

[మంగళాంబ తల వంచుకొని గ్రంథము వేదికపై బడవేసి సమీపవృక్షమును జేరును, చంద్రమౌళి సంభ్రమముతో బోయి, ఆమె చేయి పట్టుకొనును. మంగళ అతనిని క్రీగంట జూచి మరల అవనతవదన యగును.]

చంద్ర మౌళి

చాలకాలముండి స్వాంతమ్మునందు
గుప్తముగా నుంచుకొన్న భావమ్ము
తెల్లమైనది కదా చల్లనివేళ!

ఇప్పుడున్న స్వీడి యెచటి కేగెదవు?
మంగళా, మంగళా, మాటాడ వేమి?

అందాలనడల సీ వరుదెంచునపుడు
పాదాలు ముద్దాడ ప్రభవించుకోర్కె-
నెట్టెట్టులో నిరోధించుచు నుందు,

నీప్రసన్నం బైననిటలభాగమున
తీరిచి కుంకుమతిలకమ్ము దిద్ది
చెక్కు-ళ్ళు ముద్దాడ మక్కు-వ కల్గు.

పదియారువన్నెల పసిడియందాల
భవదీయతనువల్లి బాహుయుగ్మమున
గ్రుచ్చి రొమ్మున హత్తుకొన బుద్ధి వొడము,

ఆవరించుచు నిన్ను నాకాశమట్లు
కాంచుచుండగ మహాకాంక్ష జనించు,

ఏది న న్నొకసారి యీక్షింపనిమ్ము
తృప్తి తీరంగ నీదివ్యదాననము !
ఇందాక లేని యీ హ్రీభరం బేల ?
నీకు నూతనుడనా నే ప్రియురాల !

మంగళా, యేటికి మానుకొన్నానో
యిన్నినాళ్ళు వివాహ, మిపుడు విన్నావు.
ధర్మపత్నిగ నిన్ను దలపోసి యెపుడు
గగనసౌధా లెన్నొ కట్టుచున్నాను!

[మంగళ విప్పారిన కన్నులతో ముఖము పై కెత్తగా చంద్రమౌళి ఆమెను అక్కున చేర్చుకొని, శిరస్సు మూర్కొని, వల్లని కంఠముతో]

బాధ చెందుచునుండ బహువిసమ్ములకు
జీవితేశ్వరి, నన్ను స్వీకరించితివ!

మంగళాంబ

[అతనిరొమ్ముపై శిర మానించి]

పాపము, మనసులో బాధ చెందితిరి
నాకోసమై యిన్నినాళ్ళు ప్రాణేశ!

చంద్రమౌళి

ఎన్నాళ్ళకో గ్రహియింప గల్గితిని
నీమీద ననురక్తి నెలకొన్నయట్లు,

అమీద బహుకాల మావహించినది
గురుపుత్రి వనియెడి గూఢభయమ్ము.

ఆవల నీ వే మందు వనియెడి జంకు
విడువక కొన్నాళ్ళు వేధింపజొచ్చె.
ఆంతరంగికయుద్ధ మగుచున్నకాలది
తుద కెట్టులో భీతి తొలగిపోయినది.

మంగళాంబ

[అతనిచెక్కిలి నిమురుచు]
అయ్యయో, నిష్కారణమ్ముగ
అధిపా లయినారు నాథా,
ఈతపస్విని యంతరంగం
బెరుకపడ కుంటకా!

ప్రథమవారమె దృష్టి మీపై
బడినయపుడే చెప్పశక్యము
కానిభావం బేదొ నాలో
కలిగె ప్రాణేశా!

కాలవాహిని సాగుచుండగ
క్రమక్రమముగ తెలియసాగెను
స్వాంతమం దనురాగరేఖలు
జటిల మయ్యె నని.

నాకు హృదయం బవగతం బగు
నాడు ముప్పిరి వేసికొన్నవి
విస్మయంబును భయము లజ్జయు,
వివశనై పోవన్.

కాని యెట్లో తెప్పరిల్లితి:
గాఢరాగముమాత్ర మెదలో
దీపకళికవిధాన నిరతము
తేజరిలఁజొచ్చెన్,

పిదప జంకితి మీకు నాపై
ప్రేమ కలదో లేదొ తెలియక—

చంద్ర మౌళి

ఉభయులము వెత చెందినామే
ఊరకే భ్రమచే!

[ఆమెను ముద్దాడును]

మంగళాంబ

అవల నూతనభీతి పుట్టిన,
దనద నగునను మీరు శ్రోత్రియ
పుత్రు లేవిధి జూతురో యని
బోధపడకుంటఁ;

ఎరుగ నాయెను మీయమాయిక
హృదయగమనము మెల్లమెల్లన,
చనవు పూని మెలంగ సాగితి
సాహసముతోడఁ.

చంద్రమౌళి

అదియ, చెప్పవు! మంగళా, పరి
హాసమాడుచు నుండుకతమున
చాల తికమకపడితి తెలియక
చనవొ ప్రేముడియో!

మంగళాంబ

చిన్నదానను గాన తెలియక
చేసినా నపచారములు! మీ
రన్ని దయతో మరచి నన్నిక
నాదరించెదరా?

చంద్రమౌళి

చాలు జాలును! నేను శ్రోత్రియ
జడిమచే నీసరసభావము
శీఘ్రముగ గ్రహియింపరేమికి
సిగ్గుపడవలయున్.

మంగళాంబ

చెప్పవచ్చున పిన్నితో నను
స్వీకరించి వివాహ మాడగ
నభిలషించుచు మీర లున్నా
రన్న శుభవార్తన్?

చంద్ర మౌళి

[చింతాక్రాంతుడయి]

ఆమె కరుణార్ద్రహృదయయే యగును గాని
సమ్మతించునె విపరీతసంప్రదాయ
సిద్ధ మైనవివాహమ్ము? చివర కెట్లు
పరిణమించునో కోరిక ప్రాణకాంత!

మంగళాంబ

భయము చెందెదవేటికి ప్రాణనాథ!
ఇందు పెద్దలతాత్పర్య మేమొ నాకు
తెలియు నించుక: అయినను త్రిప్పగలను
మనకు ననుకూలముగ నెల్లమానసములు.

చంద్ర మౌళి

[ఆమెను వేదికపై గూర్చుండబెట్టుకొని]

తలచుకొన్నకొలందిని ధైర్య మెగసి
పోవుచున్నది మంగళా! బుద్ధిమతివె

కాని నీ వేర్చు ఫలకారి కాగలుగునె
ఇట్టి తనమ్మునందు యోచించి చూడు.

మంగళాంబ

నాకు మాతండ్రిగారు పునర్వివాహ
మొప్ప రనుసందియము మీర లుజ్జగింపు
డార్ద్రహృదయులు వారు, మాయన్న లైన
కూర్మితో నా సుకమ్మును కోరువారె.

[వికాసముతో]

చెల్లిపై ప్రేమ మరకతవల్లి, కింక
అమ్మ యన్ననో మా కెదు రాడ దెపుడు.
వలయుచో ప్రాణముల్ కూడ వదలగలదు
పిన్నతల్లి నాపై గల ప్రీతిచేత.

అస్మదనురాగ మాయమ కవిదితంబు
కాదు కేవల మని యెంచు: కార్యహాని,
సంగటిల నీక సకలమ్ము సంతరింతు,
స్వస్థముగ నున్న మీరలు చాలునాథ!

చంద్ర మౌళి

[చుబుకము స్పృశించి]

అమృతవాక్కులు మంగళా, అయినగాని
యజ్ఞములు, ధర్మశాస్త్రమ్ము, లఖిలలోక
పూజ్యతలు, భూరిద్రావిడబుద్ధి మనకు
అంతరాయము కల్పించు నని భయమ్ము!

మంగళాంబ

[ఉత్తేజితయై]

ఆంధ్రులము మేముకూడ మీయట్లె, కాని
స్మార్తులమె యయ్యు కొంతవైష్ణవము కలిసె
తొల్లి రంగరాజాచార్య దుహిత తోత
రాంబ ప్రపితామహునిభార్య యగుటవలన.

చంద్ర మౌళి

పట్టుదల లేదు మీకుటుంబమ్మునందు,
మంచిదే: నాకు మరణమో మంగళాంబా—

మంగళాంబ

మంగళమె మంగళమె వేరుమాట పలుకు.
భార మంతయు నాయది ప్రాణనాథ!

[చంద్రమౌళి ఆమెశిరస్సు మూర్కొనును. లతాగుల్మములో కపలిక గమనించి అతడు వెడలిపోవును. మంగళాంబ వేదికమీద బరుండి కన్నులు మూసికొనును.]

సరస వాణి

[మందగమనముతో ప్రవేశించి]
వెఱ్ఱితల్లీ, ఎంత వెదకినా నమ్మ
ఇల్లన్నిమూలల నిప్పటిదాక
నీకోసమై— ఇట్లు నేత్రముల్ మూసి
వేదికపై సంచెవేళ నెందులకు
పండుకొన్నావు నాబంగారుతల్లి!
ఏదీ యే దీతల్లి, ఇటువైపు చూడు
బాధగా నున్నదా పలుక కున్నావు!

మంగళాంబ

మనసు మనసున లేదు! మాటాడ బుద్ధి
పుట్టకున్నది! పిన్ని, పట్టుకో నన్ను.

సరస వాణి

ఎందుకే నాతల్లి యిట్టులై నావు!
చెదరిపోయిన దేల చికురజాలంబు,
కన్నులలో ఏల కాంతి మారినది,
చెన్ను దొరగిన వేల చెక్కుటద్దమ్ము బిడ్డ!
నీయాననమునందు నిత్యమ్ము లేని
క్రొత్త నా కేదియో గోచరించినది.

మంగళాంబ

అవును పిన్ని, ఇప్పు డద్భుతం బైన
బాధ యొక్కటి నన్ను పట్టి వేధించు!

సరస వాణి

వెఱ్ఱిపిల్లా, యేమి వింత వాక్యాలు!
మల్లెపూవులజడ మరకతవల్లి

వేయుటకై చాల వేడుక పడుచు
ఎదురు చూచుచు నున్న, దిక నైన లెమ్మ.

మంగళాంబ

అది బాధయో నూతనానంద మేమొ
పిన్ని, తెలియుట లేదు భేదమ్ము నాకు.

సరస వాణి

కాలు తగులునొ యేమొ గ్రంథమ్ము. చూడు
గమనించవైతివి గంటమ్ము నేల
బడిపోవుచున్నది, పాలుమాలికయె!

మంగళాంబ

మరచినా డవి చంద్రమౌళి యిచ్చోట.

సరస వాణి

[గంటము తీసి, గ్రంథము తెరచి చూచి]
ఈమంజరీగుచ్ఛ మెవరినిగూర్చి ?
ఎంతసే పాయెనో యిచ్చోటు విడిచి
చంద్రమౌళీశ్వర శర్మ చెప్పుదువ ?

మంగళాంబ

నీరాక కొాకరెండునిముసాలు ముందు.

సరస వాణి

ఈపద్యపాదమ్ము లేకాంతమందు
వినిపించెనా నీకు వేదికమీద ?

మంగళాంబ

క్రొత్తకావ్యం బన్నకుతుకమ్ము వలస
బలవంతమున నేనె పఠియించినాను.

సరస వాణి

ఈమంజరీగుచ్ఛ మెవరినిగూర్చి
కూర్చినాడో నీకు గోచరించినద ?

మంగళాంబ

అది నించుక సంశయాస్పద మైన
క్రమముగా క్రమముగా గ్రహియించినాను.

సరస వాణి

అవల నీ వేమంటి వాతనితోడ
నిద్దంపుచెక్కుటిళ్ళ నీరహస్యమ్ము
జెప్పకయే నాకు చెప్పివేసినవి.
ముగ్ధ నాతడు నిన్ను ముద్దాడినాడు—
ఏ మంటువు ?

మంగళాంబ

అపుడు నాకెరుకయే లేదు !
చీవాట్లు పెట్టవా చేసినపనికి ?

సరస వాణి

చిట్టితల్లీ ! ఎల చీవాట్లు నీకు ?
అతడు నీతో నేమి అన్నాడో చెపుమ.

[తెరిపార జూచును]

మంగళాంబ

అనురక్తి లోలోన అణచుకొన్నాడు
బహుకాల మెంతయో భయ మందినాడు

వివరింపక మనస్సు వెత చెందినాడు
నాచిత్త మెరుగక నవసి యున్నాడు-

సరస వాణి

సరి సరి ! నీతోడ సల్లాపవేళ
చివర కే మన్నాడో చెప్పవే పిల్ల !

మంగళాంబ

పెద్దవారలమాట పెడచెవి బెట్టి
నాకోసమే మానినాడట పెండ్లి.
గురుపుత్రికాభీతి కొంతకాలమ్ము
సంప్రదాయము కామి జంకు కొన్నాళ్ళు
వేధింప వేధింప వివశుడై పోయి
తనమనోరథ మెట్లో ధైర్యమ్ము పూని
ఈవేళనే నాకు నెరిగించినాడు.
పెద్దలసమ్మతి బెండ్లాడి నన్ను
ధర్మపత్నిగ జేయ దలచుకొన్నాడు
పాప, మెంతో ఆధిపా లయినాడు....

సరస వాణి

[ఆకసమువంక జూచి, తల పంకించి]

వింతసంఘటమ్మ ! వివిధి ధానమ్మ !
ఉభయులయనురాగ మొక్కింత తెలియు.

*   *

మాంగల్యసూత్రమ్మ మరల ధరించి
సుఖియించుభాగ్యమ్మ సుకృతవశాన
వ్రాసెగా నుదుటిపై వనజభవుండు!....
ఆనందదాయి నీయభ్యుదయమ్మ.

మంగళాంబ

తప్పు చేసితి నంచు తలపవు నీవు
కరుణార్ద్రహృదయవు కావున పిన్ని !

[ఆమెయొడిలో తల యుంచును]

సరస వాణి

వశము కాదే యెట్టివారికి గూడ
మనసు ! నీ వెంతో యమాయిక వైతి,

విందున నీదోష మే మున్న దమ్మ !
ఆచారబద్ధు లైనట్టి పెద్దలకు
విపరీతముగ దోచు విధివిలాసంబు....
జతనమ్ము చేతు నాశక్తి కొలంది.
[మంగళ ఆమెను కౌగలించుకొనును]
అనబోకు మీమాట అమ్మతోనైన!
భాగ్యవశమ్మున పరమదయాళు,
అధిగతసకల ధర్మార్థగురుండు
నీతండ్రి అనుకూలనిర్ణయమ్మునకు
వచ్చుతీరున నింక వర్తింపవలయు.

మంగళాంబ

అవగతంబే నాకు ఆదినుండియును
పిన్నికి నామీద ప్రీతి మెండనియె.

మరకత వల్లి

[అటు నిటు జూచుచు వచ్చి]
ఎంతసేపటినుండి నీకై
యెదురుతెన్నులు చూచుచుంటిని,

త్రోవలో ఈమూల చివరకు
దొరకినా వమ్మా !

అసురసంధ్యావేళ పిన్నీ,
ఆలసించెద రేల యిచటనె ?
ఇంకనైనను లేచి రారే
యింటిలోపలికి ?

ఎపుడు కలకలలాడు వదనం
బిపుడు వన్నె దొరంగె నేలా ?
చెల్లెలికి ఈవేళ స్వాస్థ్యము
చెడినదా యేమి ?

[మంగళశరీరము నిమిరి చూచును]

సరస వాణి

[మరకతవల్లిచేయి పట్టుకొని]

చెల్లెలివిషయమై చెప్పగా దగిన
సందర్భ మున్నది : శాంతచిత్తమున

వృత్తాంత మంతయు విని నీవుకూడ
దుర్ఘటకార్యాన తోడ్పడవలయు.

మంకతవల్లి

[ఉత్సాహముతో]

దుర్ఘటం బని సంశయించకు,
తోడుపాటుకు సిద్ధురాలను
చెల్లెలికి ఏదైనగానీ
చేసితీరవలెనా.

[వారిచెంత గూరుచుండును]

ద్వితీయ రంగము

[వెన్నెలరాత్రి. వితర్దికమీద గూరుచుండి అప్పయి దీక్షితులు తాంబూలము వేసికొనుచుండును. సరస వాణి యించుక దూరముగా గూర్చుండి తముల పాకులకు సున్నము రాయుచుండును.]

దీక్షితులు

నాకలోకాంగనా పీటికాకరండ
మండితోన్నత నవసుధాఖండమట్లు
విరియుచున్నాడు శశి యుడువీధియందు
కళలు, త్రిజగదుద్దీపన కారణుండు.

సరస వాణి

చురుకు మనిపించెనా యేమి సున్నపుచవి ?
నాగవల్లీ దళంబులు నాలుగిత్తు.

దీక్షితులు

నాల్క పొక్కిన దని యెంచినావొ ? లేదు :
అయిన నీచేతి తాంబూల మభిమతంబె,

సరస వాణి

బాగు మీవంటి శ్రోత్రియ ప్రవరులకును
సాంద్ర తాంబూల చర్వణాసక్తి కలదె !

దీక్షితులు

చెప్పుము, గృహస్థ వీటికా సేవనమ్ము
శాస్త్రదూష్యమె యైనచో సరసవాణి !

సరస వాణి

అవును, తెలియును, శాస్త్రదూష్యమ్ము కాని
యట్టి దేదైన చేయుదు రన్నమాట !

దీక్షితులు

అవును, సరె కాని, సరస ! నీ కభినవముగ
సందియం బేల కల్గె ప్రశాంతవేళ ?

[లోపలనుండి గానము]

య స్యాహు రాగమవిదః పరిపూర్ణశక్తే
రంశే కియ త్యపి నివిష్ట మముం ప్రపంచమ్,

తస్మై తమాలరుచి భాసుర కంధరాయ
నారాయణీప్రియ సఖాయ నమశ్శివాయ!

మంగళాంబపాట మధుర మైనది సుమా,
పల్లె సైన గొంతు సహజముగనె.
చిన్నతనమునుండి చెప్పించి యున్నచో
ఒజ్జయొద్ద గాన, మొప్పియుండు.

సరస వాణి

కంఠ మెంత యొదుగు కలది యైనను, వాక్కు
లలిత మైన నేమి లాభ మొదవె!
మంగళోక్తి నేడు మరి యెందు లేకున్న
స్థిరము దాని నామధేయమందె!

దీక్షితులు

కూడి యున్నవారు కుజ, శని, రాహువు
లష్టమమ్మునందు: అందువలన
తప్పిపోవదాయె దానికి వైధవ్య
బాధ విధికృతాన బాల్యమందె!

సరస వాణి

ఈయసంతుదజీవన మెట్లు గడచు
ముక్కుపచ్చలె ఆరని ముద్దుబిడ్డ
కక్క టక్కట ! ఏల బాల్యమ్మునందె
చేసినారొ వివాహమ్ము శీఘ్రపడుచు !

దీక్షితులు

శుభము కోరి యపుడు సుముహూర్తమును నిర్ణ
యించినారు పెద్ద, లిట్టు లుండ
దానికర్మ, ఎట్టితారాబలము గాని
చంద్రబలము గాని శక్త మగును?

సరస వాణి

అంతబాల్యములో శుభ మభిలషించి
పెద్ద లగువారె చేసినపెండ్లివలన
విగతభర్తృక, బాల, జీవితపథాన
మొండిమ్రానివిధమ్మున నుండవలసె!

దీక్షితులు

లోకసంగ్రహబుద్ధి వివేకు లైన
ధర్మవేత్తలు చూపినదారివెంట

చనెడివారల కొక్కింత శ్రమమె యైన
తుదకు నిశ్శ్రేయసప్రాప్తి ధ్రువము సుమ్ము!

సరస వాణి

ఎంతఘోర మైన దీలోకసంగ్రహ
మనెడిమాట! దీని ననుసరించి
ప్రాజ్ఞు లైనవారె పడుదురు కష్టాలు
అంతరంగబాధ నణచుకొనుచు.

దీక్షితులు

ధర్మమార్గమునందు పాదములు సుఖము
పొందునభిలాష కెట్టిపుప్పొడులు లేవు;
కానబడును వికీర్ణమై కంటకములు
గాటముగ నొప్పు లెత్తించు కరకురాలు.

సరస వాణి

అట్టులే యైన సుఖము లే దన్నమాట
ధర్మమార్గములో! మహాదారుణమ్ము
శాస్త్రచోదిత కర్మరజసుల విధము!
దయ నెరుంగని ధర్మశాస్త్రమ్ము లేల!

దీక్షితులు

కాదు కాదు సుమా! మహాకారుణికులు
ధర్మనిర్ణాయకులు, వారితలపు వేరు;
ఇహముకన్నను పరమునకే విశేష
ఫలము లోకహితమ్ముగా తలచినారు.

సరస వాణి

ముందు భుక్తి, యవల ముక్తి సక్రమ మగు-
తరచి చూచినారు ధర్మశాస్త్ర
విధుల నెల్ల మీరు: విధవా వివాహ మే
శాస్త్రమందు గాని సమ్మతంబె?

దీక్షితులు

స్పష్టముగనె యమస్మృతిసమ్మతించు.
దానితాత్పర్యమే స్థలాంతరములందు
పలుకవచ్చును వ్యాఖ్యానబలముచేత:
పలువిధంబులు గద మహర్షులమతాలు.

సరస వాణి

విగతభర్తృకలకు విధియించినవివాహ
మేలంచేయరాదొ యెరుకపడదు!

హేయ మనెడిభావమే యుక్త మగునేని
శాస్త్రపంక్తు లెట్లు సమ్మతించె?

దీక్షితులు

ప్రౌఢవాదములో శాస్త్రబలము గాని
జనమునందు వృద్ధాచారమునకె బలము.

సరసవాణి

బాగు! బాగు! నేడు ప్రామాణికుల నోటి
వెంట నిట్టివాక్కు వింత గొలుపు!

[దీనవదనముతో]

మనయనుంగుతల్లి మంగళజన్మంబు
బండరాయిపోతె నుండవలెనె!

దీక్షితులు

ఏమి చేయనేర్తు మీప్రకారమ్ముగా
ప్రబలకర్మఫలము పరిణమింప!
అనుభవింపవలయు నంతర్విలీన మౌ
దుఃఖభార మెట్లొ త్రోసికొనుచు.

సరస వాణి

భూరికరుణార్ద్రహృదయు లౌ మీరె యిట్లు
లని యుపేక్షించుచో లోకమందు తండ్రు
లెట్లు బిడ్డల సుఖ మపేక్షించువారు !
ధర్మ మనుపేర హృదయాలద ను తొలంగు !

చూచుచుండగ సంసారసుఖములందు
మునిగి తేరెడిపెద్దల, ముద్దుబిడ్డ
ఊర్మిళవిధాన నిద్రలో నుండవలెనె !
దైవతాంశాభవము కాదె దయ మహాత్మ !

దీక్షితులు

చాలు జాలు నింక సరస ! సంగ్రహముగా
ఏమి చేయు మందు విపుడు నన్ను ?

సరస వాణి

మంగళాంబమెడను మాంగల్య సూత్రమ్ము
లొంచు శుభము మరల కలుగవలయు !

దీ క్షి తు లు

[పతితుడై]

నీవు బాగుగ యోచించినావొ లేదొ,
తల్లిదండ్రుల కెటు లున్న, తదితరులకు

అనవలపునర్వివాహమే యనెడివాక్కు
శ్రవణశూలాయమానము సరసవాణి !

సరస వాణి

కా దనను. గాని మీవంటికారుణికులు.
శాస్త్రవేత్తలు బ్రాహ్మణసంఘమందు
తొలుత పరివర్తనము చూప గలుగునెడల
ఈవిధానమె యుక్తమౌ నెల్లరకును.

దీక్షితులు

ఆలకింతు రొక్కొ ఆచారబద్ధులౌ
విప్రు లెల్ల రిట్టి వింతమాట ?
ఆచరింపకుండ నన్యుల కేరీతి
సాహసించి బోధ సలుపువాడ ?

సరస వాణి

ఆచరించి తొలుత. ఆవల నొరులకు
ఒజ్జబంతి యనుట ఉచిత మనియె
విన్నవించుదాన ! విప్రసంఘమునకు
తెరపవలయు శాస్త్రదృక్కు మీరె.

శాస్త్రమందు మీకు చాలినవా రేరి ?
ఎదురు చెప్పువార లెవరు మీకు ?
అఖిలలోకగురులు, యజ్ఞదీక్షితులును,
అంతె కాక మీర లపరశివులు !

దీక్షితులు

ఒక్కవేళ పెండ్లి యోచింత మన్నను
అన్నివిధములందు అర్హు డైన
వరు డెవండు దొరకు ? వ్యర్థాభిలాషమ్ము
సంత్యజింప మేలు సరసవాణి !

[లోపలినుండి గానము]

"చెంగల్వలం బోలు చిన్నిపాదాల
నసుగునెచ్చెలి మెటు నటిమార్గంబు
పులకితం బయి వన్నెపూవులు పూయ
రత్నకంబళమట్లు రంజిల్లుచుండు.

నాప్రేయసీ పదన్యాస సౌభాగ్య
మొందిన యీసుందరోపవనంబు

శ్రీప్రయాగ మహత్త్వసిద్ధిచే సర్వ
దేవతలకుగూడ తీర్థరాజంబె।

అనిమిష దుర్లభం బైనయాదివ్య
మంగళవిగ్రహ మంజుహ_స్తంబు
గ్రహియించుభాగ్యంబు కలుగు టెలాగొ।
పెనగొను సంభ్రమ భీ విస్మయాలు।"

దీక్షితులు

అతిమనోహర మైనదే ఆంధ్రభాష।
అన్నిరీతుల పద్యమ్ము లల్లవచ్చు.
మంగళకు నెవ్వ రిచ్చి రీమధురగీతి?
చెప్పుచున్నద కవనమ్ము చిన్నితల్లి।

సరస వాణీ

చెప్పినా డట భవచ్ఛిష్యరత్నంబు
చంద్రమౌళీశ్వర స్వామి యీనాడె.

దీక్షితులు

చెప్పుచున్నవాడె శిష్యుండు కవనమ్ము?
సాధువర్తనుండు చంద్రమౌళి।

అచిరకాలమునసె అడియప్పళము పీడి
అతడు చేరవలయు నభిజనంబు.

సరస వాణి

అతనికి వెడలెడియాసక్తి లేదు :
మీసన్నిధానాన మెలగుచునుండి
అభ్యసించినమీద అన్నివిద్యలను
స్వజనమ్ము జేరగా జనవచ్చునేమొ !

దీక్షితులు

వాస్తవముగ శుభమె వ్యసనితా శాస్త్రేషు !
అతనితండ్రియాజ్ఞ యగుటవలన
చేరి గృహము పెండ్లి చేసికోవలయును ;
కలదు వారిదృష్టి కన్యగూడ.

సరస వాణి

కావచ్చు ! ఆతండు కదల డిచ్చోటు,
పెండ్లియాడడు వారిపిల్ల నేనాడు.

చంద్రమౌళితెరంగు చక్కఁగా దెలియు,
అన్యథా నిలిచిన దాతనిదృష్టి!

దీక్షితులు

అన్యదృష్టి యేమి? ఆర్షేయ పౌరుషే
యములు కలుగువాఁడె: ఆత్మబంధు
గణము జేరి యతఁడు గార్హస్థ్యధర్మము
నెరపుకొనుచు పొందు నిండుసుఖము.

సరస వాణి

పెండ్లిమాట లతండు పెడచెవి బెట్టి
తండ్రియానతిగూడ తల దాల్పకుండ
మనయూర నిన్నాళ్ళు మసలుచుండుటకు
కారణం బేదియో? గ్రహియించినారె?

[మందహాసము చేయును]

మమకార మతనికి మంగళమీద!
అనురాగమున పాణి అర్థించినాడు!

[దీక్షితు లాలోచనాయత్తు డగును -
మరకతవల్లి ప్రవేశించును]

దీక్షితులు

తల్లి, తీయగలవె తాంబూలపుకరండ
మీవితర్దినుండి : ఇంక జాలు
చర్వణమ్ము, చూడు సదనమ్ములో నేమి
చేయుచున్న దిపుడు చిన్నితల్లి !

మరకత వల్లి

మండువాకడ పట్టెమంచముమీద
పన్నుండి మంగళ పాట పాడినది
నిద్ర పోయిన దేమొ నే చూడలేదు.

*   *

అనుదినంబట్లు మీయాననసీమ
విస్ఫూర్తియుండ, కీవేళ నెందులకు
గాఢచింతాంబుదాక్రాంత మైపోయె ?

దీక్షితులు

చింత పట్టుకొనియె చెల్లెలిగూర్చియే !
తెలియనోపు దానితెరగు నీకు.

[మరకతవల్లి శిరఃకంపము చేయును]

మంచి, దట్టులేని మర్మము లేకుండ
స్వీయమతము తల్లి, చెప్పవలయు.

మరకత వల్లి

సర్వజ్ఞు లైనమీసన్నిధానమున
ఏమి చెప్పగ నేర్తు రెవ్వారుగాని ;
మీనిర్ణయమ్మునే మిగిలినవారు
తల దాల్తు రని నాకు ధైర్యమ్ము కలదు.

సరస వాణి

చేయమందువ నీవు చెల్లెలిపెండ్లి ?
మంగళాంబకు చంద్రమౌళి యోగ్యుండె ?

మరకత వల్లి

చంద్రమౌళీశ్వర స్వామిలో లోటు
చూపజాలము ; పరిశుద్ధవర్తనుడు ;
మంగళాంబగళాన మాంగళ్యసూత్ర,
మాననమ్మున కుంకుమారుణరేఖ,

పాదయుగ్మమ్మున పసపు, పారాణి
చూచి యెల్లరమును సుఖియించు టెపుడొ !

దీక్షితులు

నీకు చెల్లిపెండ్లి నిస్సంశయమ్ముగా
సమ్మతంబె : చాల సంతసమ్ము !
కాని అల్లు డిపుడు గ్రామాంతరమ్మున
కేగినాడె : అత డేమి యనునొ ?

మరకత వల్లి

అభిమతమ్మును వేరె అడుగగా వలెనె
మీయానతిని వారు మీరి రేనాడు ?
మంగళ స్వేచ్ఛగా మాయింటిలోన
నిజభర్తతోగూడ నివసింపవచ్చు.

దీక్షితులు

చెప్పినారా మీరు చెల్లెలివార్త
అమ్మతో ముందుగా ? ఆమె యే మనునొ !

సరస వాణి

తెలియ దామెకు, మేము తెలుపుదు మింక,
అంగీకరించులే అక్క శీఘ్రముగ !

ద్వితీయ రంగము

దీక్షితులు

గ్రహియించెనా నీలకంఠు డీవార్త?
మరి యేమి పల్కె ఉమామహేశ్వరుడు?
సమ్మతించినవాడె చంద్రావతంసు?
డీమువ్వ రే మందు రెటు నాకు దెలియ?

సరస వాణి

చాలు చాలును మహాసంశయాపన్ను
లగుదు రేటికి మీర లనుపదమ్మనను?
మీయాజ్ఞ నెపుడేని మీరి యున్నాడె
తనయులం దొకడేని ధైర్యమ్ము పూని?

దీక్షితులు

జాయ యన్నను మహాసాధ్వి, పుత్రులును
వినయోజ్జ్వలుల్, కాన వీరిసమ్మతిని
పడయవచ్చును; కాని బ్రాహ్మణం బేమి
చేయునో ముందుగా చెప్పగా లేము!

సరస వాణి

అంగీకరించులే అఖిలలోకమ్ము !
స్థిరముగా అప్పయ్యదీక్షితు లున్న
సర్వమ్ము వేగ సుసంపన్న మగును
విశ్వేశ్వరునికృపావీక్షణమ్మనను !

తృతీయ రంగము

[మరునాడు రాత్రి. విశాల మైనగదిలో దీపము వెలుగుచుండును. ఒకపార్శ్వమున పీఠముమీద నున్న నటరాజవిగ్రహమున కెదురుగా కృష్ణాజినము పరచిన వితర్దికమీద గూర్చున్న అప్పయ దీక్షితులు గాఢముగా విచారించుచుండును. ఇంతలో నొకతలుపు తెరచుకొని సరసవాణి మరకతవల్లులు నెమ్మదిగా ప్రవేశించి దీక్షితులసమీపమున నిలుతురు]

సరస వాణి

అల్లె చింతాలూత భవదీ
యాస్యవీధిక తంతుజాలము !
ఏవ దేటికి హర్షపవనము
విదళనక్రియకై ?

దీక్షితులు

అర్భకునిభంగి లేదు నాయంతరంగ
మోల లాడగ నానందడోలలోన !

తుంగభంగాలపై నూగు దోనెవోలె
నున్న దని పల్కినను విశేషోక్తి కాదు.

మరకత వల్లి

జరిపి చెల్లెలివివాహమ్ము సత్వరముగ
దాని క్రమ్మర నొకయింటిదాని జేసి
సంతసింపంగ వలసిన సమయమందు
కలుగ నేటికి నింతటికలత మీకు ?

దీక్షితులు

పరిణయం బన్న నెంతటిబాధ్య మైన
కార్యమో తల్లి, గ్రహియింపగలవె నీవు ?
అదియునుం గాక విపరీత మైనక్రొత్త
దారి త్రొక్కుట బహుకష్టదాయకంబు !

సరస వాణి

మరల మొదటికి వచ్చినారే !
మాటి మాటికి మీకు సంశయ

మంకురించుచు నున్న కార్యం
బగుట యేలాగో!

దీక్షితులు

ముందు వెనుకలు చూడక తొందరపడి
అవల తాపము చెందుట అనుచితంబు.

సరస వాణి

సర్వ మెరిగిన ధర్మవేత్తలు
సమాలోచన యిపుడు క్రొత్తగ
చేయవలసిన దేమి? వికృవుడు
చిత్త చంచలత!

దీక్షితులు

విడిచిపొందు రవంత యీవేళ నన్ను,
నేడె తెలుపుదు మీకు నానిర్ణయమ్ము.

[స్త్రీలు వెడలిపోవుదురు. ఆయన నటరాజవిగ్రహ
మునకు చేతులు జోడించి]

శాస్త్ర మటు పల్కు, మరి వృద్ధ సంప్రదాయ
మిట్లు కా దను; నటరాజ, ఏమి చేతు!
[కన్నులు మూసికొని ధ్యానముద్రలో నుండును.]

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ
[అదృశ్యముగా ధ్రువాగీతి]

హర హర హర హర అక్రమ మార్గమె
ప్రబల మయ్యెనే బ్రాహ్మణకులమున!

శివ శివ శివ శివ చెప్పెడి దేమిటి!
కలిపురుషునకే గరిమ మ్మకటా!

శంభో శంకర శాంతం పాపమ్!
విప్రవితంతువు వివాహకార్యమె!

హర హర హర హర అప్పదీక్షితులె
బిడ్డకు క్రమ్మర పెండ్లి చేయునే!

యజ్ఞకర్తయే అక్రమ పథమున
చనునెడ మన కిక శరణం బేదీ!

శాస్త్రం బేటికిః సదాచారమే
వృద్ధాచారము వృద్ధాచారము!
ఇంకే మున్నది ఇంకే మున్నది
ప్రళయము, ప్రళయము బ్రాహ్మణకులమునః
హర హర హర హర అపరశంకరుం
డని యెడి వానికె అపరబుద్ధియా!
సామాన్యునివలె సంభ్రమ మొందకు
అఖిలలోకనుత, అప్పయదీక్షిత!

దీక్షితులు

[కనులు తెరచి]

ఏమి చేయుదు శివా! ఏమి చేయుదు నింక!
నామూలమున ఏల నష్టమ్ము రావలయు
విమలవర్తనమైన విప్రసంఘమ్మునకు!
[బిగ్గరగా]
తల్లి, మరకతవల్లి, దగ్గరకు రావమ్మ!

[ఆమె ప్రవేశించి నిలుచుండును.]

ధ్యానపూర్వకముగా తలపోసినా నమ్మ!
ఆచారసంపన్ను లై నభూమీసురుల
కిట్టిపరిణయ మన్న హేయమ్ముగా నుంటు!
ప్రతిఘటింపగజాల బ్రాహ్మణప్రవరులను.

విప్రు లనదవివాహవిధి సమ్మతింపరే!
ఉజ్జగించి సమాజ ముండగలమా తల్లి!
నే వివాహము చేయనేర నని పిన్నితో
చెప్పి శాంతమ్ముగా, చింతింపవల దనుమా.

మరకత వల్లి

ఇది యేమి ఇది యేమి ఇంతలో మీమనసు
మారినది! మంగళకు మంగళమ్మే లేద!

శాంతమ్ముగా నొక్కసారి ఆలోచించి—
నేడె తొందర లేదు, నిర్ణయము చేయంగ
తెలుపవచ్చును మీరు తెల్లవారినవెనుక.

నిష్క్రమించును. ఆయన కన్నులు మూసికొనును]

యువ బ్రాహ్మణ స్వరమేళ

[అదృశ్యముగా ఉత్సాహగీతిక]

అఖిలలోకనుత! అప్పయ దీక్షిత!
ఆచార్యాణా మాచార్యోత్తమ!
అఖిలనిగమధర్మాగమపారగ!
అధ్వరకర్తా! అప్పయ దీక్షిత!

శాస్త్రవిదాం వర, సజ్జనకోటికి
సర్వకాలముల శాస్త్రమె లక్ష్యము.
వీర్యవంతులకు వృద్ధాచారము
అంగీకారం బగునా నిరతము!

విరిగినరక్తము వృద్ధాచారము,
వేమరు మాపను వివిధవిధంబుల.
యుష్మదాదులే ఉపేక్షించుచో
అమలధర్మమున కగునె ప్రచారము?

పూతచరిత్రులు పూజ్యులు మీరే
పూనుకోవలయు పుణ్యక్రియకై.

వాదమునందును వర్తనమందును
అప్పయదీక్షితు లద్వితీయులే.
మే మెల్లరమును మీబంటులమే
అగ్నిని దుముకుదు మానతి యగుచో!
కార్యాచరణకు గడగుడు వేగమ!
అపరమహేశ్వర, అప్పయదీక్షిత!

దీక్షితులు

ఏమి చేయుదు శివా! ఇపుడు ద్వైవిధ్యమ్ము
పట్టి లాగును గదే బలవంతముగ నన్ను!

వితంతువుల స్వరమేళ

[అదృశ్యముగా సౌమ్యగీతి]

అఖిలలోకనుత! అప్పయదీక్షిత!
అనుకంపాంబుధి! అప్పయదీక్షిత!
బ్రాహ్మణవనితల భాగ్యవశమ్మున
బహుకాలమునకు ప్రభవ మొందితిరి!

అబ్దసహస్రి లరిగినమీదట
అరుగుదెంచె నీ అమరనిమేషము!

కారుణ్యాంబుధి! కళ్యాణము మీ
తనయకు చేయుడు ధర్మమార్గమున.

ఈనిముషములో నేయది మీగలు
చేయుదు రదియే శిలాశాసనము!

అనదల కికపై నాకల్పాంతము
పసుపు కుంకుమల భాగ్యము కల్గును!

ఎండినవృక్షము లిక మీకరుణను
పల్లవసుమనసఫలభరితము లౌ!
భవదీయాజ్ఞను భారతదేశము
సంతానముచే సంపన్నం బగు!

మీకారుణ్యామృత సేకమ్మున
పుట్టుదు రుత్తమపురుషులు స్త్రీలును.
అంతరంగమున అమృతకలశమే
కలదు నిజమ్ముగ కరుణావార్నిధి!

యజ్ఞపశువునకు నాలంభనమును
తప్పించిన ఓ దయాసాగరా!——

చిన్నయనదలకు జీవన్మరణము
తొలగింపుడు మీదుహితృ ప్రేరణ!

ఆ సదాశివుని అవతారంబా!
అద నుదయించిన దనదిల బ్రోవగ!

సాహసింప దగు సకలలోకగురు!
అఖిలలోకనుత, అప్పయదీక్షిత!

దీక్షితులు

[కన్నులు తెరచి]

ఏమి చేయును శివా! ఏది మార్గము నాకు!

[బిగ్గరగా]

తల్లి మరకతవల్లి దగ్గరకు రావమ్మ

[ఆమె ప్రవేశించును]

చెల్లెలీయెడ నేమి చేయుచున్నది తల్లి!

మరకత వల్లి

పిన్నమ్మ కూర్చుండబెట్టుకొని మంగళను
ఒడిలోన, ముద్దాడుచున్న దనురాగాన,

దీక్షితులు

మంచి దమ్మా. పోయి మంగళకు పరిణయము
చేయ నవకాశమ్ము సిద్ధించు నని చెప్పు.

మరకత వల్లి

నిజముగా, నిజముగా! నిర్ణయంబే తండ్రి!
సాక్షాత్తుగా ఘృణా సాగరంబే మీరు!

[ఆనందముతో వెడలిపోవును]

వృద్ధబ్రాహ్మణ స్వరమేళ

[ధ్రువాగీతిక అదృశ్యముగా]

ఆర్యధర్మవిద, అప్పయ దీక్షిత!
వర్ణసంకరము వాంఛించెదవే!

నీవే ఈ విధి నిర్ణయించునెడ
పాతివ్రత్యము భంగము కాదా!
బ్రాహ్మణ సంఘపు బంగరు వన్నియ
నష్టం బగు నీనవ విధానమున.
దయ దయ దయ యని దౌర్బల్యంబున
ఆక్రోశించెద రతిసామాన్యులు!
ధర్మము క్షురికా ధారను బోలును!
ధర్మవీరులకు దయతో పనియా!
అర్య ధర్మముల కవలంబన మగు
యజ్ఞకర్తవే అప్పయ దీక్షిత!
భరత వర్షమున పాణిగ్రహణము
బ్రాహ్మణ కన్యకు పరమ పవిత్రము.
ఆలోచింపుమ అప్పయ దీక్షిత!
ధర్మము ముఖ్యమొ తనూజ ముఖ్యమొ!
ఆత్మకర్మఫల మనుభవింపవె:
తప్పింపగ మన తరమా నిజముగ!

బహు కాలముగా ప్రవరిల్లు మన
వృద్ధాచారము విడువంబోకుము ;

నీ కెదు రాడెడి నేరుపు కానము ;
ఐనను మామొర ఆలకింప దగు ;

భువనములో నీపుత్రి పునర్భువు
అనెడి కళంకం బలమకుండ వలె ;

కాయికసౌఖ్యము ఘనమో, నిర్వృతి
కారణధర్మము ఘనమో, తలపుము ;

ధర్మవీరులకు దయతో పని లే,
దఖిలలోకనుత ! అప్పయ దీక్షిత ;

లోకసంగ్రహాలోకనమే శివ
కారుణ్యంబున కలుగును గావుత ;

[దీక్షితులు కన్నులు తెరచును]

సరసవాణి

[ప్రవేశించి ఉత్సాహముతో]

మెచ్చుకో దగినది మీనిర్ణయమ్మా
మీనిర్ణయమ్మున మిగుల హర్షమ్మా ;

మీనిర్ణయమ్మున మిగిలినవారు
మిగుల హర్షింతురు మేదినీస్థలిని!

దీక్షితులు

నీకు హర్షమ్ము కలిగెడి నిర్ణయమ్ము
గా దలంపకు ముందుగా; కారణమ్ము
అడిగి నను బాధపెట్టక ఆలకించు:
చిన్నదానివివాహమ్ము చేయజాల!

సరసవాణి

ఇది యేమి హరహరా! ఇంతలో మార్పె!
శివ, శివా, ఇం కేమి చేయగల్గుదుము!
మరకత చెప్పిన మంగళవార్త
సత్య మౌనో భ్రమాసంజాత మౌనొ:

దీక్షితులు

నేను సంపూర్ణదృష్టితో నిర్ణయమ్ము
చేయకుండగ నేదియో చెప్పినట్టి

మాటలంబట్టి మరకత మంగళార్థ
మే గ్రహించిన, కాదు సత్యేతరంబు.

మారిపోయిన దివల నామనసు సరస!
చిన్నతల్లి వివాహమ్ము చేయుజాల!

సరసవాణి

షూటిమాటికి మీరు మారినరీతి
మరల నీవారము మారిపోరాదె!

దీక్షితులు

సాహసము నాకు లేదని సరసవాణి,
ఒక్కనిట్టూర్పుతో నూరకుండు మింక!

సరసవాణి

ఆహవముఖమునం దర్జునునట్లు
నిజకుమారివివాహ నిర్ణయమందు
వెనుకంజ వేసిన విప్రవీరునకు
గీతోపదేశ మే కృష్ణుండు చేయు!

దీక్షితులు

కంఠగత మయ్యె ప్రాణ మీఘడ్షణమున ;
కాలకంఠేశ్వరస్వామి కాలయంబు
అచిరకాలాన నిర్మింప, నగును గాక
మరల మణిదర్పణమ్ము నామానసమ్ము ;

సరస, శాంతించి యొక్కింత, చంద్రమౌళి
సత్వరమ్ముగ బంపు నా సవిధమునకు.

[సరసవాణి నిష్క్రమించును]

క్షంతవ్యో మేఽపరాధః
శివ శివ శివ భో శ్రీమహాదేవ శంభో ;

[చంద్రమౌళి ప్రవేశించి అప్పయ
దీక్షితులకు పాదాభివందనము చేయును]

దీక్షితులు

చంద్రమౌళి, నీవు సత్కుటుంబమ్మున
జనన మొందినావు : జనకునాజ్ఞ

నన్యథాకరింప కాచార సంపన్న
మైన విధిని పెండ్లియాడు మోయి!

చంద్ర మౌళి

వలదు నాకు వివాహమ్ము! వాంఛ యొకటె:
ప్రత్యహము చేయుచుండ మీ పాదసేవ
ఆగ మాఖిల దర్శనాభ్యాసమందె
గడచిపోవును గాక నాకాల మంత!

దీక్షితులు

అట్టి వాంఛ విడిచి. అదయప్పళము వీడి,
శీఘ్రగమనమునను సేతువునకు
పోయి, చేయవలయు పుణ్యోదకస్నాన
మంతరంగశుద్ధి యగుటకొరకు.

చంద్ర మౌళి

చిత్తము, మహాప్రసాదము! చేసి యచట
స్నాన, మరుదెంతునా సన్నిధానమునకు?

దీక్షితులు

పూర్వబంధములను పూర్వవాసనలను
కోసి, కడిగివేసికొనుట, శుభము,
సకలతాపహారి స్మరహరు కరుణచే
శర్మ మగుత నీకు చంద్రమౌళి!

[అని లేపగా, చంద్రమౌళి పాదాభివందనము
చేయును. దీక్షితులు నిష్క్రమించును]

చంద్రమౌళి

[నటరాజ విగ్రహమునకు ప్రణమిల్లి]

క్షతవ్యో మేఽపరాధః
శివ శివ శివ భో శ్రీ మహాదేవ శంభో!

[మంగళాంబ మందగమనముతో
ప్రవేశించుట చూచి. లేచి]

నాకు గురువులు విధియించినారు కృపను
సేతువున కేగి స్నానమ్ము చేయు మనుచు:

పోవువాడ నహస్మఖ పుణ్యవేళ,
నెల వొసంగుదువే శాంతచిత్త వగుచు ?

మంగళాంబ

[దగ్గుత్తికతో]

సేతుతీర్థాన స్నానమ్ము చేసి మరల
నేగుదెంతురు మాయింటి కెపుడు మీరు?

చంద్రిహాళ్

[నిరాశా సూచక స్వరముతో]

తెలియదు మంగళా, తిరుగ నిచ్చటికి
వత్సరమ్ములకైన వత్తునో రానొ!
సేతువుకడనుండి శీతాచలమ్ము
చేరగావలె తీర్థ సేవలలోన.
తిరుగ రమ్మని గురుదేవులు నాకు
ఆన తిచ్చినవార లనుకొంటి వేమొ!

మంగళాంబ

అది యేమి, గురుచరణాంతికమందు
అధ్యసించర మీర లాగమమ్ములను ?

చంద్రమౌళి

పూర్వ బంధంబులు, పూర్వ వాసనలు
ఛేదించి, శాసన చేయు మన్నారు!

మంగళాంబ

[రుద్ధకంఠముతో]

ఇంక నా కేమున్న దీ లోకమందు!
బ్రతికియున్నను నేను ఫల మేమి కలుగు?
తొలగి పోవగ నాదు దుఃఖభారమ్ము
కాలకంఠా! నన్ను కబళింప వేమి!

[రోదనము చేయును]

చంద్రమౌళి

[చల్లని కంఠముతో]

శోకోపహత పాట శుభము కా దమ్మ!
చేయుకో మంగళా, ధీమంతురాల!

తృతీయ రంగము

మంగళాంబ

ఇంత మీదర్శనంబే దుర్లభంబు,
ఏమి యాలంబనం బీజన్మమునకు।

[ఆతని మెడవంక జూచి]

కమనీయ మైన మీ కంఠదేశమున
చారువక్షఃస్థలీ సంగత మగుచు
వ్రేలాడుచుండు పవిత్ర రుద్రాక్ష
మాలికా మహిమచే మంగళదుఃఖ
మణగుచుండును గాక।

అర్చాపదార్థ
మగు గాక మాలిక ఆమరణమ్ము।

చంద్ర మౌళి

[రుద్రాక్షమాలిక మెడనుండి కొంచెము
తొలగించి యేమో యోచించి ఆగి]

మంగళా, మంగళా, మరచిపో వమ్మ,
గత మంతయును; దుఃఖకారణం బగును

రుద్రాక్ష మాలిక—రోషించపబోకు
అర్పింపగా నిది అర్హమ్ము గాదు.

యావ న్న యాతి మరణం యావ న్నాక్రమతే జరా
ఇచ్ఛామాత్రేణ సకలై రర్చనీయో హి శంకరః.

మంగళాంబ

బహుళ దుఃఖ ధ్వాంత బంధురం బైన
జీవితంబున దీపశిఖ యేది యింక!

చంద్రమౌళి

జీయా త్కృతానఙ్గ పతఙ్గ దాహః
ఖట్వాఙ్గినో నేత్రశిఖి ప్రదీపః
య స్యాన్తికే శుభ్ర దశావివేశ
శ్రియం కిరేటేన్దు కరా శ్రయన్తే!

చూడోత్తంసిత చారు చన్ద్రకలికా
చంచచ్ఛిఖా భాస్వరో.
లీలాదగ్ధ విలోలకామశలభః
శ్రేయో దశాగ్రే స్ఫురన్.

అంతఃస్ఫూర్జ దపార మోహతిమిర
ప్రాగ్భార ముచ్చాటయన్
చేతస్సద్మని యోగినాం విజయతే
జ్ఞానప్రదీపో హరః!

[శాంతముగా నిష్క్రమించును]

తృతీయ రంగము

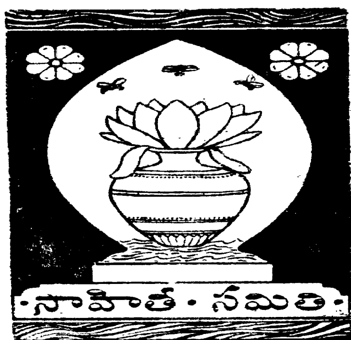
మంగళాంబ

[చంద్రమౌళి కనబడునంతవరకు చూచి, పొంగి వచ్చుచున్న దుఃఖ మాపుకొని, నటరాజ విగ్రహముకడ మోకరిల్లి, చేతులు జోడించి దగ్గుత్తికతో]

మన స్తే పాదాబ్జే నివసతు,
వచః స్తోత్ర ఫణితౌ,
కర శ్చాభ్యర్చాయాం,
శ్రుతి రపి కథాకర్ణనవిధౌ,
తవ ధ్యానే బుద్ధి,
ర్నయన యుగలం మూర్తి విభవే।

నమః పార్వతీ పతయే।

స మా ప్త ము

·సాహిత్య· సమితి·

·సాహిత్య · సమితి·

కవి ప్రియ

పద్య నాటిక

తల్లావజ్ఝల
శివ శంకర శాస్త్రి

సాహితీ సమితి పక్షమున

సుందరరాం అండ్ సన్సు . తెనాలి

ప్రథమ ముద్రణము ౧౯౪౭
.కల్పనా ప్రెస్. తెనాలి.

• అం కి త ము •

క వి స మ్రా ట్

శ్రీ నోరి నరసింహ శాస్త్రికి

పాత్రలు

యామినీ దేవి	నాయిక
కేరళిక	పాలికా వయస్య
మందార మాల	మహారాజ్ఞి
బిల్హణ భట్టు	నాయకుడు
మదన భూపతి	మహారాజు
కోటిపాలుడు	దుర్గాధ్యక్షుడు

రాజగురువు : అమాత్యుడు

రంగము : లక్ష్మీమందిర నగరమున
'సప్తావని' నామక ప్రాసాదమున
కాల పరిమితి : రెండు పక్షములు

ప్రథమ రంగము

సప్తావని ప్రాసాదములో ప్రాతః కాలమున సుసజ్జిత మైన విశాల కక్ష్య లోనికి యామినీ కేరళికలు ప్రవేశింతురు. కేరళిక చేతిలోనుండి పుష్ప సముద్గకము నందుకొని, యామిని పరధ్యానముగా రత్నకంబళముపై గూరుచుండి, చెంత నుపవేశించిన కేరళికను జూచి, భిత్తికమీది బిల్హణుని చిత్రపటమును గాంచి, తల వంచి, పుస్తకము తెరచి, అస్పష్టముగా రాగాలాపన చేయును.

యామినీ దేవి

అన్యభావము వీడి, యేకాగ్రమ వయి
పారవశ్యమ్ముచే గురుపాదపద్మ
యుగళిపై వ్రాలి, సంశ్లేష మొందకుండ
మసలె దేటికి అటు నిటు మానసంబ !

కే ర ళి క

చదువుచున్నావు నాల్గుమాసములనుండి
భట్ట బిల్హణ దేశికపాదులకడ
భూరినిష్ఠా సమన్వితబుద్ధితోడ ;
తోచనే లేదు చాంచల్యదోష మెపుడు.

నిజముగా నొక్కొకప్పుడు నీవచనము
విప్పగన్నులతో నూర్ధ్వవీక్షణముల
నెదియొ కఠినపరీక్షకై యెదురు చూచు
తరుణవిద్యార్థినీసముత్కంఠ నొప్పు.

యామిని

అట్టియుత్కంఠ నెచ్చెలీ, అప్పు డపుడు
కానబడు నందువా నాముఖమ్మునందు ?
నిజముగానే ఘటిల్లును నేడొ రేపొ
కఠిన మైనపరీక్షయే కవితయందు.

మూడుమండలముల నెట్టిముగ్ధ యైన
అగును కవయిత్రి సాహచర్యమ్ముచేత
అంతరంగమ్ములో కవితాత్మ యున్న,
అన్న కవిరాజువాక్కు నీ కవగతమ్మె.

కేరళిక

అవును : జనకులతో సఖీ, ఆరునెలలు
దాటకుండనె నీకు విదగ్ధతయును
సరసకవితాప్రవీణత సంక్రమింప
జేయ గలవాడ నని కవి చెప్పినాడు.

అట్టికవిచంద్రుసాన్నిధ్యమందు గాక
అన్యదేశమునం దెట్టు లంకురించు
సరస మైనకవిత్వబీజమ్ము యామి
నీ, సఖీ, నీయదృష్టము నిరుపమమ్ము !

యామిని

చెప్పగలను కవిత్వమ్ము, చెప్పినాను
కొన్ని పద్యమ్ము, లయినను గురుకవీశ
చరణసన్నిధియం దుంచ జంకు పుట్టు,
క్రమ్మివేయును హ్రీతరంగములు నన్ను.

కేరళిక

ఒజ్జకడ జూప జాలవు లజ్జచేత!
నోచగా లేదె నీసఖీలోచనములు
భవదపూర్వ మనోహర పద్యపాద
విమలవర్ణ విలోకన విభవమునకు ?

యామిని

నీ విపుడు కవయిత్రి వైనావు చెలియ!
మద్గురూత్తము భావనామహిమచేత
ఉదిత మౌనాకవిత్వమ్ము యోగ్య మన్న
పక్షమున నుంతు తత్పాదపద్మముకడ.

కేరళిక

అలకింప మిగుల నౌత్సుక్యము జనించె!
చదువు చదువు సకియ, సత్వరముగ
భవదపూర్వరచన బద్ధమో అనిబద్ధ
మో, అ దేది కాక ముక్తకమ్మొ.

యామిని

అప్పురాల వగుట నభిమానలేశమ్ము
మానసమ్మునందు లీన మైన
తోప నీయ కెట్టిదోషమ్ము లైనను
గుణగణమ్ము లౌర గోచరించు.

కేరళిక

వ్యక్తమింప గలుగు నభిమానమును సఖీ,
నేను వేరు చేయ నేర నొక్క
కావ్యవస్తుభావగత మైనరతినుండి ?
చదువ వలదె యింక సత్వరముగ ?

యామిని

అన్యభావము వీడి యేకాగ్రమ వయి
పారవశ్యమ్ముచే గురుపాదపద్మ
యుగళిపై వ్రాలి సంశ్లేష మొదవకుండ
మసలె దేటికి అటు నిటు మానసంబ !

కరగి పోసినబంగారుకాంతి మీరు
దేశికమహాశయు పవిత్రదివ్యగాత్ర
యష్టి యనాతగ నెగబ్రాకి అంతరిక్ష
లలితసావర్ణ్యసీమలో వెలయు వేమి !

మద్గురూత్తము ముకురాయమాణ మధుర
వితతవక్షః స్థలమ్మున బ్రతిఫలించి
సంచలింపక అవ్వృతిచ్ఛన్న మైన
విగ్రహమువోలె నుండవే వెర్రిమనస!

కే ర ళి క

బాగు బాగో ప్రియసఖీ, నీ
ప్రథమరచనయె మహామధురము!
తొలుతనే ఘటియింప దేశకుస్తుతి శుభప్రదము!

ప్రియసఖీ వినిపింప నెంతువ
బిల్హణార్యున కీస్తవమ్మును ?
(తేరిపార జూచును)

యా మి ని

మంచి దంటివి గదా, యేటికి మానవలెను సఖీ!

కే ర ళి క

అరసినట్టులు తోచ దింపలి
యంతరార్థం బేమొ చెలియా!
ఏమి తలచునొ బిల్హణార్యుం డెంచి చూడ దగుఁగా.
(యామిని ప్రశ్నార్థకముగా జూచును)

కానవచ్చును గుడస్తోత్రము
గానె బహిరంగముగ పద్యము,
లరయ ననురాగమ్ము తోపదె అనుస్యూతముగా ?

యామిని

ప్రేమ కలదా నాకు ప్రేమ
ద్విజాచార్యునియెడల సకియా ?
బాగు బా ! గది వెఱ్ఱిదానా, భక్తి యనుకోవే !

కేరళిక

ఆదిలో ననురాగ ముండుచు,
అవల దానిని భక్తి యుండుచు :
ఇంతలోనే యెదిగి పైపై కెక్కిపోయె చెలీ !
(బుజము తట్టును)

యామిని

నీపరిహాసమున కోసి,
నేను జంకెడుదాన గానే,
కవివతంసుం డేమి తలచునొ కనుగొనన్ వలెనే !

నేను ఖండిక చదువువేళను
నీవు కనబడకుండ నావల—
కన్యథా భావింపబోవక— అరుగవలయు సఖీ !

కేరళిక

నీకు నెయ్యెడ ప్రియమె దానిని
నెరపుదానను గదా ! పాలిక
కలత యేమియు గలుగనీయక కాచుచుండవలెన్.

(నిష్క్రమించును. యామిని పటమువంక జూచుచుండును. బిల్హణ కవి ప్రవేశించును. యామిని లేచి, అతడు కూరున్నపిదప పాద సన్నిధిలో పుష్పములు చల్లి, ప్రణామము చేయును.)

క వి

శుభ మనోరత మస్తు తే ! సుప్రభాత
మద్య ! రాజపుత్రి కనామయమ్మె నేడు ?

యా మి ని

సుప్రభాతము ! గురుదేవ శుభకటాక్ష
వీక్షణముచే సరోమురువికసనంబె.

(అతడు సంజ్ఞ చేయగా కూరుచుండును)

క వి

ఈమనోహరవేళ ఏకవిగ్రంథ
రాజమ్ము తెచ్చితో రాజకుమారి ?

(చేయి చాపును)

యా మి ని

శోణపట్టాంబరశోభాయమాన
మైన యాకోశమ్మునందు కవీంద్ర
రమ్యసువర్ణంపురాశి మృగ్యమ్ము !
పైపైమెరుంగుల పొరపగులిక !

క వి

విశ్వసింపగజాల ; విన్నాణ మైన
యిట్టికోశమ్ములో నిట్టిసువర్ణ
పుంజమ్ము లేకుండ బోవుట యెట్లు ?
ఏది నన్నొకసారి యీక్షింప నిమ్ము.

(యామిని పుస్తకమును నెమ్మదిగా అతనిచేతి కిచ్చును. అతడు పత్రములు తిరుగవేసి, ఒకచోట కొంచె మాగి, అందలిపద్యాలు కన్నులతో పఠించి గంభీరవదను డగును. యామిని కవివైఖరి నుత్కంఠతో పరికించుచుండును. ఆవల కోశమును యామిని చేతి కిచ్చి—)

క వి

ఆయెను కవయిత్రి యామిని దేవి!
ఎపుడు రచించితి వీపద్యములను ?

యా మి ని

(కొంచె మూరకుండి మెల్లగా)

మానుపుమిదియ ప్రశ్నించు టింక
గతరాత్రమున, అప్పుకౌముదీకాంతి
వాతాయనమువెంట పర్వి నాతనువు
పాండురపటవాసభాతి ముంచెత్త.

గురుతులు మాటుచే కాని యొక్కింత
కను మూతపడ లేదు : గగనహంసమ్ము

వీక్షించుచుండగా వింతగా నందు
భవదాస్యబింబమ్ము ప్రతిఫలించినది.

(కవివంక జూచును. అతడు చలింప లేదు.)

అప్రయత్నమ్ముగా నన్ముదాస్యమ్ము
నుండి వెల్వడిన దీ ఖండకావ్యమ్ము.
గురుమహారాజ, ఈ కోశమ్మునందు
ఎపుడు లిఖించితి నెరుకయే లేదు!

కవి

(మందహాసముతో)

చాల సంతోషమ్ము! సహజమ్ముగానె
జనియించెను కవిత్వశక్తి నీలోన.
కాని, రాజకుమారి, కావ్యవస్తువుగ
వెలయుచే ధిషణలో విషయాంతరమ్ము?

యామిని

స్ఫురియింప కుండుటే శుభదాయకమ్ము.

(అవనత వదనయై)

దేవతాస్తుతి కన్న దేశికస్తవము
ఆదియందే యిట్టు లప్రయత్నముగ
కావ్యమం దుండుట కల్యాణదాయి!

కవి

(వింతగా నవ్వుచు)

మంగళాచరణాన మాశిష్యురాలి
కభినవ సిద్ధాంత మావిష్కరించె.
దేవతాస్తుతి కాని దేశికస్తవము
కావ్యముఖమ్ముల కనలేదు మున్ను.

యామిని

గురువుకన్నను వేరె పరదైవతమ్ము
శిష్యురాలికి లేదు శివశాసనమున.
గురుదేవు వంశమ్ముగూర్చి కావ్యమ్ము
వ్రాయగా మనసులో వాంఛ గాఢమ్ము.

కవి

భక్తి యుక్తమె, కాని ప్రకృతివర్ణనము
శిష్యురా లొకింత చేయుట మేలు.

(ఆమెవంక స్థిరముగా జూచును)

యామిని

నా పద్యములు మీకు నచ్చక యున్న
ఊజగింతును కవిత్వోత్సాహ మిపుడె!

కవి

సాహసింపకు రాజపుత్రీ,
నత్కవిత్వమె పట్టుపడినను
ఆదియుండె నిబద్ధకావ్యం బల్లవలదు సుమీ!

నీకు చంద్రికలో కవిత్వము
నిర్గతం బగు కారణమ్మున
ముక్తకములు రచింపదగదే ముందు చంద్రునిపై ?

యా మి ని

చిత్త, మటులే చేయుదానను,
శిరోధార్యము గురుని యానతి :
రాత్రి కౌముదియందె చేయుదు రచన గురుదేవా !

ఎంత రమణీయముగ నుండునొ
ఈ వసంతమునందు వెన్నెల
రాత్రివేళల భవత్కారస్మరమ్ము గురుదేవా !

క వి

(నిట్టూర్పు విడిచి)
నిరుపమానం బైన రాత్రులు
నిజముగా వీక్షింపవలయును
గాని వర్ణన యెట్లు చేయంగలను రాజసుతా !

తెలియకున్నది నాకు, నెన్నడు
తిరిగి పోదునొ స్వదేశమునకు !
ఇపుడు నీవాక్యమున మరలిన దింటిపై బుద్ధి.

యామిని

మధుర కార్ముకమ్ము జూడగ
మనసు పుట్టుచున్న దెంతయు;
కనుడు నను గొనిపోయి చూపుడు గురుకవిప్రవరా !

కవి

ఏమి కోరిక రాజపుత్రీ !
ఇంతవరకును నీ వసూర్యం
పశ్య, వంతఃపురము వీడుట భావ్య మెట్టు లగున్ ?

అచిరకాలములోనె పెండిలి
యాడి, పితరులమాట మెంచడి
రాజపుత్రుని మహారథుని రాణి వయ్యెదవు !

యామిని

(భ్రూభంగముతో)

ఇపుడు పాణిగ్రహణ మన్నను
ఎట్టి రాజకుమారు డన్నను
కుతుక మేమియు లేదు, నమ్ముడు గురుమహారాజా.

కవి

(ఆలోచనాపరుడై)

నాకు కార్తాంతికులు చెప్పినారు శుభ
కాలమున నేడియా పెద్దగంట మనియు,

అవల నేదియొ ఊహల కందరాని
గొప్ప మంగళసుఖము చేకూరు ననియు.

(యామినిముఖమున వివిధభావములు స్ఫురించును)

తలపు పుట్టెను మీరాజధాని విడిచి
రాజపుత్రిక, దేశాంతరమ్ము పోవ—

యా మి ని

(అతని పాదములు పట్టుకొని)

వలదు, గురుదేవ, మీరు పోవలదు— వలదు!
అవధరింపుడు ప్రియశిష్యురాలి వినతి!

క వి

(ఆమె కరములు మృదువుగా తొలగించి)

రెండుమాసము లెటనో పరిభ్రమించి
మంచిరోజులు వచ్చిన మరలి వత్తు.

యా మి ని

నన్ను కవయిత్రి జేయుదు నన్నవారు—
జనకునన్నిధి— ఆరు మాసములలోన.
చనియె నేటికి నాల్గుమాసములె, మీరు
వెడలిపోయిన విద్యకు విఘ్న మొదవు

అవసితము కాక నడుమలో నంతరాయ
మైన, కళయును విద్యయు నట్టి యుండు,
చేయుచుండెడి దోహదసేవ విడువ
నెదుగు పొదుగులు లేనిమహీజ మట్లు.

సంశయం బేల? జనకభూజాని కార్య,
ఆదరానురాగములు మీయందు మెండు.
చెప్ప నేటికి, మీ ప్రియశిష్యురాలు
వాడనీయదు మీగళ వకుళమాల !

కేరళిక

(తటాలున ప్రవేశించి)

ఏటికో అరుదెంచుచున్నా
డిటకు దుర్గాధ్యక్ష శ్రీ
కోటిపాలుడు రాజపుత్రి, గుణమహారాజా !

(నమస్కరించును. యామిని సంజ్ఞ చేయగా కేరళిక నియమితస్థానమున కరుగుచుండును. కోటిపాలుడు ప్రవేశింపగా మర్యాదలు నడచును).

కోటిపాలుడు

గుణదేవ, కుశల మడిగిరి
ధరణీనాయకులు, మిమ్ము దర్శింపంగా
త్వరితముగ నేగుదెంతురు,
పరీక్ష చేయుదురు సుతను: సంపరి తెలుపన్.

యామిని

నాయన గా రరుదెంతుర
ఈ యుదయమునందె ? కాక ఎల్లియొ పయినో
సాయంవేళ పరీక్షలు
చేయగవచ్చును కవిత్వ చిత్రకళలలో.

కోటిపాలుడు

చెప్పగ లేదు మహాప్రభు
లిప్పుడె దయచేయునట్టు : లెల్లుట సభలో
తప్పక జరపుదు, రప్పుడు
మెప్పించుట నిశ్చయమ్ము మీరు జనకులన్.

యామిని

ధైర్యము మీ కెటు కలిగిన
దార్యా, నావిషయమందు నడుగం దగునా ?

కోటిపాలుడు

ఆర్య శ్రీ విద్వాంసు లా
చార్యులుగా నుండ నేల సంశయ ముండున్ ?

కవి

సరసవ్యాహారమ్ముల
పరమాహ్లాదమ్ము కోటిపాలాగ్రణి ! ఏ
తెరగున వర్తింపునొ యని
పరీక్షలో రాజపుత్రి, భయము జనించున్.

(యామినివైపు చూచును)

కోటిపాలుడు

ఆచార్యులు కావున సం
కోచించెద నంతె కాని గురుదేవా, మా
రాచకొమారిత ప్రాయిక
వాచంయమ యయ్యె నాడు పలుకును సభలో.

(యామిని చిరునగవుతో శిరము వంచును. కవి ఆమెవంక వింతతో జూచును)

భవదీయ శ్లోకమ్ములు
శివస్తుతియు మామకీన చిత్తస్తిమిత
ప్రవణమ్ములు, కాశ్మీరక
కవిప్రవర, నూత్నకృతులు కలవా వినగన్ ?

కవి

కుతుక మేమి లేక కొంతకాలమునుండి
క్రొత్తరచన లేదు కోటిపాల !

కోటిపాలుడు

చిత్త, మింక సెలవు శ్రీబిల్హణ కవీంద్ర!
పోయి వత్తు రాజపుత్రి, సెలవు !

(అందరును లేతురు. కోటిపాలుడు నిష్క్రమింపగా మరల నుపవేశింతురు)

క వి

ఈ ప్రభాతవేళ ఏపుస్తకము నీకు
రాజపుత్రి, ప్రీతిభాజనమ్ము ?

యా మి ని

పుస్తకమ్ముపైకి బుద్ధి పోవుట లేదు,
వట్టిచేతితోడ వచ్చినాను.
కలుగుచున్న దిపుడు కాశ్మీరదేశమ్ము
గూర్చి వినగ కోర్కి గురుకవీశ !

(ఉత్కంఠతో జూచును)

క వి

ఆలకింపవచ్చు నవల రాజకుమారి,
పద్యరూపమునను. పాఠ మేమి
చదువవైతి విపుడు ! స్వల్పమ్ము కాలమ్ము
కళ యనంత మనియు దెలిసికొమ్ము.

యా మి ని

కోపగింపవలదు గురుదేవ, మీప్రియ
శిష్యురాలిమీద ! చెప్పవచ్చు—
తప్పకుండ దెత్తు దమయంతికథ నేటి
సంజవేళ పాఠసదనమునకు.

(అందరును లేతురు)

ద్వితీయ రంగము

ఆరాత్రియే. సప్తావనిప్రాసాదములో ఏల్హణకవి మందిరము. కవి వాతాయనములో నుండి చంద్రబింబమును జూచుచు మృదు మధురముగా పాడును.

కవి

"మారనారాచ నిస్త్రాణశాణోపల మి వోదితమ్
యామినీ కామినీ కర్ణకుండలం చంద్రమండలమ్".

(యామినీ దేవి మెల్లగా ప్రవేశించి తలుపు గడియ వేయును. ఆమెను క్రమముగా చూచి)

ఎవరు ? రాజకుమారియేనా !
ఈ నిశాసమయమ్మునం దిట
కరుగుదెంచితి వేల నమ్మా, యామినీదేవి !

యామిని

(అనునయముతో)

నేను పాలికతోడ మీగృహ
నికటమున జనుచుండ, యామిని
యనెడి శబ్దము చెవిని బడగా నరుగుదెంచితిని.

(మందహాసము చేయును)

అక్కజం బగు రాజపుత్రీ,
యామినీ యనగా విభావరి.
అల్లుచుంటిని పద్యములు నే యామినీవిభుపై.

యా మి ని

వెలుపలం జనుచుండగా నను
విలోకించి స్మరించుచున్నా
రనెడి భావముతోడ లోనికి నడుగు పెట్టితిని.

క వి

చదువుచుంటిని నేడె యల్లిన
చంద్రవర్ణనరూప పద్యము
లన్యు లున్నా రని యెరుంగక అస్ఫుటశ్రుతిలో.

యా మి ని

శిష్యురాలిని అన్యగణమున
చేర్చినారే ! శేషరచనను
కర్ణపేయము చేయవలయును కవిగురుప్రవరా !

(ప్రార్థనాపూర్వకముగా జూచును)

క వి

"ఇదం కుముదషేదనం, మదనమాంద్యవిచ్ఛేదనం
వియత్తిమిరవారణం, విరహకామినీమారణమ్,
సముల్లసతి సుందరా దునయకంధరా బైందవం
పురందర దిగంగనా ప్రసాధనుంతలం మండలమ్."

యామిని

గురువులకు నెంతయును తరుణీ
కుండలమ్ములమీద కుతుకము.
కాన నన్మత్కుండలమ్ములు కైకొనుండు గురూ!
(కుండలములు తీయుబోవును. కవి వారించును)

కవి

అంకం కేపి శశంకిరే
జలనిధేః పంకం పరే మేనిరే
సారంగం కతిచిచ్చ సంజగదిరే
భూచ్ఛాయ మైచ్ఛన్ పరే
ఇందౌ యద్దలితేంద్రనీలశకల
శ్యామం దరీదృశ్యతే
తత్సాంద్రం నిశిపీత మంధతమసం
కుక్షిస్థ మాచక్మహే.

యామిని

బహు చమత్కార ప్రపమ్ములు
పద్యములు నా పుస్తకమ్మున
వ్రాసి యిత్తుర? మరల పాడిన వ్రాసికొనువాఁడన్.

కవి

రాజపుత్రీ, నీకు దొరకెనె
రజనివేళయె ? ప్రభాతమ్మున
వచ్చి పఠనాలయమ్మున వ్రాసికొన వచ్చుఁ.

యామిని

నిజము కవివల్లభ, వచింతున
నేను మీసన్నిధికి వచ్చుట—

కవి

అలసింపక వెడలిపొమ్మా
యామినీ దేవీ !

యామిని

యామినీవల్లభునిపై నే
నల్లు నూతనముక్తకమ్ములు
గురువులకు వినిపింప వచ్చితి గూఢమార్గమునఁ.

కవి

పద్యముల నాలింతు ముదమున
ప్రభాతమ్మున రాజపుత్రీ !

(ఆమె ముందరికి వచ్చును)

అలసింపక వెడలిపొమ్మా యామినీదేవి !

యామిని

క్రొత్తగా జెప్పినవి కావున
గురువువారికి విన్నవింపగ
వచ్చినట్టి మదీయయత్నము వ్యర్థమై పోయెఁ!

కూల ద్రోయుదురేని కవితా
గురువులే యిటు మహోత్సాహము
ఇంకమీపసు కవిత్వ మ్మెట్లు చెప్పుదును!

కవి

చాలు జాలును, మంచిమాటలు!
సత్వరమ్ముగ జదివి రచనలు
ఆలసింపక వెడలిపొమ్మా యామినీదేవీ!

యామిని

కూడదుండఁగ అబల కానతి
గురువు కొసఁగదు: పద్యములు నే
కాళ్ళమీదను నిలిచి చదువంగలను గురుదేవా!
(అతడు నిషణ్ణకము చూపును)

ఎట్టు లుపవేశింపజాలుదు
నెదురుగా పీఠమ్ముమీదను
నిఖిలజగదారాధ్యు లొజ్జలు నిలిచి యుండఁగఁ?

(కవి పర్యంకముపై గూరుచుండును. ఆమె దీపస్తంభము జరిపి నిషణ్ణకముపై నుపవేశించి)

ప్రాచీభాగే సరాగే, దరణి
విరహిణి క్రాంతముద్రే సముద్రే,
నిద్రాలౌ నీరజాలౌ, ధృతముది
కుముదే, కోకలోకే సశోకే,
ఆకాశే సావకాశే, తమసి చ
శమికే, నిర్వికారే చకోరే,
కంపర్పే ఉసల్పదర్పే, వికిరతి
కిరణాన్ శర్వరీసార్వభౌమః.

స్వైరం కైరవకోరకాన్ విదలయన్,
యూనాన్ మనః ఖేలయన్,
అంభోజాని నిమీలయన్, మృగదృశాం
మానం సమున్మీలయన్,

జ్యోత్స్నాం కంపలయన్, దిశో ధవలయన్,
అంభోధి ముద్వేలయన్,
కోకా నాకులయన్, తమః కబలయన్
ఇందు స్సముజ్జృంభతే.

చంద్రమండల సురంగయా జగ
న్మందిరే మదనదస్యు రుత్థితః
మానవిత్త మపహర్తు ముద్ధతా
మోహభస్మకలికేవ కౌముదీ.

కవి

శయ్య మంచిది, బిగువుకూర్పు
సరసకల్పన, చాల హర్షము !
పోదువా యిక రాజపుత్రీ, ప్రొద్దు పోయెను

(యామిని నిశితముగా జూచి లేచును. కవి పర్యంకమునుండి లేచి, ఆమెను సాగనంపును. ఆమె నాలుగడుగులు నడచి చప్పున వెనుకకు తిరుగును.)

యామిని

విద్ధకాక్ష్యమ్మునకు వల్లిత
వేష్టకాక్ష్యమ్మునకు భేదము
సూత్రమున కవివల్లభా, విస్ఫుటము చేయుమురా !

(కవికి పెదవులపై మందహాస మంకురించును. చంద్రకాంతిలో ఆతని మొములోని హాసము ధగధగలాడును. యామిని అప్రయత్నముగా ముందరికి పోయి కవిని తటాలున కౌగలించి, ముద్దు పెట్టుకొనును.)

కవి

(గంభీరస్వరముతో)

రాజపుత్రిక, ప్రత్యుత్తరమ్ము రాక
పూర్వమే నీకు భేదమ్ము బోధపడెను.
చదువుచున్నావదె రహస్యముగ నీవు
కామసూత్రమ్ము పెండిలి కాకమున్నె ?

యా మి ని

పరిణయానంతరము సూత్రపఠనఫలము
జ్ఞాతసమ్మోదచర్వితచర్వణమ్ము;
వామనాచార్యుడు కవిత్వవర్ధకముగ
తలచె వాత్స్యాయనీయ సూత్రముల గూడ.

క వి

నిబ్బరము లేనివారికి నిభృతమందు
ఇట్టివిషయమ్ము శైథిల్యహేతు వగును.
శిష్యురాలు ఖేదము గ్రహించినది కాన
సుఖము వెడలుట అన్యులు చూడకుండ.

యా మి ని

పరు లెవరు లేరు కవివల్లభా, రహస్య
సరణి నరుదెంచినాను మీనవిధమునకు.

(ఉత్కంఠతో జూచి)

స్వీకరింపుడు మీ ప్రియశిష్యురాలి
నింక ప్రియురాలిగా గూడ శంక విడిచి.

(పునః పరిష్వంగము)

పలుకకున్నారు వల్లభా, భయము పుట్టు!
మిమ్ము మనసార నేను ప్రేమించినాను—
పఠనమందిరమందు ప్రప్రథమమందు
కనులు తనిసిన మంజులక్షణమునందె!

కవి

అంతమాత్రము తెలియలే దని తలంప
రాదు, ప్రతివాసరము మహారాజపుత్రి,
వలపు తలమున్క లగుట నీ వర్తనమున
గోచరించుచు నుండెను కొంతకొంత.

యామిని

నా రహస్యమ్ము గ్రహియించినారు కాని
ఒక్కనా డైన నుత్సాహ మొసగ లేదు.
మీరు జన్మించినారు కశ్మీరదేశ
మందు, తోణకరు తత్తుహినాద్రివోలె !

నేను దైనందిన విజృంభమాణ మైన
విపులరాగ సరోవరవీచికాళి
మునుగుచుం దేలుచుఁ మహామోదముననను
నాథ, పొందుదు నన్నిబాధ కూడ.

కవి

నిజమె రాజపుత్రి, నీ యాననమ్మున
నాకు గోచరించు నడుమ నడుమ
వింతబాధ— రేఖవిధముననో, కాక
విరళ మైన మంచుతెర తెరగునొ.

యా మి ని

(పెదవి విరిచి)

నా మనోవ్యథ గ్రహియించినను రవంత
జాలి చూపగ లే దొకసారి యైన !
కాన రాలేదు, వినుట యొక్కటె, కవీంద్ర
సరసహృదయాలు నవనీతసమము లనుట.

(కొంచె మాగి)

బ్రాహ్మణులవాక్కు కేవలపరుష మంట.
హృదయములు మాత్ర మెంతయు మృదువు లంట,
మధువు నధరమ్ము సేయు మీమాట లన్న
నిజహృదయ మన్న వజ్రాతినిష్ఠురమ్ము !

క వి

స్త్రీలకుంబోలె హృదయాలు శిష్యురాల,
పైనమాత్రము కఠినము బ్రాహ్మణులకు.
అవనిసురకవి, ఆచార్యు డైనవాని
హృదయ మె ట్లుండునో గ్రహియింపలేవె ?

యా మి ని

ఇప్పటికి నైన నన్ గరుణించి రాజ
పుత్రి యనియెడి కఠినసంబోధనమ్ము
మానితిరి : శిష్యురా లనుమాట వింటి—
ఇంక ప్రియురాల యనుపిలు పెపుడు వచ్చు !

క వి

కేవలము గ్రంథపాళిలో క్రీడ సేయు
నైష్ఠికబ్రహ్మచారిగా నను దలంప
వలదు యామిని ! నే నవివాహితుండ
నయ్యు గ్రహియింప నేర్తు గాఢానురక్తి.

యా మి ని

స్వీకరింపుడు నన్ను జీవితేశా! యింక
ప్రణయబాధలు నేను పడలేను పడలేను !
(పాదములమీద వ్రాలి)
బిగియార కౌగింట ప్రీతి జేర్పకయున్న
ఈదాహ మెటు లారు హృదయేశ, హృదయేశ !

క వి

(ఆమెను లేవ నెత్తి అక్కున జేర్చుకొని)
యామినీ, యామినీ, ఆలసింపక పొమ్ము
ఆత్మీయ సౌధమున కన్యు లెరుగక మున్నె.
పూర్ణిమాజ్యోత్స్నలో పుట్టినట్టి వికార
మపనయించుట మేలు యామినీ, యామినీ !

యా మి ని

పాదాలు తడబడెను ప్రాణేశ, ప్రాణేశ !
ఒడిలోన గూర్చుండు నొక్కపర్యాయమ్ము.

(కవి నిషణ్ణకముపై గూరుచుండును. యామిని అతని యొడిలో జేరి చల్లని గొంతుతో)

మాటి మాటికి నన్ను మరలి పొమ్మందురే !
ప్రియురాల యని నన్ను పిలువరే నోరార !
(అతని కంఠమున బాహువులు పెనవేయును)

కవి

ప్రేమ లే దనుకోకు ప్రియతమా, నిజము.
అమృతలావణ్యాబ్ధి నవతరించిన లక్ష్మి,
ఇహలోక సౌందర్య హేలా మహామూర్తి,
వేపూరుషుం డైన నీక్షించుమాత్రాన
అనురాగ వివశాత్ము డగుట నిస్సంశయము !

బహుజన్మకృత పుణ్య ఫలితమ్ముగా మదీ
యాదృష్టదేవతాహారిరూపమ్ముతో
ఇపుడు స న్నేలగా నేతెంచు మధురిమవు !

యామిని

కవివరేణ్యుని పాదకమలముల్ సేవించి
అప్రయాసంపదంబు ననుభవింపగ వచ్చు
సామాన్యమానవశ్యామ ప్రాణేశ్వరా !

కవి

భావింప లేనట్లు ! ప్రభుపుత్రికవు ప్రియా,
అభిమానవతి వసూర్యంపశ్య వగు నీకు
కవిమీదియనురక్తి కన్యాత్వహరణమ్మొ
గురువుచే జేయింప దొరకొన్నవా యేమి !

యామిని

(కవి యొడిలోనుండి దిగి)
అల మలమ్ కవివరా ! ఆచార్యసత్తమా !
నే మిమ్ము ప్రేమించి నిండుహృదయముతోడ
ప్రాణవల్లభునిగా భావించుచుండగా
విప్రభర్తృస్పర్శ పవిత్రీకృతం బౌను
కాయు, మంతియె కాని కన్యాత్వ మెటు పోవు !

కవి

నీప్రేమ యామినీ, నిష్కల్మషం బౌను.
కావ్యలోకపు విదగ్ధత యుదగ్రం బైన
అతిముగ్ధవే లోకయాత్రలో ప్రియతమా !
లోక మే మనునొ ఆలోచింపు మొకమారు !
శిష్యురాలికి విద్య చెప్పుచుఁ బిల్హణుడు
వలపు తల కెక్కించి వల వేసికొనె నను.

యా మి ని

శివ శివా ! మీ రేమి చేసినారలు స్వామి !
గాఢరక్తిని స్వయంగ్రాహమ్ము చేసినది
యామినీదేవియే యని దైవతము సాక్షి !

(కొంచె మాగి)

వనిత తనయంతనే వచ్చుటంజేసియే
చూచుచున్నా రింత చులకనగ కవివరా !

క వి

(ఆమె పాదములకడ మోకరిల్లి)

కాదు దేవీ, నన్ను క్షమియించు క్షమియించు !
అంతరంగమునందె యజించుకొనుచున్నాను
అనురాగవాహినిక యామినీ, యామినీ !

యా మి ని

(కవిని లేవదీసి, అతని యురమునపై శిర ముంచి)

త్రికరణ విశుద్ధిగా దేవతాసాక్షిగా
భర్తగా మిమ్ము నే భావించుచున్నాను !

జనయిత్రితో జెప్పి సమ్మతింపగ జేతు
అశ్రమమ్ముగ పెండ్లి కాదిలో ప్రాణేశ !

ఆవలన్ జనకుతో అచిరకాలములోనె
చెప్పింతు జనయిత్రిచేత వృత్తాంతమ్ము.
అస్మన్మనోరథం బనుసరించును తండ్రి,
వ్యతిరేకమార్గాన పర్తింప డెన్నండు.

క వి

చాల కున్నది మనఃస్థైర్యమ్ము ప్రియతమా !
లేదు నీధైర్యాన లేశ మైనను నాకు !
(చేయి త్రిప్పును)

యా మి ని

బ్రాహ్మణోత్తము లౌట ప్రాణేశ్వరా, మీకు
జంకు కలుగుచునుంట సహజశోభయె కదా !

(మందహాసముతో కవి ఆమెను ముద్దాడును)

గ్రహియించితిరొ లేదొ కాని మా పితరులకు
అధికాదరమ్ము మీయందు ప్రాణేశ్వరా !

క వి

వర్తమానస్థితిని వాస్తవమ్మె ప్రియా !
కాని నీ వరు డంచు గ్రహియింప నే మౌనొ !

(యామిని కృత్రిమకోపముతో కవిని చూచి పర్యంకము చేరి, ఆనుకొని నిలువబడును)

క వి

(అనునయపూర్వకముగా)

ఇందీవరాక్షి, తవతీక్ష్ణకటాక్షబాణ
పాత్రవణో ద్వితయ మౌషధ మేత దేవ :

ఏకం త్వదీయమధురాధరపాన మన్య
త్త్వత్తుంగపీనకుచకుంకుమపంకలేపః !

(ముందరి కడుగు వేయును)

యా మి ని

కవి రాజపుత్రికా కల్యాణఘటికలో
భగవాను డౌ క్షమాప్రాణేశ్వరుడె సాక్షి !

(పరస్పరపాణిగ్రహణము. కవి వాతాయనము మూసి యామినిని సమీపించును. ఆమె విస్ఫారినముఖముతో ప్రియు నొకసారి వీక్షించి, సిగ్గున శిరము వంచుకొనును)

క వి

నేదం ముఖం మృగవిముక్తశశాంకబింబమ్

(ఆమెవదనమును పయి కెత్తును)

నేమౌ స్తనా వమృతపూరితహేమకుంభౌ

(కౌగిలించుకొనును)

నై వాలకావలి రియం, మదనాస్త్రశాలా

(అలకలు సవరించును)

నై వేద మక్షియుగళం నిగలం హి యూనామ్ !

(ముద్దుపెట్టుకొనును. యామిని మనోహరముగా పర్యంకముమీద వ్రాలును.)

తృతీయ రంగము

తరువాత రెండవనాడు సాయంకాలము పాఠశాలాభవనమున కవి యిటు నటు తిరుగుచుండును.

కవి

అద్యాఽపి తాం ప్రథమసంగమ జాతలజ్జాం
నిధ్యాయతి వ్యతికరే మయి మందధీరమ్
సీత్కారకంపితశిఖాతరలప్రదీప్త
కర్ణోత్పలేన లసతీం సుదతీం స్మరామి !

యామిని

(వెనుకనుండి ప్రవేశించి)

సుదతి నెవ్వతెనో మహాసుందరాంగి
నర్ధమీలితనయనులై అస్ఫుటాక్ష
రముల జపియించుచున్నవారలు మదీయ
జీవితేశులు! పే రేమొ చెప్పగలర!

కవి

(మందహాసముతో)

నేను స్మరియించుచున్నాను నిరుపమాన
విమల లావణ్యదేవతా విగ్రహమును.

వెలువడును వసంతతిలక వృత్త మామె
మధురనామమ్ము తలచినమాత్రముననె!

ఆమహామాన్యనామధేయాక్షరములు
దేవతాత్రయమట్లు దేదీప్యమాన
ములు, మదీయేక్షణోత్సవమ్ములు లతాంగి!
రజని కాశబ్ద మగును పర్యాయపదము.

(యామిని అతనిని కౌగిలించుకొనును)

నాకు జూపగ నరుదెంచినావె తొలుత
ప్రియతమా, నేటిగోష్ఠిలో పెద్దలకడ
నీవు పఠియింప దలచిన నిజరచనలః
ఏమి లిఖియించినావొ యీక్షింపనిమ్ము.

(చేయి చాపును)

యా మి ని

లోపములు లేవు పద్యాలలో త్వదీయ
కరుణచే జీవితేశ్వరా, కాని నాకు—
తలచుకొన్నంతమాత్ర—సాధ్వసము కలుగు
చదువలే నేమొ యని గురుజనులమ్రోల.

క వి

కలుగుచున్నది యించుక కంప మెడద
లోన ప్రాణప్రియా, గోష్ఠిలోన నీవు

సక్రమమ్ముగ తుదిదాక చదువగలవొ
పద్యముల, నెచ్చటే నట్టుపడుదు వేమొ.

మరియు నింకొకభీతి : ఏమాత్ర మైన
వర్ణనల గాని హావభావముల గాని
జీవితేశ్వరి, అనురాగచిహ్నదీప్తి
పాడమగూడదు సుమి బుద్ధిపూర్వకముగ.

యా మి ని

నాకు దెలియును గా మనోనాథ, యిట్టి
సమయముల జాగరూకత సముచిత మని.
కాని యెడనెడ మీవిలోకనముతోడ
శిష్యురాలికి నుత్సాహసిద్ధి యగును.

(అతనిని కౌగిలించుకొని)

అస్మదాచార్యునకు జయం బగును గాక !
ఆత్మవల్లభునకు శుభం బగును గాక !

క వి

(ఆమె•శిరస్సు మూర్కొని, వీపు తట్టి)

శిష్యురాలికి శుభజయ సిద్ధి రస్తు !
ప్రాణకాంతకు మంగళప్రాప్తి రస్తు !

(యథాస్థానముల గూరుచుందురు.· తరువాత కేరళిక ప్రవేశించును. అనంతరము రాజు, అమాత్యుడు, గురువు, కోటిపాల ప్రముఖులు ప్రవేశింపగా ఉచితమర్యాదలు నడచును)

రా జు

కుశల మౌనె కవిత్వగురువుల ? కిచట
శ్రమ మేమియును లేక సక్రమమ్ముగనె
సకలోపచారముల్ జరుగుచున్నవియె ?

క వి

స్వ స్త్యస్తు ! చిత్తము ! జగదధీశ్వరుల
కరుణాకటాక్ష వీక్షాప్రసారమున
సర్వ మిచ్చో మాకు సౌఖ్యప్రదమ్మె.

రాజ గురువు

ప్రకృతమ్ము బిల్హణభట్ట కవీశ,
పఠియించు నేసర్గబంధమ్ము బిడ్డ ?
పాఠనమ్మున భవత్పద్ధతి యేమి ?

క వి

శ్రీ త్రివిక్రమభట్టశేఖర రచిత
నా నలచంపువు
గురుదేవ, ఒక్కింత తిరుగవేసినది

గురువులకడ మున్నె కూలంకషముగ
గద్య, రూపక, పద్యకావ్య భాగములు
చదివియుండుటజేసి సారస్యములనె
విశదీకరింతును వివిధఘట్టముల.

అది కాక, నృపునియాజ్ఞానుసారముగ
కవితాభివృద్ధికి కారణం బైన
సరసశిక్షానవ్యసరణిపై దృష్టి.

రా జు

పాడుదువా తల్లి, భవదీయ నూత్న
ఖండకావ్యము మాకు కర్ణోత్సవముగ.

యా మి ని

(కవిని జూచి, గొంతు సవరించుకొని)

"విదిత కాశ్మీరదేశాన వెలయుచుండు
అగ్రహారమ్ము ఖోనముఖాభిదమ్ము.
భ్రమయు నచటి యూపస్తంభపటలి గాంచి
కట్టునాలానవితతిగా కలిగజమ్ము.

హిమగిరిక్రోడమం దున్నయిందు పండు
కుంకుమమ్మును పాండురంగోస్తనియును.
పిలువ నంపె గోపాదిత్య పృథ్వినేత
మధ్యదేశమునుండి బ్రాహ్మణుల మున్ను.

కౌశికసగోత్రజాత జగత్పవిత్ర
చరితులందు విరాజిల్లుశాఖ యొకటి
మూలపురుషుడుగా భట్ట ముక్తికలశు :
డతడు ధరియించినాడు నిజాస్యమందు
కమలసూతి పరస్పరకలహభీతి
నాల్గుమోముల నిలిపిన నాల్గుశ్రుతుల!

తత్సుతుడు రాజకలశుండు ధార్మికుండు,
అధికవీరుండు, దాత, వేదాంతవేత్త.
తుహిన నగగుహ తన్ముఖధామపటలి
విడుచు తిమిరచ్ఛటాస ఇప్పుడును గూడ.

ద్రాక్షలత లల్లుకొన్నయారామవాటు
లమలసలిలమ్ము లైనకాసాంతికములు
ఉపవనులు పానశాల లాయుత్తమునకు
విడుదు లగుచుండు వ్యాఖ్యానవేళలందు.

అఖిలవిద్యలలో తదీయాత్మజుండు
జ్యేష్ఠకలశుండు మిన్నయై చెలగినాడు.
ప్రాంగణమ్మున తన్మహాభాష్యవృత్తి
చదువువిద్యార్థిసంఘంబు సందడించు.

శ్రుతినిధానక్షమాసారశుద్ధమూర్తి
కతిథి సంతర్పణమ్మున అఖిలకార్య
యోజనమ్మున ప్రాపుగా ఉత్తమగుణ
భరితకీర్తి నాగాదేవి భార్య యయ్యె.

(గొంతు సవరించుకొని, కొంచె మాగి, పుస్తకము కేరళికచేతి కిచ్చును)

కేరళిక

(ఉత్సాహముతో)

ప్రథమసుతు డిష్టరాముండు బహునృపాల
సభల లీలావతంసుడు. సకలసుకవి

జనని భారతి తద్వక్త్రమున వసించి
కానవచ్చె ప్రపాపాలికావిధాన.

వారి కడగొట్టుసుతుడు దుర్వాదికుకవి
భూరిమదభేది లీలాకుతారమూర్తి.
అట్టియానందు మృదురసనాంచలమ్ము
జేరె సంత్యక్తపర్వత శారదాంబ.

తప్తకాంచనరుచులగాత్రమ్ముతోడ
నేత్రపర్వమ్ముగా బుట్టె నిఖిలలోక
శేఖరుండు కుమారుడు జ్యేష్ఠకలశ
మాన్యునకు నాగమాంబకు మధ్యముండు.

బిడ్డఋుని యాననమ్మున ప్రీతితోడ
నిలిచినది మౌంజిట్టిన నిముసమందె
సాంద్రవేదధ్వనులలోన చాటువడగ
శ్రీసరస్వతి స్వీయమంజీరరవము.

(హర్ష ధ్వనులు)

సాంగముగ వేదమును పతంజలి మహర్షి
కృత మహాభాష్య యుతము వ్యాకృతి నతండు
శ్రద్ధతో నభ్యసించెను; శ్రవణసుభగ
యైన సాహిత్యవిద్య ప్రాణాస్పదంబు.

సుకవిచంద్రుని విమలధీముకురమందు
ప్రమదమున సర్వవిద్యలు ప్రతిఫలించె.
కరుణ వహియించి వాగ్దేవి కర్ణపూర
సుమరజమ్మును చల్లె నాసూరిమీద.

తనముఖమ్ము వీక్షించువిద్యావధూటి
చక్రమును స్వీకరించినచతురు డతడు.
తత్కవిత్వము కీర్తికాంతాప్రయాణ
సరణిలో సావిదల్లులచాయ నరిగె."

రాజ గురువు

మేలు మేలు! కుమారి నీయది
మృదుమనోహరరీతి. ఎడనెడ
కానవచ్చును రచనలో నవకల్పనలు తల్లీ!

అమాత్యుడు

వల్లువాక్కున సాగినది గురు
వంశవర్ణన ఖండకృతిలో,
విమలకవితాలక్షణమ్ములు వెలయు ప్రస్ఫుటమై.

కోటిపాలుడు

భర్తృదారిక నిజగురూత్తమ
భక్తిభరితార్ద్రాంతరంగము
తోడ పద్యము లల్లె ననియే తోచు గురుదేవా!

రాజు

ఆర్యులారా, శ్రీకుమారీ
యామినీరచనాప్రణాళికఁ
గానవచ్చును నాకు నుత్తమకావ్యచిహ్నములు.

బిడ్డ కవనము చెప్పగలిగెను
బిల్హణార్యుని ప్రసాదమ్మున!
మాన్యకాశ్మీరక కవీంద్రుడు మాకు వంద్యుండు.

కవి

నేను ధన్యుడ నైతి దేవా,
నిజముగా శ్రీమత్కుమారికి
అంతరంగములోన సుకవిత్వాంకురము కలదు.

నేను వనపాలకునిరీతిని
నిత్యసముచితదోహదమ్ముల
రవ్వలు కొలిపితి: ప్రతిభ మాత్రము రాజపుత్రికదే.

కోటిపాలుడు

పడయుః వికటనితంబపోలిక
ఫల్గుహస్తిని శ్రీసుభద్రల
చాడ్పునన్, ప్రభుదేవిరీతిని, జఘనచపలవలెన్—

ఇందురేఖ అవంతిసుందరి
చందమున శ్రీ రాజపుత్రిక
సుందరం బగుపదవి కవితామందిరాన ప్రభూ!

అమాత్యుడు

స్త్రీలు వైదికభాషలో మును
చెప్పియున్నా రెన్నొ ఋక్కులు
పాడి రెన్నో థేరిగాథలు పాలిభారతిలో.

ప్రాకృతమ్మున గాథ లెన్నో
పలికినారలు, దేవవాణిని
ప్రతిభమై విరచించి రెన్నియొ పద్యరత్నములన్.

కాని యెవ్వరు సుదీర్ఘం బగు
కావ్య మల్లినవారు నేటికి
కానబడకున్నారు దేవా, కారణం బేమో!

రాజు

గురుకటాక్షముచే సుభాషిత
కోశమున జీవించుగాథలె
కాక, యామిని చేయుగావుత కావ్యబంధములన్!

రాజగురువు

క్రొత్తపద్యము లేవియైనను
గురుకవీశా, జ్ఞప్తి యున్నను
శ్రవణపేయము చేయుగలరా శ్రమము వహియించి?

కవి

"కశ్మీరదేశాన కలదు పురాతన
ప్రఖ్యాత మైనట్టిప్రవరపురము.
ఇచ్చుచుండును సాక్ష్య మిందుమౌళి ప్రీతి
గ్రహియించినవిధాన గౌరిపాణి.
స్వైరధావత్కలి స్తంబేరమాంకుశా
కారంబు లౌ తరంగములతోడ.
తనరారుచున్న వితస్తాతరంగిణి
పురసమీపమ్ముగా నొరసియుండు.
తత్పురీవిప్రశాపసంత్రాస మొంది
తొలగి చనె పుష్పకముతోడ దూరముగనె
దర్పమున మున్ను కైలాసధరణిధరము
హస్తముల నూఁపనట్టి దశాననుండు.

తత్పురీసౌధవాతాయనమ్ములయందు
వ్యాఖ్యానకారవిద్వాంసులపయి
కుసుమవర్షం బేల కురుపరో దేవతల్
వెర గందు నని కాక విబుధగురుడు!
వాగ్దేవి ఆత్మీయవాహనహంసిని
మధుమతీ సైకతమధ్యమందు
విహరణోత్సుకవృత్తి విడిచి విద్యారక్ష
చేయుచుండును బుధశ్రేణి కచట.

సంస్కృతప్రాకృతమ్ముల జన్మభాష
రీతి భాషింపగలదు నారీజనమ్ము
అమృతనిష్యంది పటురచనాద్భుతకవి
శేఖరావాస మైనకాశ్మీరమందు.

పాలసంద్రంబులో ప్రభవించునమృతంబు
చెదరి కవీంద్రులజిహ్వలందు
ద్రాక్షఖండములందు తరుణీమనోహారి
వీక్షణమ్ములయందు విశ్రమించె.
కడుపారగా గ్రోలి ఖరకరుండు నిదాఘ
కాలమ్మునందు ద్రాక్షారసమ్ము
ధరియించు మాణిక్యకిరణకళికాకోమ
లాంశుమాలిక తాప మడగుకతన.
వాపికాహీననిష్కుటవాటి గాని
కేళిదీర్ఘికలన్ జలక్రీడ లేని
సుందరులు గాని వారలచూపుగముల
కట్టువడిపోని యువకులు గాని లేరు.

తీరయుగ్మస్థ సౌధ భూరిసౌధమ్ముల
జాలకమ్ములయందు స్వైరలీల
మిరియుండెడి యువమిథునహారమ్ములు
తెగి పడుచుండగా తెలియకుండ

తనవిశాలోత్సంగతలముపై, నిండుగా
జాలువారును వితస్తాస్రవంతి
నక్షత్రతిలకితనభముతో గూడిన
మందాకినీనది చందమునను.
స్నానవేళ నితంబినీ స్తనతటాల
కుంకుమ మ్మంకమున బూసికొనుట కాక
ఈర్ష్య నేమో యనంగ తదీయనీల
చికురముల లాగుచుండు వీచీకరాల.

ఘుసృణచర్చోష్ణ పౌకుచకుంభలమ్ములు
కస్తూరికాసాంద్రగంధిలములు
రాంకవపట్టముల్, రమణీయ సౌవృష్ఠ
నిర్మితజలకేళినిలయములును
ప్రచురనాకసుఖమ్ము పచరించు శిశిరర్తు
కాలమ్మునందును కాముకులకు.
కాశ్మీరకామినీ గణ మనోహారిణీ
కదళికాకోమలగాత్రములును,
హిమశకలపాళిపిహితవక్త్రములు గలుగు
నీరభాండమ్ములును, గోస్తనీకుడుంగ
జాలములు భూరితాపోపశమన మొనగు
భీష్మరూపమ్ము దాల్చిన గ్రీష్మవేళ."

రాజ గురువు

చాలకాలమ్మునకు వింటిమి
సరస మైనకవిత్వ మార్యా,
నిజముగా మీభూమి శారదనిలయ మగును గదా!

అమాత్యుడు

సత్యమే గురుదేవ! అచ్చట
శారదాపీఠమ్ము వలననె
అఖిల విద్యలు నాట్య మాడుట అబ్బురము కాదు.

కోటిపాలుడు

అచటి యాలంకారికోత్తము
లచటి వైయాకరణు లచ్చటి
దేవభాషాకవులు వేరొకదేశమున గలరా?

రాజు

అఖిలవిప్రులు శివారాధకు
లగుటచే కాశ్మీరభూమిని
సంస్కృతమ్మున జేయజాలిరి సర్గబంధములన్.

కోటిపాలుడు

అవనిసురులే కాక దేశ
మ్మంతయును శివదీక్ష దాల్చిన
దవయవమ్ముల తుహినభస్మం బలదుకొని దేవా!

రాజ గురువు

ప్రబలియున్నా రచట దేవా,
పరమమాహేశ్వరాచార్యులు
మహిత స్పంద ప్రత్యభిజ్ఞా మార్గసంచారుల్.

రా జు

మధుర మైనది మీకవిత్వము!
మహాకావ్యము నేటివరకును
బిల్హణార్యా, యేమిటికి తలపెట్టకున్నారు ?

క వి

మహోత్సాహ మ్మయిన గానీ
మహాదుఃఖ మ్మయిన గానీ
కలుగ కుండినయెడల నుత్తమకావ్య మెటు పుట్టున్ ?

నాకు కోరిక యిపుడు దేవా,
నాటికను రచియింప, దేవర
గ్రహముస దీర్ఘకావ్యం బవల నల్లెదను.

రా జు

భట్ట బిల్హణకవిని విద్యా
పతిని జేసినవార మియ్యెడ
ఎల్ల రామోదింతు రనియే యెంతు గురుదేవా!

(కంఠములోని హారము తీయబోయి కోటిపాలునివంక సాభిప్రాయ
ముగా జూచును. అతడు నిష్క్రమించును)

రాజ గురువు

సత్కవీంద్రుడె కాక శాస్త్ర
జ్ఞానవంతుడు రాజవిద్యా
పతిగ నుండుట సర్వవిధముల భావ్యమే దేవా!

అమాత్యుడు

మారుమ్రోగం గలదు కవితా
మధురనాదముతోడ నస్మ
ద్రాష్ట్ర మెల్లెడ నింక నీకవిరాజుచే దేవా!

(ఇంతలో కోటిపాలుడు దంతపేటిక తెచ్చి రాజుసన్నిధిలో నుంచును. అందులోని రత్నహారమును బయటికి దీసి కదలించుచు)

రాజు

బిల్హణార్యా, పదవి నుపక
ప్రియముగా నొసగంగ రా, దీ
రత్నహారము భవద్గళమున రంజిలుం గాతన్!

(హర్షధ్వనులు. రాజు కొంచె మాలోచించి హారము యామినీదేవి చేతి కిచ్చి)

నీవె కవితాగురుని గళమున
నిలుపు మీ హారంబు, మరి నీ
పేరు నిలుచుత శాశ్వతముగా బిల్హణార్యునిచే!

(కవి శిరస్సు వంచును. యామిని గంభీరవదనముతో హారమును కవి కంఠమున మెల్లగా నుంచును)

చతుర్థ రంగము

బిల్హణునిమందిరములో సుసజ్జిత మైనగదిలో. సాయంకాలము కవి చందనచర్చ చేసికొనుచు యామినీదేవిపటమువంక చూచు చుండును.

కవి

అద్యాఽపి తాం రహసి దర్పణవీక్ష్యమాణ
సంక్రాంతమత్ప్రతినిధిం మయి పృష్ఠలగ్నే
పశ్యామి వేపథుమతీం చ ససంభ్రమాం చ
లజ్జాకులాం చ సముదంచిత మన్మథాం చ.

(వెనుకనుండి యామిని ప్రవేశించి వ్రేలాడుచున్న కాండపటము చాటున నిలిచి కిలకిల నవ్వును. అతడు కాండపటాభిముఖు డగుచు మెల్లగా)

నాకలోకమునందుండి నన్ను గాంచి
యువతి యెవ్వతెయో నవ్వుచుండ నోపు;
చిత్రగత యైన మత్ప్రేయసీముఖమ్మొ
జీవములు దాల్చి వేడ్క హసింప నోపు.

(యామిని వెనుకనుండి తెర కొంచెము కొంచెముగా దింపుచుండగా కవి ఒక్కొక్క పంక్తి పాడుచుండును)

"కి మిందుః! కిం పద్మం!
కిము ముకురబింబం! కిము ముఖం!
కి మబ్జే! కిం మీనౌ! కిము
మదనబాణౌ! కిము దృశౌ!
ఖగౌ వా! గుచ్ఛౌ వా!
కనకకలశౌ వా! కిము కుచౌ!
తటి ద్వా! తారా వా!
కనకలతికా వా! కి మబలా!"

(కాండపటము క్రింద బడవేసి పరుగున బోయి యామిని కవిగాఢా లింగనమున నిమిడిపోవును)

"ముఖరవలయజాలో మోదితాశేషగాత్రః
పులకముకులసాంద్రో బోధితానంగతంద్రః
పర మురసి నిమగ్నస్ఫారవక్షోజకుంభ
స్సుఖయతు సుముఖీనాం దోర్లతాగాఢబంధః!"

యామిని

ఎంత మధురమ్మొ నాహృదయేశ్వరార్ద్ర
చందనాగురు ఘనసార సాంద్రలిప్త
పీనవక్షోమనోహర పీఠభాగ
సంగతోద్రిక్త దృఢభుజాలింగనమ్మొ!

(ఉల్లాసముతో)

మందహాసము మోమున మలయుచుండ
అర్ధమీలితనేత్రాల నమృతమధుర
కంఠమున పాడుచుంటిరి గాథ లేవొ
ఈషదవ్యక్తభణితిని హృదయనాథ!

(కవాటము బంధించి వచ్చి, ఆమెను నిషద్యపై గూరుచుండ బెట్టి, బుజములపై చేతు లుంచి, చిరునగవుతో)

క వి

తలచుకొనుచుంట నాయిష్టదైవతమును
నిండుహృదయాంబుజాతంబునుండి వెడలి
అప్రయత్నముగా దేవి, హర్షవాక్కు
పద్యరూపమ్ము నొందినభంగి దోచు.

(ఆమె చేతు లందింపగా కన్నుల కద్దుకొని)

మామకోపాస్యదేవతామధురమూర్తి
నిండుకొలు వుండగా మనఃపుండరీక
పీఠమున, రాత్రి పవ లనుభేద మెడలి
పారవశ్యమ్ము నిబిడమై ప్రజ్వరిల్లు.

కాని ప్రత్యక్షదేవత యైనయామి
నీ మహాదేవి యెపుడు సన్నిహిత యగునొ—
అంకమున గాని క్రోడనమ్మునందు గాని—
అపుడు సశరీరనాకసౌఖ్యమ్ము సుమ్ము!

(ఆ లిం గ న ము)

అంత కంతకు దుస్సహ మ్మగుచు నున్న
దర్థఘటికావియోగమ్మె యైన గాని :
గతవిభావరి పూర్ణజాగరణమునకు
శర్వరీసార్వభౌముండె సాక్షి దేవి !

యా మి ని

(లేచి ప్రియునినేత్రములు ముద్దు పెట్టుకొని)

పాప ! మెంత బాధపడినారొ ప్రాణేశ !
రజని నిండుజాగరమ్ము చేసి.
పంపజాల నైతి పాలికాసఖి నైన
వేరుదూతి నైన విశ్వసించి.

క వి

నీశయనమందిరమ్ములోనికి రహస్య
మార్గమున దేవి సాహసోన్మత్తుడ నయి
రా బ్రయత్నించియును త్రివారము, త్వదీయ
వినయభంగభయమ్మున వెను దిరిగితి.

యా మి ని

మీరు రాక యుంటె మే లయ్యె ప్రాణేశ,
శూన్యమందిరమ్ము జూచువారె
ఒక్కవేళ సాహసోన్మత్తు లయి యెట్లొ
వచ్చునెడల పట్టువడక యుండ.

(ఉల్లాసముతో)

చాల సరసవార్త, చల్లని శుభవార్త
మిగుల మధురవార్త, మేలివార్త
చెప్పనెతల మీకు జీవితేశా, నాకు
పసదనమ్ము నేమి యొసగువారు ?

కవి

నే నొసంగకుంత నిస్సంశయమ్ముగా
నీవె సంగ్రహింపనేర్తువు గద !........
మనవివాహమునకు జననియు జనకుడు
సమ్మతించినారె సంతసమున ?

(ఉత్కంఠతో జూచును)

యామిని

చేయుచున్నను మహాయత్నము
జీవితేశా, అహరహమ్మును
గతవిభావరివరకు ధైర్యము కలుగలే దాయె !

వర్తనమ్మున నేదియో పరి
వర్తనమ్మును గాంచి యుండగ
నోవు, జనని వివాహగోష్ఠికి ఉద్యమించినది.

వలదు పాణిగ్రహణ మనియును
వాంఛయే లే దనియు, కవితా
వ్యసన మొక్కటె హేతు వనియును వల్లభా, అంటిఁ.

ఆరుమాసములందు గడచిన
వయిదునెల, లిక నొక్కమాసమె
నీ యుపాధ్యాయుండు బిడ్డా, నిలుచు నిచట ననెన్.

అభ్యసింపగ వలసినట్టిది
అనంతమ్ముగ నుండుకతమున
పంపు మెటు కాశ్మీరవిద్యాభట్టగురు సంటిన్.

పెండ్లి యైనను నీకు విద్యా
ప్రీతి తరుగనియెడల బిడ్డా,
చదువవచ్చును రాజగురువులసన్నిధానమున—

అన్నతల్లిని గాంచి పలికితి
అనునయమ్ముగ జీవితేశా,
బిల్హణార్యులు కాక అన్యులపేరు విన నొల్లన్.

వీలుపడ దిక బిల్హణార్యులు
వెడలిపోవుట నిర్ణయమ్మె :
ఎల్లకాలము ప్రవాసంబే యెట్లు సుఖద మనెన్.

భరతఖండం బేకదేశము,
ప్రవాస మ్మనుమాట చెల్లదు.
కష్ట మేమియు కలుగ దైనను కవికి మనయింట.

ఎంతకాలం బయిన గానీ
యిచటనే కాశ్మీరకార్యం
డుండి విద్యలు నాకు జెప్పుచునుండు జనయిత్రీ!

నిక్కువముగా తత్కవీశుని
నికటమున పాఠమ్ము చదువని
నాడు తల్లీ, తోచ దంటిని నాథ, ధైర్యమునన్.

"నీకు విద్యాగురువుమీదను
నిండు గౌరవ ముండబోలును.
అయిన నింతటివెఱ్ఱి బిడ్డా, అనుచితమ్ము సుమా!"

"కవివరుం డుత్తముడు కాడా ?
గౌరవార్హత లేనివాడా ?
విశ్వసింపం దగనివాడా ? విశ్రుతుడు కాడా ?"

"అవును బిడ్డా, అన్నిసుగుణము
లమరియుండెడివాడె; నాకును
బిల్హణార్యుం డన్న నెంతయు ప్రీతి కలదు సుమీ!"

దాప నేమిటి కింక తల్లీ,
తథ్యమే వచియించుదానను
కవివరేణ్యుం డన్న నాకో గాఢరాగమ్ము !

ఆమనోహరమూర్తి గాంచిన
దాది ఏకాగ్రముగ నందే
విమల మైనమదీయహృదయము విశ్రమించినది !

ఇంత యేటికి ? అమృతధాముడు,
హృదయనాథుడు, కవివతంసుడు,
బిల్హణార్యుని గాక అన్యుని పెండ్లియాడ జుమీ !"

(అతని ముఖము వికసించును)

అన్నమాటల నాలకించుచు
అక్కజంపడి, మెల్ల మెల్లన
జనని చివరకు వివాహమునకు సమ్మతించినది.

కవి

నాప్రేయసీబుద్ధినైపుణ్యమునకు
అల బృహస్పతికూడ అక్కజంపడును.
ఆనందవివశాత్ము డయ్యె నీతండు,
ప్రాణప్రియా, యిదే పారితోషికము !

(చిరునగవుతో బాహువులు చాపును. ఆమె దగ్గరకు రాక, కవిని స్తంభము చుట్టును మూడుమారులు త్రిప్పి, చివరకు అతనికి పట్టు వడి గాఢాలింగనమున నిమిడి కన్నులు మూసికొనును)

ఏల రా వైతివో యీశుభవార్త
చెవి వేయ రేయియే జీవనపాత్రి !
పతనాలయమ్మున ప్రాప్తమ్మునందు
భవదీయదర్శనభాగ్యమే లేదు !

యామిని

కూర్మమ్ముపోలిక కొంచె కొంచెముగ
మందంపునడకతో మంగళవార్త—

ఔత్సుక్య మెంతయు నతిశయింపంగ—
కర్ణజాహము చేరుగద మనోనాథ!

వృత్తాంత మంతయు విన్నమాతల్లి
నిజసన్నిధానాన నిలిపెను నన్ను.
అచటనే పన్నుంటి, అంతరంగమున
బహువిధమ్ముల మిమ్ము భావించుకొనుచు.

పుస్తకమ్మును జూడ బుద్ధియే లేదు!
ఆగమనమ్మున కవకాశ మేది?
ఇపుడైన హృదయేశ, యెట్లొ తప్పించు
కొని వచ్చియున్నాను గూఢమార్గమున!

(ఉత్సాహముతో నాట్యము చేయును)

వేరొక తీయనివృత్తాంతమ్మును
ఎరుక పరచుచో నేమి బహూకృతి?

కవి

మధురోదంతము మధురబహూకృతి
బడయం జాలుట ప్రణయిని, ధ్రువమే.

యామిని

(నాట్యము చేయుచు)

జనకులు వేగమె సమ్మతించు నటు
చేయుదు ననియే చెప్పెను మాతయె.

మాతాపితరులు మంగళవిషయమె
చర్చించెద రీక్షణమున నాథా!

దయతో జనకులు తమయంగీకృతి
ఈనిముసముననె ఈయగవచ్చును.
అగుచో శుభమే అతిశీఘ్రమ్ముగ
నాథా, ఆహ్వానము చనుదెంచును.

క వి

చక్రము త్రిప్పం జాలిన యామిని
స్వామిని కా దని సంకోచింపను!

యా మి ని

యామిని స్వామిని అగుచో నిజముగ
తొలుతనె నాథుడు ధ్రువముగ రా జగు!

(నాట్యము చేయుచు వచ్చి నాథునియంకముపై గూరుచుండి, భుజ లతలు మెడకు పెనవేయును)

క వి

కవిని కవిరాజు జేసెడి క్రమమూర్తి,
సరసభంగిని గురుశిష్యసంప్రదాయ
బంధపరివర్తనక్రియా ప్రవణమూర్తి,
ప్రణయజీవి కవిప్రియాప్రథమమూర్తి—

యామిని

అగ్రతాంబూల మిత్తురా అన్నిటికిని
శిష్యురాలికె ప్రేమతో జీవితేశ!
సత్యముగ నీవినూతనసంప్రదాయ
మందు వాసవదత్తయే అగ్రగణ్య!

కవి

కాని వాసవ గాంధర్వకళ గ్రహించు
వేళ వత్సేశగురునిచే విజిత యయ్యె;
కాని మారాజపుత్రికి కామకళను
దేశికుం డోడిపోయి స్వాధీను డయ్యె!

యామిని

అవును హృదయేశ, మీప్రియురాలిజయము
వెఱ్ఱివా డెవ్వడేనియు విజయ మనును.
సిలుగులం బెట్టి కవిగంధసింధురంబు
నిలిచె నెట్లెట్లొ ఆలాననికటమందు.

కవి

కవులు గంధద్విపమ్ములే కాని తుదకు
ప్రేయసీపాదయుగళి స్తంబేరమములె.
పడుచుహృదయాల కంకుశప్రాయ మగును
ప్రణయినీరమ్యవీక్షణబాణ వితతి!

యా మి ని

రాగరసమున జయము పరాజయమ్ము
హృదయనాయక, నిజముగా నే నెరుంగ.

క వి

ఊర్పుతోపాటిత్తందు నీయురముమీద
నర్తనము చేయుచుండెడి నాయకమణి.

(ఆమె హారము తీసి ప్రియుని మెడలో వేయును)

ఒరులరాగమ్మునకు వృద్ధి యుండనోపు,
ఏ నెరుంగను సక్రమవృద్ధి మాట.
నిన్ను మనసార గాంచిననిముసమందె
ఎంత యనురాగమో నాకు, నిపుడు నంతె.

యా మి ని

వత్సరాజ ప్రియాకథావర్ణనమ్ము
చేసినా రెందరో కవిశ్రేష్ఠులు మును.

క వి

మదనభూపాల పుత్రికా మధురగాథ
కావ్యములు చేయుదురు మహాకవులు ముందు.

యా మి ని

అవనిపతిపుత్రికానామ మైనగాని
కలిసిపోవును విస్మృతిగర్భమందు.

కాని అక్షయ్య మగు నాథ, కనకవర్ణ
రంజితంబు కవిప్రియారమ్యగాథ.

కవి

నిజమె హృదయేశ్వరీ, కాని నీసమాన
సకలలలితకలాభిజ్ఞ సంఘటిల్లి
చేయకుండిన అనురాగసేచనమ్ము
మొదలె సుకవిత్వబీజమ్ము మొలక రాదు.

(ఆమెకౌగిట నిమిడి, అర్ధనిమీలిత నేత్రుడై)

సంభవించు ప్రాణేశ్వరీ, జన్మజన్మ
పుణ్యపుంజమ్ము పండినపూరుషునకు
నిజమనోహారిణీ మహానిబిడబాహు
మధురబంధమ్ములోపల మరణసుఖము!

(యామిని అతనినోటిపై హస్త ముంచును)

ద్వారము వెలుపల నుండి

ఆర్య, ఒక్కసారి అర్గళోన్మోచన
మాచరింతురేని అరుగుదెంతు.

(కవి తలుపు తీయగా కోటిపాలుడు యామినిని జూచి వెనుక కడుగు వేయును)

యామిని

పరులు కారు కోటిపాలాగ్రణీ, గృహా
భ్యంతరమ్ములోని కరుగుదెండు.

కో టి పా లు డు

(లోనికి వచ్చి, కవికి నమస్కారము చేసి)

గురువరేణ్య, ఒక్క గూఢవృత్తాంతంబు—
విభునియాజ్ఞ మీకు విన్నవింతు.
ఏగుదెంతురేని ఏకాంతభూమికి
కలతెరంగు మీకు దెలుపనేర్తు.

యా మి ని

చెప్పు డిచట : నాకు జీవితేశ్వరునకు
చాటుమాటు లేదు కోటిపాల !

కో టి పా లు డు

(జాలిగా జూచి)

రాజపుత్రి, నాకు రాజాజ్ఞ యైనది
గురుని వెంట బెట్టుకొని చనంగ.

(కవివైపు చూచును)

యా మి ని

(ఉల్లాసముతో)

మంగళమ్ము ! మీరు మరలి వచ్చెడుదాక
ఇచట వేచియుందు హృదయనాథ !

(కాశ్మీరశాలువు అతనిమీద కప్పును. కవియు కోటిపాలుడును నిష్క్రమింతురు. ఆమె తలుపు దగ్గరగా వేసి, కుడ్యముమీది బిల్హణుని చిత్రపటమువంక కొంతతడవు చూచి, మందహాసము చేసి, పైట సవరించుకొని, కొంచెము దూరమున వ్రేలాడుచున్న అర్ధనారీశ్వరులచిత్రము చూచి, చేతులు జోడించి, అర్ధస్ఫుటస్వరముతో)

"అచ్ఛిన్నమేఖల, మలబ్ధదృఢోపగూఢ,
మప్రాప్తచుంబన, మవీక్షితవక్త్రకాంతి,
కాంతావిమిశ్రవపుషః కృతవిప్రలంభ
సంభోగసఖ్య మివ పాతు వపుః పురారేః!"

(ఇంతలో కేరళిక తలుపు నెట్టుకొని ససంభ్రమముగా ప్రవేశించును. యామిని ఎదురు పోయి చేతులు చాపును.)

పంచమ రంగము

ప్రాసాదములో ప్రగ్రీవమున మదనభూపతి చింతాయత్తుడై ఇటు నటుదిరుగు చుండును. క్రిందికుట్టిమమున శూలారోపణప్రయత్నము జరుగుచుండును. బిల్హణ కవి మందహాసముతో చూచుచుండును. ఇంతలో రాజగురువు ప్రగ్రీవములోనికి వచ్చును. రాజు చూచి నమస్కరించి ప్రక్కకు నిలుచును.

కవి

(అర్ధనిమీలిత నేత్రములతో)

అద్యాఽపి తద్వికసితాంబుజమధ్యగౌరం
గోరోచనాతిలక పాటలఫాలదేశమ్
ఈషన్మదాలస విఘూర్ణితదృష్టిపాతం
కాంతాముఖం ప్రతి మనో మమ సన్నిధత్తామ్!

రాజ గురువు

చెప్పుకొనుచున్నవారు విచిత్ర మైన
ఘోరవృత్తాంతమును దేవ, కోటలోన.
దేవర యథార్థముగనె విధించినారె
విప్రకవివరునకు శూలవేధ శిక్ష ?

మదన భూపతి

గురుమహారాజ కర్ణగోచరము లైన
కఠినవాక్కులు సత్యమే. కాని శిక్ష
నేను విధియించినా నని నిర్ణయింప
దగదు, శిక్షించినది మనదండనీతి.

రాజ గురువు

అన్నిశిక్షలకును నాధారభూతంబు
దండనీతి యనుట తథ్య మయ్యె
దాని దెలుపువాడు ధరణినాథుడు, కాన
శిక్ష తుదకు రాజు చెప్పినట్లె.

మదన భూపతి

ప్రభువుమాత్ర మెట్లు పాటింప కుండును
ధర్మనిర్ణయమును దండనమున ?
దోషి యైనవాని ద్రుంచి వేయక యున్న
సంఘమునకు హాని సంఘటిల్లు.

రాజ గురువు

శిక్ష చెప్పవలయు క్షితిపతి; ఐనను
భట్టబిల్హణుండు పండితుండు
గురువు కవియు విప్రకులజాతు, డితనికి
శూలవేధ భూమిపాల, తగదు.

మదన భూపతి

వీడిపోయె నితనివిప్రత్వ, మేనాడు
మత్తుడై నయమ్ము మరచిపోయి
ఆచరించినాడొ అంతఃపురద్రోహ—
మింక భూమిదేవు డెట్టు లగును ?

రాజ గురువు

చేసినది భూరిదోషమే, శిక్షకూడ
పరమదారుణ మైనది. ప్రభువు కరుణ
బూని యానీచమరణమ్ము భూసురునకు
ఎట్టులైనను తప్పించుటే ఘనమ్ము.

మదన భూపతి

ఏమి చేయజాల నిపు డేను గురుదేవ !
మాట వచ్చె తొలుత నోటనుండి.
అవల దాని నెట్టు లన్యథా ఘటియించు
చండశాసనుండు జనవిభుండు.

రాజ గురువు

బ్రాహ్మణుండు ప్రభూ, మహాపాతకమ్ము
చేయు గాక అజ్ఞానముచేత గాని,
బుద్ధిపూర్వకముగ గాని, భూవిభుండు
అట్టిశిక్ష విధించుట అనుచితంబు.

సమ్మతింపదు ధర్మశాస్త్రంబు దేవ,
బ్రహ్మహత్య, నిష్కాసమే ప్రబలశిక్ష
యిట్టివానికి. శాంతి వహించి వేగ
బిల్హణార్యునిమృతిని తప్పింపవలయు.

మదన భూపతి

మంచిమాట గురుప్రభూ! మహిసురుండు
శిష్యురాలిని, నమ్మిన చిన్నదాని
మోసగించుట యెంతటిదోస మగునొ
ధర్మనిర్ణాయకాగ్రణుల్ తలప రేమి ?

రాజ గురువు

ఇప్పు డాచర్చచే దేవ, ఏమి ఫలము!
గతము విస్మృతియామిని గలియనిండు.
దండనముకన్న దొడ్డది దయ మహీశ!
అతనిఁ గరుణింతురేని ప్రఖ్యాతి యెసగు.

మదన భూపతి

ఇంక మాయామినీదేవి కేది తెరగు!
సమ్మతించునె ఉత్తమక్షత్రియకుల
జాతు డెవడేని బిడ్డను జాయగ గొన?
భావికాలము ఘోరాంధ్యబంధురమ్ము!

రాజ గురువు

మాటలోనసనె మరణమో మంగళమ్మొ
నేడు విధియించు నపరవిరించియె కద!
నిక్కముగ మంగళము యామినీ కుమారి
బిల్హణార్యునికే యిచ్చి పెండ్లి సేయ.

మదన భూపతి

బ్రాహ్మణోచితవాక్యమ్ము పలికినారు
నేడు గురుదేవ! మాయామినీ కుమారి
యేవిధమ్మున భర్తగా నిచ్చగించు
చదువు చెప్పి జీవించెడి జన్నిగట్టు?

రాజ గురువు

చెప్పవలసిన దేదియో చెప్పినాను:
ముందు ప్రత్యక్షమృత్యువుముఖమునుండి
కవిని విడిపింపు; డావల గలుగు గాక
శివకటాక్షమ్ముచే శుభచింత మీకు!

(రాజు శిరము వంచును. రాజగురువు నిష్క్రమించును. ఇంతలో అమాత్యుడు ప్రవేశించును. తిరుగుచున్నరాజు అమాత్యుని జూచి ఆగి నమస్కరించి, క్రిందికి జూచును)

క వి

అద్యాఽపి తాని మృదుమంథరభాషితాని
తిర్యగ్గ్రీవవర్తినయనాంతనిరీక్షితాని

అమాత్యుఁడు

నేను మీసేవలో జేరునిముసమందె
తరిగిపోయెను బ్రాహ్మణత్వమ్ము కొంత.
చెప్పునది విప్రసంప్రీతిచేత కాదు,
ప్రభువరా, నీతిగా గ్రహింపంగ వలయు.

మదన భూపతి

అనుగుబిడ్డ కెట్టు లగును వివాహమ్ము,
అక్కటకట! ఎంతయవినయమ్ము
సంఘటిల్లె! ఇంక సత్కులజాతు డౌ
రాచభర్త కీమె నోచలేదు.

అమాత్యుఁడు

అన్యథా తలంప రని సాహసమ్మున
ఒక్కమాట చెప్ప నుత్సహింతు;
చిన్నతల్లి యైన శ్రీయామినీదేవి
కవికి ధర్మపత్ని కాదగినది.

మదన భూపతి

మీరుగూడ గురువుధోరణినే మాకు
హితము తెలుపువార, లేమి చేతు!
తస్కరించి సట్టిధనము మలిమ్లుచు
చేత బెట్టు మనుచు చెప్పదగునె?

అమాత్యుడు

అఖిలధర్మవేత్త లౌరాజగురువులే
శ్రేయ మభిలషించి చెప్పినపుడు
అన్యచింత లేల ? ఆతని మన్నించి
పెండ్లి చేయ దగును బిడ్డ నొసగి.

దుర్మదమ్ము వలన తొలుత సామంతుండు
ప్రభువు కెదురు నిలిచి ప్రథనమందు
విజితు డగుచు శరణు వేడిన, దేవర
మరల నొసగ లేదె మండలమ్ము ?

క్షామసింప కింక దయతోడ దేవర
కవిని ఘోరమృత్యుగళమునుండి
సత్వరమ్ము ప్రోచి జామాత కావింపు,
డఖిలనగరజనము హర్ష మొంద.

(నిదానముగా నిష్క్రమించును. మహారాజ్ఞి మందారమాల ప్రవే
శించును. రాజు తల వంచును)

మందార మాల

ఎంత దారుణ మెంత దారుణ
మీక్షణమ్మున మీరు చేసెడి
బ్రహ్మహత్యాకాండ దేవా, పాపదాయకము !

వెనుకముందులు చూడబోకే
విధముగా విధియించినారే
కవికి శూలారోపణమ్మును కఠినముగ నాథా!

మదన భూపతి

దేవి, నీవును బ్రాహ్మణాధిక్యమునకె
సంప్రదాయానుగతసేవ సలిపినావు!
బ్రాహ్మణుండేని ఒకమహాపాతకమ్ము
చేసినప్పుడు వానికి శిక్ష వలదె?

మందార మాల

దండనమ్ము విధింప కేగతి
తప్పిపోవును దుష్టజనులకు?
అయిన నియ్యది బహువిశిష్టం బైనఘటన గదా?

ప్రాణదండన మెటు విధింతురు?
బ్రాహ్మణుండు మహాపరాధము
చేసినను నిర్వాసనంబే శిక్ష యాతనికి.

ఇపుడు బిల్హణ కవిశ్రేష్ఠున
కెట్టిశిక్ష విధింప జెల్లదు.
ఆపివేయుడు నాథ, శూలారోపణము తొలుత.

మదన భూపతి

సాధువే యని యెంచి నిస్సంశయముగ
క్రోడభాగమునం జేర్చుకొన్న చిన్న

ముద్దుపులి యేటవాలుగ మోము చీర
శిక్ష చేయక విడుతువా చెప్పు దేవి !

మందార మాల

దోష మెవరిది ? వ్యాఘ్రశాబము
తొలుత రొమ్మున హత్తు కొమ్మని
స్వయముగా నరుదెంచి ప్రార్థన సలిపెనా దేవా ?

మురిసిపోయినవారు మీరే !
ముందుగా ముద్వన్నెచారల
మేకము నిటు తెప్పించి మనయామిని కొసంగితిరి.

మదన భూపతి

బ్రాహ్మణుం డని, గురు డని, పండితు డని
కవివరుం డని యెంతయు గారవించి
పూర్ణవిశ్వాసవశమున పుత్రిని తన
హస్తగత జేయ, నిందుద్రోహమ్ము జరిగె !

మందార మాల

పడుచువారల విడిచి యొంటిగ
పఠనపాఠములకు, స్వేచ్ఛను
ఏలికయె దయచేయుకతమున ఇంత పుట్టినది !

మదన భూపతి

కేరళిక యేమి యెరుగదా ? కేవలమ్ము
మువ్వురుం గూడి యోచించి మోసగించి
యింతకాలము గడిపిరా ? ఇంక నేల
కాల్పనా ఉండి ఈపాలికా వయస్య !

మందార మాల

ప్రథమయౌవన మేల మరతురు ?
ప్రాణనాథా, ఎన్నడేనియు
పాలికాసఖి రహస్యమ్మును బయలుపెట్టు నొకో ?

మదన భూపతి

ఆత్మజాత నొకతె నల్లారుముద్దుగా
పెంచి ప్రాణమట్లు, పెద్దచేసి
నిఖిల లలితకళలు నేర్పించిన ఫలమ్ము
నాయశఃపటాన నల్లరేఖ !

(వంగి, కుట్టిమము చూచి)

తలచుకొన్నకొలది దహియించుకొనిపోవు
చున్న దొడలు ! దేవి, ఓసరిలుము !
ఇంత జాగు చేతు రేలనో శూలమ్ము
స్థానమందు నిలుపుజతనమందు ?

మందార మాల

ఇప్పుడైన క్షమించి విడిచిన
నింతతో నపశయము తొలగును.
వానిస్మృతియే నిక్కమగునెడ వాడు శాశ్వతము.

తిరిగి వచ్చునె యతనిస్మృతిచే
దేవ, కన్యాత్వమ్ము బిడ్డకు ?
అలసింపక ప్రాణనాథా, ఆపవలె శిక్ష.

శిక్ష యగుచో ప్రాణవల్లభ,
చిన్నదానికిగూడ దండన
చేసినట్లే యగును : కొంచెము చింత చేయవలెన్.

మదన భూపతి

ఒక్కవేళ నతని నక్కటికమ్మున
వదలిపెట్టినంత వాడు పోయి
క్షత్రియోత్తముండు చనుదెంచి బిడ్డను
పెండ్లియాడు నొక్క ప్రీతితోడ ?

మందార మాల

(నిశ్చలముగా జూచి)

బిల్హణార్య క్షమించి వేగమె
ప్రీతితో రావించి, యామిని
నతని కొసగుట యుత్తమోత్తమ మైనకార్యమ్ము.

మదన భూపతి

కులగురుండు నమాత్యుండుగూడ నిట్లె
బ్రాహ్మణాభిమానమ్మున పలికినారు.
నీవు మూర్ధాభిషిక్తవే దేవి, యెట్లు
క్షత్రియవిరుద్ధముగ చెప్పగలిగినావు ?

మందార మాల

కులవిభేదముమాట యిచ్చట
కొంచెమేనియు లేదు దేవా,
బిడ్డయెడ జనయిత్రి కుండెడిప్రీతి పలికెంచెన్.

మదన భూపతి

భాగ్యహీనుండు, విద్యచే బ్రదుకువాడు,
దూరకాశ్మీరదేశాగతుండు, విప్రు,
డట్టియువకున కెటు మదీయాత్మ జాత
నిచ్చి, జామాతగా గొన నిచ్చగింతు ?

మందార మాల

భవదనుగ్రహవీక్షణమ్మె
పడినచో మనబిల్హణార్యుడు
చిన్నిప్రభు వగు, నవల నల్లుని చేసికొనవచ్చు.

క వి

(పార్శ్వమునకు జూచుచు)

అయి, కి మనిశం బాలే, ద్వారే సమున్నతకంధరా
కువలయదలస్నిగ్ధే ముగ్ధే విముంచసి లోచనే !
అమరరమణీలీలావల్గ ద్విలోకనవాగురా
వలయపతితో న వ్యావృత్తిం కరిష్యతి బిల్హణః !

మందార మాల

విప్రు డయ్యును క్షత్రియోచిత
వీరలక్షణలక్షితుం, డీ
కవివరేణ్యుం, డితని మనలో గలిపికో దగును.

మిసిమి మేల్మిపసిండి వన్నియ
మేనివానిని, మహాసుందరు
పడయుచో జామాతగా మనభాగ్యమే నాథా !

కదలి దీకాశ్మీరకవి మద
గజము లక్ష్మీమందిరమ్మున
బద్ధమై అస్మత్కుమారీ పాదయుగళమున !

(ఇంతలో యామిని విచారముతో ప్రవేశించి, తల్లిని కౌగిలించుకొనును. రాజు ముఖ మావలకు త్రిప్పును)

ఎన్నివిధముల జెప్పి చూచిన
నించుకేనియు గరగకున్నది
ప్రభువుచిత్తము ! నీవె చేయుము ప్రార్థనము తల్లీ !

యామిని

(తండ్రిపాదములమీద వాలి డగ్గుత్తికతో)

కరుణ బూని పుత్రికాప్రార్థనమును
తండ్రి, అవధరించి తక్షణమ్మె
మద్గురూత్తమునకు మరణదండనమును
మాన్పి, అభయ మిచ్చి మనుపవలయు!

(రాజు మౌనము)

అయ్యొ, యెగిరిపోవు నల్పక్షణమ్ములు!
ఏమి చేయుదాన! ఇంక నైన
కరుణ బూని తండ్రి, కాశ్మీర కవిపర్యు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు!

(రాజు పరాఙ్ముఖు డగును)

పలుక కున్నవారు! ప్రార్థన మ్మాలించి
తండ్రి, ఇంకనైన దయ వహించి
నను క్షమించి, వేగ నామనోనాయకు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు!

కోటిపాలుడు

(కుట్టిమముమీదికి వచ్చి, కవితో)

ఆర్య, ఇంక శూల మారోహణము చేయ
నేగుదెంచె సమయ; మిష్టదైవ

తమ్ము జివరసారి ధ్యానించి బిల్హణ
కవివరేణ్య, మీరు కపలవలయు.

(బిల్హణుడు మందహాసము చేయును)

కో టి పా లు డు

కిం కారణం కవివరేణ్య, దరస్మితోఽసి ?
భీతి ర్న కిం తవ ?

క వి

భవిష్యతి భీః కథం వా
ఉత్ఫుల్లలోచనలసద్వదనారవిందా
దేవీ యదీయహృదయే నివస త్యజస్రమ్ !

(యామినివైపు చూచును)

యా మి ని

(ఉ ద్వే గ ము తో)

తండ్రి, చివరసారి దయనీయవిజ్ఞప్తి—
ఘృణ వహించి— ఆలకించి, తలచి
నాభయంకరార్తి, నాప్రాణవల్లభు
మరణదండనమ్ము మాన్పవలయు !

(ఉత్కంఠతో ఎల్లరును రాజువంక జూతురు. రాజు యామినిని జూచి, ముఖము త్రిప్పుకొనును)

క వి

అద్యాఽపి తా మవహితో మనసాచలేన
సంచింతయామి రమణీం మమ జీవితేశామ్

నాన్యోపభుక్తనవయౌవనభూరిసారాం
జన్మాంతరేఽపి న మయా వియుతి ర్యథాస్యాత్!
(యామిని తండ్రిపాదాలమీద మరల వాలును)

మదన భూపతి

(పుత్రికను బుజ్జగించుచు)

తల్లి, ఇంతవెర్రి తగ దమ్మ! వింతగా
విప్రగురువుకొరకు వేడె దేల?
విస్మరింప వమ్మ, వెనుకటివృత్తమ్ము:
కర్మ మెవ్వరేని గడవ గలరె?

యామిని

కవివతంసుడు నాకు గురువే
కాడు ప్రాణప్రియుడు తండ్రీ!
పలుకు లేటికి నాకు సాక్షాత్పరమదైవతమే!

మదన భూపతి

(పుత్రికను లేవ నెత్తి)

అమ్మ, భట్టబిల్హణార్యుండు కవి యనాట
మధురభాషణముల మాయ చేసి
నట్లు గోచరించు నంతరంగమునందు:
వెర్రి యింక నైన వీడ దగదె?

యామిని

సిగ్గు విడుచుట యెట్లు తండ్రీ !
చెప్పజాలను యథార్థమ్మును !
విశ్వసింపుడు కవిప్రవరుడు విమలవర్తనుడు.

ప్రాణవల్లభు డయిన కవినే
పతిగ బడయనిపక్షమున మీ
పాదసన్నిధియందు విడిచెద ప్రాణములు తండ్రీ !

మదన భూపతి

(జాలితో)

నీది నిర్మల మైనప్రేమమె
నిక్కువమ్ముగ, కాని అతనికి
నీపయిని గాఢానురాగము నెగడునా తల్లీ ?

యామిని

కవివతంసులరక్తి యొరులకు
గ్రాహ్య మగునా ! విభుడు నాకై
ప్రమోదమ్మున విడువజాలును ప్రాణములు తండ్రీ !

కవి

(చేతులు జోడించి, కన్నులు మూసికొని)

పంచత్వం తను రేతు ! భూతనివహే
స్వాంశా మిలంతు ధ్రువం !
హే ధాతః, ప్రణిపత్య సారద మిదం
యాచే నిబద్ధాంజలిః ?

తద్వ్యాపీము పయ్య, స్తదీయ ముకురే
జ్యోతి, స్తదీయాంగణే
వ్యోమ స్యాచ్చ, తదీయవర్త్మని ధరా,
తత్తాలవృంతేఽనిలః !

(శూలమును సమీపించును)

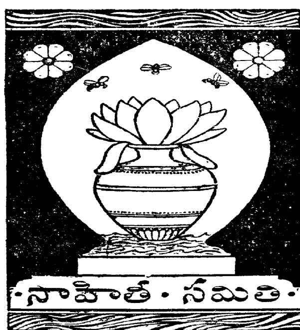
మదన భూపతి

(చేతితో వారించి)

బాలార్కద్యుతిమత్కిరీటము శిరో
భాగమ్ముమీదన్, మణి
ప్రాలంబం బురమందు కాంతు లెసగన్,
భద్రేభయానమ్ముపై
నీలచ్ఛత్రముక్రింద బిల్వాణుని
నిర్ణిద్రోత్సవశ్రీలతో
ఆలోకింపగ పౌరు లెల్ల కొని రమ్మా,
కోటిపాలాగ్రణీ !

(హర్షధ్వనులు చెలరేగును. యామిని తండ్రిపాదములకడ మోక రిల్లును. రాజు పుత్రికను లేవ నెత్తి, శిరము మూర్కొనును)

సమాప్తము

·సాహిత్య·సమితి·

Kalyani Press, Tenali. Q. H. G. 79-A, Copies. 1000
for Sundararam & Sons, Q. H. G. 2 Dated 1-1-47.